

KOLEDAR 1950

SLOVENSKE KOROŠKE

KOLEDAR
SLOVENSKE KOROŠKE
1950

KOLEDAR

SLOVENSKE KOROŠKE

ZA NAVADNO LETO

1950

0094057

IZDALA IN ZALOŽILA SLOV. PROSVETNA ZVEZA V CELOVCU
TISK: PAUL GERIN, WIEN II, ZIRKUSGASSE 13

LETO 1950

je navadno leto in ima 365 dni ali 52 tednov in en dan.

Letni vladar je Luna.

ZAČETEK ŠTIRIH LETNIH ČASOV

Pomlad se začne 21. marca ob 5. uri 36 minut;

poletje se začne 22. junija ob 0. uri 37 minute;

jesen se začne 23. septembra ob 15. uri 44 minut;

zima se začne 22. decembra ob 11. uri 14 minut.

MRKI V LETU 1950

Letošnje leto bosta sonce in luna mrknili dvakrat in sicer bomo videli v Evropi le oba lunina mrka. — Prvi popolni lunini mrk bomo lahko opazovali 2. aprila, drugega pa 26. septembra. Sonce bo mrknilo delno 18. marca, 12. septembra pa bo popolni sončni mrk. Teh sončnih mrkov pri nas ne bomo videli.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 9. in 10. aprila.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 18. maja.

Binkošti 28. in 29. maja.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 8. junija.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika Gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

Sveti trije kralji, 6. januarja, in Brezmadežno spočetje M. D., 8. decembra, sta cerkveno zapovedana ne pa državna praznika, medtem ko so velikonočni in binkoštni ponedeljek in god sv. Štefana državni, ne pa cerkveno zapovedani prazniki.

PAZNIKI SLOVENSKE KOROŠKE

Obletnica ustanovitve Osvobodilne fronte 27. aprila.

Dan naše zmage nad nacifašizmom 9. maja.

Rojstni dan maršala Tita 25. maja.

Obletnica ustanovitve nove Jugoslavije 29. novembra.

Kakšno bo vreme?

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (15. 10. — 15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali za- padniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa, če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dnev lepo.

1950		31 DNI	Narodna imena
1. NEDELJA		Novo leto	Nada
2. Ponedeljek		Makarij, opat	Blagica
3. Torek		Genovefa	Slavka
4. Sreda		Tit, škof	Trdogoj
5. Četrtek		Telesfor	Milena
6. Petek		Sv. Trije kralji	Mojimir
7. Sobota		Valentin	Zdravko
8. NEDELJA		Severin, opat	Biserka
9. Ponedeljek		Julijan, mučenec	Lija
10. Torek		Viljem	Voljica
11. Sreda		Higin	Line
12. Četrtek		Alfred, opat	Tatjana
13. Petek		Veronika	Zorislava
14. Sobota		Hilarij	Srečko
15. NEDELJA		Pavel, pušč.	Paša
16. Ponedeljek		Marcel, papež	Bolko
17. Torek		Anton, pušč.	Zvonimir
18. Sreda		Priska, devica	Silna
19. Četrtek		Marij in tovariši	Hranimir
20. Petek		Fabijan in Sebastijan	Tjaša
21. Sobota		Neža, devica	Janja
22. NEDELJA		Vincencij	Gruša
23. Ponedeljek		Zaroka Dev. Marije	Mija
24. Torek		Timotej, škof	Genij
25. Sreda		Spreobrnjenje Pavla	Trpimir
26. Četrtek		Polikarp, škof	Vsevlad
27. Petek		Janez Zlatousti	Savo
28. Sobota		Peter Nol., spozn.	Talja
29. NEDELJA		Frančišek Saleški	Branimir
30. Ponedeljek		Martina	Banja
31. Torek		Janez Bosko	Vanja

Z A P I S K I

Pregovori

Če se v januarju mušice igrajo,
naj kmet varčuje z živinsko
klažo.

Če Vinka sonce peče, v sode
vina teče.

Če januar je brez snega,
v aprilu pride ta.

Spominski dnevi

9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.

16. 1. 1888 umrl v Celovcu A.
Einspieler.

21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič
Uljanov — Lenin.

23. 1. 1878 rojen Oton Župan-
čič.

25. 1. 1943 unič. nemška arma-
da pri Stalingradu.

Sonce stopi v znamenje vodnarja dne 20. jan. ob 16. uri 1 minut.

Ščip ali polna luna dne 4. jan. ob 8. uri 48 minut.

Zadnji krajec dne 11. jan. ob 11. uri 31 minut.

Mlaj dne 18. jan. ob 8. uri 59 minut.

Prvi krajec dne 26. ob 5. uri 39 minut.

Dan je dolg od 8 ur 25 minut do 9 ur 26 minut.

* Februar *

1950		28 DNI	Narodna imena
1. Sreda		Ignacij, škof	Igo
2. Četrtek	☾	Svečnica; Dar. Gosp.	Marica
3. Petek		Blaž, škof	Bojko
4. Sobota		Andrej K.	Draž
5. NEDELJA		Agata, devica	Dobrana
6. Ponedeljek		Doroteja, devica	Stazika
7. Torek		Romuald, opat	Neda
8. Sreda		Janez Matajski	Črtomir
9. Četrtek	☾	Apolonija, dev.	Stasa
10. Petek		Sholastika	Duša
11. Sobota		Lurška M. B. Adolf	Mileva
12. NEDELJA		Evlalija	Katja
13. Ponedeljek		Gregorij	Jovan
14. Torek		Valentin	Snežna
15. Sreda		Jordan, spozn.	Mislena
16. Četrtek	☾	Julijana, muč.	Dane
17. Petek		Frančišek Kle.	Šimej
18. Sobota		Simeon, škof	Rado
19. NEDELJA		Konrad, pušč.	Rajko
20. Ponedeljek		Sadot, škof	Lenka
21. Torek		Pust; Feliks	Našemisl
22. Sreda		Pepelnica; Sv. Petr. s.	Srna
23. Četrtek		Peter Dam.	Bogdan
24. Petek		Matija, apostol	Velij
25. Sobota	☾	Valburga, dev.	Saša
26. NEDELJA		Matilda, dev.	Riba
27. Ponedeljek		Gabriel od Žal. M. B.	Jelko
28. Torek		Roman	Medo

Z A P I S K I

Pregovori

Na svečnični dan, pol zime
vstran.

Če je februarja lepo,
bo celo leto grdo.

Sv. Matija led razbija,
če ga ni, ga pa naredi.

Če februarja grmi,
se kosec žalosti.

Spominski dnevi

7. 2. 1809 rojen v Goričah Ma-
tija Majar Ziljski.

8. 2. 1849 umrl Fr. Prešeren.

19. 2. 1944 prvo zasedanje SN-
OS-a v Črnomlju.

23. 2. 1918 ustanovitev Rdeče
armade.

24. 2. 1779 rojen v Gorenčah
Matija Ahacelj.

27. 2. 1929 umrl slikar Peter
Markovič.

Sonce stopi v znamenje ribe dne 19. februarja ob 6. uri 18 minut.

Ščip ali polna luna dne 2. februarja ob 23. uri 16 minut.

Zadnji krajec dne 9. februarja ob 19. uri 32 minut.

Mlaj dne 16. februarja ob 23. uri 53 minut.

Prvi krajec dne 25. februarja ob 2. uri 52 minut.

Dan je dolg od 9 ur 29 minut do 10 ur 57 minut.

* Marec *

1950		31 DNI	Narodna imena
1. Sreda		Albin	Belko
2. Četrtek		Simplicij	Janja
3. Petek		Kunigunda	Travica
4. Sobota	 (P)	Kazimir	Poljan
5. NEDELJA		Evzebij	Mira
6. Ponedeljek		Perpetua in Felecita	Breda
7. Torek		Tomaž Akvinski	Iztok
8. Sreda		Janez od Boga	Božena
9. Četrtek		Frančiška R.	Brana
10. Petek		40 mučencev	Stane
11. Sobota	 (C)	Sofronij, šk.	Svitan
12. NEDELJA		Gregorij Vel.	Budin
13. Ponedeljek		Teodora, muč.	Zinka
14. Torek		Matilda	Truda
15. Sreda		Klemen M.	Svetopolk
16. Četrtek		Hilarij in Tacijan	Radovan
17. Petek		Jedert, devica	Večevoj
18. Sobota	 (P)	Ciril Jer.	Vekoslav
19. NEDELJA		Jožef, ženin M. D.	Rasto
20. Ponedeljek		Aleksandra	Dragojka
21. Torek		Benedikt, opat	Vesna
22. Sreda		Lea; Katarina	Lada
23. Četrtek		Jožef Oriol	Breza
24. Petek		Gabriel, nadangel	Jaro
25. Sobota	 (P)	Oznanenje Marije D.	Mojca
26. NEDELJA		Emanuel, muč.	Oko
27. Ponedeljek		Janez Damaščan	Veselko
28. Torek		Janez Kapistran	Dobrogoj
29. Sreda		Ciril, mučenec	Preslav
30. Četrtek		Janez Klimak	Ljubo
31. Petek		Mar. 7 žal.; Benj., m.	Modrin

Z A P I S K I

Pregovori

Če ne prve, pa zadnje dnove,
pokaže marec nam rogove.

Kar marca cveti, navadno ne
rodi.

Če breskve pred sv. Gregori-
jem cveto, trije eno pojedó.

Če sv. Jedert lepa je, jeseni
kmetič smeje se.

Spominski dnevi

4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.

8. mednarodni praznik
žena.

9. 3. 1890 rojen V. M. Molotov.

14. 3. 1883 umrl v Londonu K.
Marx.

18. 3. 1414 zadnje ustolič. kor.
vojvode na Gospo-
svetskem polju.

26. 3. 1868 rojen A. M. Gorki.

Sonce stopi v znamenje ovna dne 21. marca ob 5. uri 36 minut.

Ščip ali polna luna dne 4. marca ob 11. uri 34 minut.

Zadnji krajec dne 11. marca ob 3. uri 38 minut.

Mlaj dne 18. marca ob 16. uri 20. minut.

Prvi krajec dne 26. marca ob 21. uri 9 minut.

Dan je dolg od 11 ur 1 minuta do 12 ur 46 minut.

* April *

1950		30 DNI	Narodna imena
1. Sobota	☾	Hugo, škof	Sonca
2. NEDELJA	☾	Frančišek Pavlan.	Gojko
3. Ponedeljek	☾	Rihard, škof	Gredica
4. Torek	☾	Izidor Sev.	Iskra
5. Sreda	☾	Vincencij Fer.	Vinja
6. Četrtek	☾	Vel. čet., Sikst, papež	Zorko
7. Petek	☾	Vel. pet.; Herman	Bor
8. Sobota	☾	Vel. sob.; Albert	Vašek
9. NEDELJA	☾	Vel. noč.; Mar. Kl.	Marina
10. Ponedeljek	☾	Vel. pon.; Meht. d.	Dragonja
11. Torek	☾	Leon Vel.	Levko
12. Sreda	☾	Julij I.	Savica
13. Četrtek	☾	Hermenegild	Jarmila
14. Petek	☾	Justin	Junoš
15. Sobota	☾	Helena	Nasta
16. NEDELJA	☾	Benedikt	Draga
17. Ponedeljek	☾	Rudolf	Rusalka
18. Torek	☾	Apollonius	Mirt
19. Sreda	☾	Leon IX.	Jelka
20. Četrtek	☾	Neža Montep.	Božo
21. Petek	☾	Anzelm	Senka
22. Sobota	☾	Soter in Gaj	Ruša
23. NEDELJA	☾	Vojteh	Vojko
24. Ponedeljek	☾	Jurij, mučenec	Igor
25. Torek	☾	Marko, evangelist	Borivoj
26. Sreda	☾	Var. s. Jož.; Klet i. M.	Dobra
27. Četrtek	☾	Cita, devica	Bistra
28. Petek	☾	Pavel od Križa	Živan
29. Sobota	☾	Peter, muč.	Nina
30. NEDELJA	☾	Katarina Sienska	Krsto

Z A P I S K I

Pregovori

Če lastovke že v aprilu gnezda
spletajo, nam dobro letino obe-
tajo.

Dež v aprilu je res — božji
dar iz nebes.

Kadar v aprilu sneži, siroma-
kom zemljo gnoji.

Sv. Jurija luža pa kresna suša:
Kmet se smeji — če je ni,
se duša.

Spominski dnevi

1. 4. 1943 pride na Koroško Fr.
Rozman — Stane.

4. 4. 1943 ustanovljen prvi kor.
bataljon.

14./15. 1942 nasilna izselitev slo-
venskih kor. družin.

22. 4. 1870 rojen Vladimir Iljič
Uljanov — Lenin.

27. 4. 1941 ustanovitev Osvobo-
dilne fronte sloven-
skega naroda.

Sonce stopi v znamenje bika dne 20. aprila ob 17. uri 0 minut.

Ščip ali polna luna dne 2. aprila ob 21. uri 49 minut.

Zadnji krajec dne 9. aprila ob 12. uri 42 minut.

Mlaj dne 17. aprila ob 9. uri 25 minut.

Prvi krajec dne 25. aprila ob 11. uri 40 minut.

Dan je dolg od 12 ur 49 minut do 14 ur 27 minut.

1950

31 DNI

Narodna imena

1. Ponedeljek		Filip in Jakob ml.	Rado
2. Torek		Atanazij	Milada
3. Sreda		Najdenje sv. †; Aleks.	Laska
4. Četrtek		Florijan	Cvetko
5. Petek		Irenej, škof	Miran
6. Sobota		Janez Ev.	Mladen
7. NEDELJA		Stanislav, škof	Stojan
8. Ponedeljek		Dionizij	Miša
9. Torek		Gregor Nacianški	Griša
10. Sreda		Antonin, škof	Živa
11. Četrtek		Francišek Hier.	Žiga
12. Petek		Pankracij in tovariši	Volodja
13. Sobota		Servacij, škof	Jasna
14. NEDELJA		Bonifacij, muč.	Matica
15. Ponedeljek		Izidor, kmet	Sonja
16. Torek		Janez Nepomuk	Vanja
17. Sreda		Bruno, škof	Meja
18. Četrtek		Vnebohod; Erik, kr.	Alenka
19. Petek		Peter Celestin	Vitka
20. Sobota		Bernardin Sienski	Ljubinica
21. NEDELJA		Feliks Kant.	Hrabra
22. Ponedeljek		Julij	Milenko
23. Torek		Janez Krstnik	Željko
24. Sreda		M. D. pomoč. krist.	Mara
25. Četrtek		Urban I.	Naško
26. Petek		Filip Neri	Lipe
27. Sobota		Beda Čast.; Janez I.	Voja
28. NEDELJA		Binkošti; Avguštin	Tinko
29. Ponedeljek		Bink. pon., Maks.	Majda
30. Torek		Ivana Orleanska	Jana
31. Sreda		Angela, dev.	Maja

Z A P I S K I

Pregovori

Če je maj prav vroč in suh,
težko bo kmetiču za kruh.

Mrzli ledeni možje, debele
prašiče vzrede.

Brez dežja Pankrac in Urban,
polnih sodov up je dan.

Šele ko minejo ledeni možje,
zime zares konec je.

Spominski dnevi

1. 5. medn. praznik dela.

1. 5. 1945 Jugoslovan. armada
osvobodila Trst.

5. 5. 1818 rojen Karl Marx.

8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija.

10. 5. 1876 rojen Ivan Cankar.

17. 5. 1478 večji upor sloven-
skih kmetov na Ko-
roškem.

25. 5. 1892 rojen maršal Jugo-
slavije Josip Broz-
Tito.

Sonce stopi v znamenje dvojčkov dne 21. maja ob 16. uri 28 minut.

Ščip ali polna luna dne 2. maja ob 6. uri 19 minut.

Zadnji krajec dne 8. maja ob 23. uri 32 minut.

Mlaj dne 17. maja ob 1. uri 54 minut.

Prvi krajec dne 24. maja ob 22. uri 28 minut.

Ščip ali polna luna dne 31. maja ob 13. uri 43 minut.

Dan je dolg od 14 ur 30 minut do 15 ur 45 minut.

1950

30 DNI

Narodna imena

1. Četrtek		Fortunat	Jagoda
2. Petek		Marcelin	Srčan
3. Sobota		Klotilda	Sinja
4. NEDELJA		Frančišek Kar.	Dika
5. Ponedeljek		Bonifacij	Dobran
6. Torek		Nobert	Vaša
7. Sreda		Robert, opat	Devin
8. Četrtek		S. R. Telo; Med.	Vila
9. Petek		Primož in Felicijan	Prvan
10. Sobota		Margareta, kr.	Miloš
11. NEDELJA		Barnaba, apost.	Hrvoj
12. Ponedeljek		Janez F.	Cveta
13. Torek		Anton Padovanski	Zvonko
14. Sreda		Bazilij, cerk. uč.	Vasja
15. Četrtek		Vid in tovariši	Vida
16. Petek		Frančišek	Bodin
17. Sobota		Adolf, škof	Tratica
18. NEDELJA		Efrem S.	Diva
19. Ponedeljek		Julijana, dev.	Alpa
20. Torek		Silverij	Milina
21. Sreda		Alojzij, spozn.	Slavo
22. Četrtek		Ahacij	Rusmir
23. Petek		Agripina	Grlica
24. Sobota		Kres; Roj. Jan. K.	Kresnik
25. NEDELJA		Viljem	Svetla
26. Ponedeljek		Janez in Pavel	Vito
27. Torek		Hema, vdova	Lado
28. Sreda		Irenej, škof	Zora
29. Četrtek		Peter in Pavel	Pero
30. Petek		Emilijana	Žarka

Z A P I S K I

Pregovori

Junij stori, da žito dobro ali slabo rodi.

Kakor se o Medardovem stori, tako vreme dolgo še trpi.

Sv. Vid dežja ne daj, da bo zrnja v klasju kaj.

Če Peter in Pavel lepa sta, pustiš lahko dežnik doma.

Spominski dnevi

8. 6. 1508 rojen Primož Trubar.

10. 6. 1912 umrl Anton Aškerc.

11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.

19. 6. 1949 umrl Oton Župančič.

22. 6. 1941 Nemčija napade Sov. zvezo.

22. 6. 1941 ustanovljen Glavni štab slov. partizanskih čet.

29. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.

Sonce stopi v znamenje raka dne 22. junija ob 0. uri 37 minut.

Zadnji krajec dne 7. junija ob 12. uri 35 minut.

Mlaj dne 15. junija ob 16. uri 53 minut.

Prvi krajec dne 23. junija ob 6. uri 12 minut.

Ščip ali polna luna dne 29. junija ob 20. uri 58 minut.

Dan je dolg od 15 ur 46 minut do 16 ur 2 minuti.

1950

31 DNI

Narodna imena

1. Sobota		P. R. Kri.; Teobald	Ture
2. NEDELJA		Obisk. Mar. Dev.	Manica
3. Ponedeljek		Heliodor	Vineta
4. Torek		Urh, škof	Domagoj
5. Sreda		Ciril in Metod, sl. ap.	Ciril-Metod
6. Četrtek		Izaija, prerok	Jan
7. Petek		Vilibald	Pepa
8. Sobota		Elizabeta	Špela
9. NEDELJA		Nikolaj in tovariši	Jadranka
10. Ponedeljek		Amalija	Ljuba
11. Torek		Olga	Živoj
12. Sreda		Mohor in Fortunat	Bojan
13. Četrtek		Anaklet	Dragan
14. Petek		Bonaventura	Svoboda
15. Sobota		Vladimir, kralj	Vladko
16. NEDELJA		Dev. Mar. Karm.	Marja
17. Ponedeljek		Aleš, spozn.	Leksej
18. Torek		Miroslav, muč.	Miroslav
19. Sreda		Vincencij Pavelski	Zlata
20. Četrtek		Marjeta	Krilan
21. Petek		Prakseda	Danica
22. Sobota		Marija Magdalena	Majdalenka
23. NEDELJA		Apolinarij	Karnica
24. Ponedeljek		Kristina	Ina
25. Torek		Jakob	Radoslav
26. Sreda		Ana, mati M. D.	Nuša
27. Četrtek		Rudolf in tovariši	Zila
28. Petek		Viktor	Zmagoslav
29. Sobota		Marta	Svetomir
30. NEDELJA		Abdon in Senen	Droboj
31. Ponedeljek		Ignacij	Ognjeslav

Z A P I S K I

Pregovori

Julija huda vročina,
sledila bo huda zima.

Kar julij narobe napravi,
noben mesec več ne popravi.

Jakoba ajda in Ožboltova
repa — je malo kdaj lepa.

Če je sv. Aleš suh, za
zimo si preskrbi kožuh.

Spominski dnevi

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Pe-
ter Markovič, slikar.

14. 7. 1789 začetek francoske
revolucije.

14. 7. 1795 umrl Anton Linhart,
pisec prve zgodovi-
ne Slovencev.

25. 7. 1586 umrl Primož Trubar.

26. 7. 1914 začetek prve sveto-
vne vojne.

31. 7. 1892 umrl v Pragi Matija
Majar Ziljski.

Sonce stopi v znamenje leva dne 23. julija ob 11. uri 30 minut.

Zadnji krajec dne 7. julija ob 3. uri 53 minut.

Mlaj dne 15. julija ob 6. uri 5 minut.

Prvi krajec dne 22. julija ob 11. uri 50 minut.

Ščip ali polna luna dne 29. julija ob 5. uri 17 minut.

Dan je dolg od 16 ur 2 minuti do 15 ur 7 minut.

* Avgust

1950	31 DNI	Narodna imena
1. Torek	Vezi sv. Petra	Veran
2. Sreda	Porciunkula; Alfonz	Planika
3. Četrtek	Najdenje Štefana	Dobrinka
4. Petek	Dominik	Nedeljko
5. Petek ☾	Marija Snežnica	Maruša
6. NEDELJA	Gospodovo sprem.	Bogo
7. Ponedeljek	Kajetan, spozn.	Školja
8. Torek	Cirijak, muč.	Divna
9. Sreda	Janez Vianej	Črna
10. Četrtek	Lavrencij	Zvezdan
11. Petek	Tiburcij	Srdan
12. Sobota	Klara, devica	Veselka
13. NEDELJA ☾	Hipolit in Kasijan	Sijan
14. Ponedeljek	Evzebij	Tanja
15. Torek	Vnebovzetje M. Dev.	Maša
16. Sreda	Rok, spozn.	Krut
17. Četrtek	Hiacint	Milica
18. Petek	Helena	Lenica
19. Sobota	Ludovik Tol.	Vojnoslav
20. NEDELJA ☾	Bernard, opat	Žarko
21. Ponedeljek	Ivana Fran. Šantal.	Jana
22. Torek	Timotej	Živoj
23. Sreda	Filip Benic.	Zdenko
24. Četrtek	Jernej	Zlatan
25. Petek	Ludovik, kralj	Ljudevit
26. Sobota	Cefirin	Peruša
27. NEDELJA ☾	Jožef Kal.	Juš
28. Ponedeljek	Avguštin	Tabor
29. Torek	Obglav. Janeza Krst.	Murka
30. Sreda	Roza Limanska	Roža
31. Četrtek	Rajmund	Pravda

Z A P I S K I

Pregovori

Če veter nam avgust zvedri,
se dolgo brez dežja trpi.

Če se lastovke v avgustu se-
lijo, pred hudo zimo bežijo.

Na dan sv. Lovrencija lepo,
vso jesen tako bo.

Če se v Jernejem zjasni,
se kmet jeseni veseli.

Spominski dnevi

5. 8. 1895 umrl Friedrich En-
gels.

14. 8. 1941 podpisana Atlantska
karta.

16. 8. 1942 stopi štajerski bata-
ljon na koroška tla.

25. 8. 1938 umrl Vinko Polja-
nec.

Sonce stopi v znamenje device dne 23. avgusta ob 18. uri 24 minut.

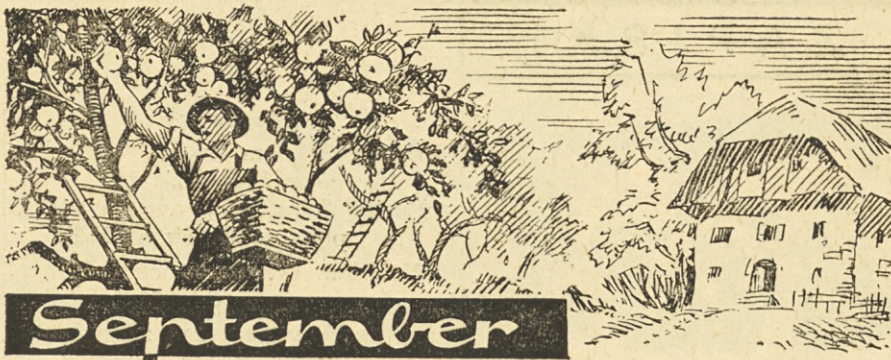
Zadnji krajec dne 5. avgusta ob 20. uri 56 minut.

Mlaj dne 13. avgusta ob 17. uri 48 minut.

Prvi krajec dne 20. avgusta ob 16. uri 35 minut.

Ščip ali polna luna dne 27. avgusta ob 15. uri 51 minut.

Dan je dolg od 15 ur 4 minute do 13 ur 30 minut.

1950

30 DNI

Narodna imena

1. Petek		Egidij (Tilen)	Mirica
2. Sobota		Štefan, kralj	Velena
3. NEDELJA		Angelska, Doroteja	Darja
4. Ponedeljek ☾		Rozalija	Zala
5. Torek		Lavrencij	Tuga
6. Sreda		Caharija	Žrtvan
7. Četrtek		Marko in tovariši	Svetovit
8. Petek		Rojstvo Mar. Device	Adrijan
9. Sobota		Peter Klaver	Marij
10. NEDELJA		Nikolaj Tol.	Nikita
11. Ponedeljek		Prot in Hiacint	Milan
12. Torek	☉	Ime Marijino	Maca
13. Sreda		Francišek K.	Mikej
14. Četrtek		Povišanje sv. Križa	Lane
15. Petek		Mar. 7 žal.; Nikodem	Manon
16. Sobota		Kornelij	Mila
17. NEDELJA		Lambert, škof	Domoslav
18. Ponedeljek ☾		Jožef K., spoznavalec	Ilka
19. Torek		Januarij, škof	Stana
20. Sreda		Evstahij in tovariši	Bran
21. Četrtek		Matej, apostol	Mate
22. Petek		Tomaž Vil., škof	Rosa
23. Sobota		Linus, papež	Dela
24. NEDELJA		Mar. Dev. reš. ujet.	Nenad
25. Ponedeljek		Kamil in tovariši	Planja
26. Torek	☉	Ciprijan in Justina	Tešin
27. Sreda		Kozma in Damijan	Dalja
28. Četrtek		Venčeslav, kralj	Venko
29. Petek		Mihael, nadangel	Miško
30. Sobota		Hieronim	Grozdana

Z A P I S K I

Pregovori

Če septembra še grmi,
bo še mnogo toplih dni.
Ko je mala maša preč,
ne suši se otava več.
Če je sv. Matevž zvedren,
prijetna bo jesen.

Spominski dnevi

- 1. 9. 1939 začetek druge svetovne vojne.
- 8. 9. 1900 rojen Miha Marinko.
- 16. 9. 1943 Vrhovni plenum OF sprejel sklep o priključitvi Slov. Primorja, Trsta in Koroške k Združeni Sloveniji.
- 18. 9. 1869 umrl v Lešah Anton Janežič.
- 28. 9. 1831 rojen Fran Levstik.

Sonce stopi v znamenje tehtnice dne 23. sept. ob 15. uri 44 minut.

Zadnji krajec dne 4. septembra ob 14. uri 53 minut.

Mlaj dne 12. septembra ob 4. uri 29 minut.

Prvi krajec dne 18. septembra ob 21. uri 54 minut.

Ščip ali polna luna dne 26. septembra ob 5. uri 21 minut.

Dan je dolg od 13 ur 26 minut do 11 ur 46 minut.

1950

31 DNI

Narodna imena

1. NEDELJA	☿	Remigij, škof	Veličan
2. Ponedeljek	☿	Angeli varihi	Varja
3. Torek	♂	Terezija Deteta Jez.	Rezija
4. Sreda	♂	Frančišek Serafinski	Dejan
5. Četrtek	☾	Placid in tovariši	Dunja
6. Petek	♂	Brunon	Dalibor
7. Sobota	♂	Kraljica rož. venca	Večegoj
8. NEDELJA	♂	Brigita	Briga
9. Ponedeljek	♂	Dionizij	Svarun
10. Torek	♂	Frančišek Borgia	Slovenko
11. Sreda	☿	Nikazij	Samo
12. Četrtek	♂	Maksimilijan, škof	Kocelj
13. Petek	♂	Edvard, kralj	Valuk
14. Sobota	♂	Kalist	Borut
15. NEDELJA	♂	Terezija, dev.	Gorazd
16. Ponedeljek	♂	Gal, opat	Hotimir
17. Torek	♂	Margareta M. Alak.	Volkun
18. Sreda	☾	Luka, evangelist	Vojnomir
19. Četrtek	♂	Peter Alkant.	Inko
20. Petek	♂	Janez Kan.	Vanda
21. Sobota	♂	Uršula in tovarišice	Tugomer
22. NEDELJA	♂	Kordula	Negomir
23. Ponedeljek	♂	Klotilda	Pribislav
24. Torek	♂	Rafael, nadangel	Semiko
25. Sreda	☿	Krizant in Darija	Stojimir
26. Četrtek	♂	Evarist, papež	Edgar
27. Petek	♂	Frumencij, škof	Matjaž
28. Sobota	♂	Simon in Juda	Libuša
29. NEDELJA	♂	Krist. K.; Narcis, š.	Svobodin
30. Ponedeljek	♂	Klavdij	Slavin
31. Torek	♂	Volbenk, škof	Stražko

Z A P I S K I

Pregovori

Oktobra sončno in gorko,
kmet k letu zadovoljen bo.
Sveti Gal deževen ali suh,
prihodnjega poletja ovaduh.
Kakor je sv. Uršula pričela,
bo zima vsa izpela.
Sveti Luka repo cuka.

Spominski dnevi

- 1. 10. 1943 prvo zasedanje odposlancev sloven. naroda v Kočevju.
- 10. 10. 1920 spominski dan, ko so imperialistič. sile odobrile stoletno nasilje nad koroškimi Slovenci.
- 15. 10. 1844 rojen Simon Gregorčič.
- 29. 10. 1918 osvobodjeni Slovenci izpod Avstrije.

Sonce stopi v znamenje škorpiona dne 24. okt. ob 0. uri 45 minut.

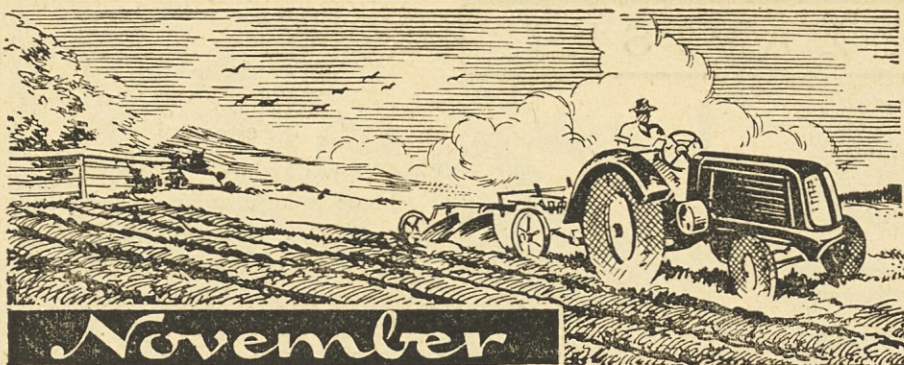
Zadnji krajec dne 4. oktobra ob 8. uri 53 minut.

Mlaj dne 11. oktobra ob 14. uri 33 minut.

Prvi krajec dne 18. oktobra ob 5. uri 18 minut.

Ščip ali polna luna dne 25. oktobra ob 21. uri 46 minut.

Dan je dolg od 11 ur 43 minut do 10 ur 1 minuto.

1950

30 DNI

Narodna imena

1. Sreda	☾	Vsi sveti	Svetko
2. Četrtek	☾	Verne duše; Just	Žala
3. Petek	☾	Bogoljub	Vanja
4. Sobota	☾	Karel Bor., škof	Draga
5. NEDELJA	☾	Caharija in Elizab.	Labnica
6. Ponedeljek	☾	Lenart	Ter
7. Torek	☾	Janez Gabriel Perb.	Bolte
8. Sreda	☾	Bogomir, škof	Mirko
9. Četrtek	☾	Teodor	Feodor
10. Petek	☾	Andrej Avelin	Čaša
11. Sobota	☾	Martin, škof	Davorin
12. NEDELJA	☾	Martin, papež	Soča
13. Ponedeljek	☾	Stanislav Kostka	Kostja
14. Torek	☾	Jozafat Kunč.	Kremen
15. Sreda	☾	Jedert	Jerica
16. Četrtek	☾	Otmar	Vanč
17. Petek	☾	Gregorij Čudod.	Zmaga
18. Sobota	☾	Odon, opat	Milko
19. NEDELJA	☾	Elizabeta	Liza
20. Ponedeljek	☾	Feliks Valoaški	Braslav
21. Torek	☾	Dar. M. Device	Darinka
22. Sreda	☾	Cecilija, devica	Zorka
23. Četrtek	☾	Klemen	Mile
24. Petek	☾	Janez od Križa	Krepka
25. Sobota	☾	Katarina, dev., muč.	Velja
26. NEDELJA	☾	Silvester opat	Temna
27. Ponedeljek	☾	Virgilij	Vija
28. Torek	☾	Gregorij	Radivoj
29. Sreda	☾	Saturnin	Vinko
30. Četrtek	☾	Andrej, apostol	Hrabroslav

Z A P I S K I

Pregovori

November rad zdivja,
pa kmalu poneha.
Sv. Martin naj bo suh,
da pozimi raste kruh.
Sneg svetega Andreja,
polju ni prida odeja.
Deževni Vsi sveti,
pozimi veliki zameti.

Spominski dnevi

7. 11. 1917 Velika oktobrska
socialistična revo-
lucija.
13. 11. 1813 rojen v Svečah A.
Einspieler.
16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.
24. 11. 1906 umrl Simon Gre-
gorčič.
29. 11. 1943 zgodovinsko drugo
zasedanje AVNOJ-a
v Jajcu.
29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

Sonce stopi v znamenje strelca dne 22. nov. ob 22. uri 3 minute.

Zadnji krajec dne 3. novembra ob 2. uri 0 minut.

Mlaj dne 10. novembra ob 0. uri 25 minut.

Prvi krajec dne 16. novembra ob 16. uri 6 minut.

Ščip ali polna luna dne 24. novembra ob 16. uri 14 minut.

Dan je dolg od 9 ur 58 minut do 8 ur 42 minut.

* December *

1950		31 DNI	Narodna imena
1. Petek		Marijan muč.	Bratko
2. Sobota	☾	Bibijana	Nataša
3. NEDELJA		Frančišek Ksav.	Branko
4. Ponedeljek		Barbara	Barica
5. Torek		Saba, opat	Uroš
6. Sreda		Miklavž (Nikolaj)	Kolja
7. Četrtek		Ambrozij	Sladoj
8. Petek		Brezm. Spoč. M. D.	Deva
9. Sobota	☾	Peter Fourier	Skalko
10. NEDELJA		Lavretan. Mati bož.	Tiha
11. Ponedeljek		Damaz	Dobromisl
12. Torek		Aleksander	Aljoša
13. Sreda		Lucija	Lučka
14. Četrtek		Konrad	Dušan
15. Petek		Kristina, dekla	Strojan
16. Sobota	☾	Evzebij	Belina
17. NEDELJA		Lazar	Živko
18. Ponedeljek		Gracijan	Gradin
19. Torek		Urban V.	Darko
20. Sreda		Evgenij in Makarij	Setozar
21. Četrtek		Tomaž ap.	Tomislav
22. Petek		Demetrij	Mitja
23. Sobota		Viktorija	Vlasta
24. NEDELJA		Adam in Eva	Gruda
25. Ponedeljek	☾	Božič; Roj. Gospod.	Rodan
26. Torek		Štefan, mučenec	Venče
27. Sreda		Janez Evengelista	Vanek
28. Četrtek		Nedolžni otročiči	Neva
29. Petek		Tomaž, škof	Vojan
30. Sobota		Evgenij	Ženka
31. NEDELJA		Silvester	Blažena

Z A P I S K I

Pregovori

Dež in veter pred božičem,
koplje jamo rad mrličem.

Ob Božiču polje zeleno,
v Veliki noči zasneženo.

Sveti dan vetrovno, ob
letu bo sadja polno.

Spominski dnevi

2. 12. 1860 rojen France Gra-
fenauer.

3. 12. 1800 rojen France Pre-
šeren.

11. 12. 1918 umrl Ivan Cankar.

15. 12. 1935 umrl France Gra-
fenauer.

19. 12. 1828 rojen v Lešah An-
ton Janežič.

21. 12. 1879 rojen generalisim
Stalin.

Sonce stopi v znamenje kozla dne 22. decembra ob 11. uri 14 minut.

Zadnji krajec dne 2. decembra ob 17. uri 22 minut.

Mlaj dne 9. decembra ob 10. uri 28 minut.

Prvi krajec dne 16. decembra ob 6. uri 56 minut.

Ščip ali polna luna dne 24. decembra ob 11. uri 23 minut

Dan je dolg od 8 ur 40 minut do 8 ur 24 minut.

Dr. Franci Zwitter: **Razvoj slovenske kulture na Koroškem je mogoč samo v tesni povezavi s kulturo matičnega naroda**

Nemški imperializem in njegovi koroški šovinistični poborniki so si bili od vsega početka na jasnem, da je za nacionalno uničenje slovenskega življa najhitrejša pot preko uničenja slovenske kulture. Zato so tudi od vsega početka usmerili vse svoje raznarodovalno delo v to, da bi našega človeka odtujili slovenski kulturi in s tem matičnemu narodu. Temu cilju je služila z velikim prizadevanjem ustvarjena lažiznanstvena teorija o „vidišarskem“ narodu, temu cilju je veljala desetletja dolga načrtna privzgoja lokalnega patriotizma in koroškega regionalizma, temu cilju je bila namenjena sovražna utrakvistična šola, ki je od prvega do zadnjega dne pred našo mladino blatila slovensko kulturo, v ta cilj končno je bila usmerjena vsa nestrpna in hujskaška propaganda pod imperialističnim geslom „Kärnten frei und ungeteilt“.

Ni potrebno, da bi tukaj navajal primere in dokaze iz koroškega šovinističnega tiska, ker so si edini v tem postavljanju vsi od dr. Martina Wutteja, dr. Viktorja Miltschinskega, Bernharda Scheichelbauerja, dr. Hansa Steinacherja, J. F. Perkonigga in Maier Kaibitscha pa do zadnjega pisunčka v uredništvu koroških hujskaških listov. Desetletja dolgo tako teptanje naše kulture brezdvomno ni ostalo brez vsakega uspeha. Brez dvoma pa je tudi, da so naši kulturni in politični delavci spoznali te težnje nemških imperialistov in zato tem bolj zavestno gojili slovensko kulturo. In prav v tem je jedro vse nacionalne borbe na Koroškem: koroški Slovenci bomo ostali Slovenci le tako dolgo, dokler bomo kulturno, to je duhovno in duševno živo povezani z matičnim narodom v domovini!

To spoznanje je vodilo vse naše velike može od Matije Majerja-Ziljskega in Andreja Einspielerja pred sto leti pa do še nam vsem poznanih ljudskih duhovnikov Mateja Ražuna in Vinka Poljanca. Toda po tem spoznanju in v tej zavesti je delalo in živelo tudi naše delovno ljudstvo. O tem priča zgodovina Slovenske prosvetne zveze, ki na žalost še vedno ni znanstveno obdelana. Delo, ki ga je ta važna ustanova skozi 40 let med nami vršila, je tako obsežno in mnogolično, da bi bila že davno zaslužila posebno monografijo. Pri tem bi bilo seveda treba globlje seči v njen ustroj in delo, kakor ga razodevajo nestvarni napadi in zlonamerna podtikavanja predvojnih usmerjevalcev našega kulturnega in političnega življenja; treba bi bilo predvsem na široko obdelati in od vseh strani osvetljiti veliki vpliv narodnoosvobodilne borbe na miselnost in s tem kulturno usmerjenost slovenskega ljudstva, da bi taka zgodovina mogla biti učiteljica na sedanjih in bodočih potih Slovenske prosvetne zveze. Neživljenjsko in nesmiselno pa je iz ozkega ideološkega gledanja enostavno zanikati najhujšo dobo našega narodnega življenja in narodno delo postaviti spet na temelje, na katerih je slonelo pred letom 1938, na žalost že tedaj zgrešeno. Mučeniška kri, nezaslišano gorje in ponižanje v zadnjih letih so morali roditi novega slovenskega človeka! Teptan, izseljevan, mučen, streljan in sam sebi prepuščen je odprl oči in našel smer, ki je v skladu z današnjim časom. Vse to se izraža razumljivo in predvsem tudi v novi, napredni, slovenski kulturi!

Slovenska kultura pa je le ena! To je potrebno poudariti v tem smislu, da ni posebne svojevrstne ljubljanske, tržaške, goriške ali celovške, še prav pa ne posebne koroško-slovenske kulture! In mi koroški Slovenci se ne moremo, se ne smemo in se tudi nikoli nečemo odtrgati od te ene in edine slovenske kulture!

Pariška kupčija je ponovno postavila državne mejnike in nas politično odrezala od Zedinjene Slovenije, ki je v skupnem trpljenju in s skupno borbo vseh

Slovencev v zadnji vojni po stoletjih za kratko dobo postala resnica. Toda „dežele se lahko delijo, ljudstva pa so nedeljiva“. Državne mejnike torej lahko postavljajo, nikdar nam pa ne morejo vsiliti kulturnih mejnikov. Takih koroški Slovenci nikdar nismo priznali, pa če so se še tako prizadevali, da bi jih postavili. Zaradi tega so se tudi naši narodni sovražniki znesli z vsem šovinističnim besom nad nami. O tem priča nasilna izselitev, ki so jo vsi nacistični zagovorniki utemeljevali in opravičevali s tem, da se naši izseljenci niso hoteli odreči slovenski kulturi. Prav v tem je bila ločnica: ali polno življenje v slovenskem svetu in iz njega ali pa dezertiranje v nemški tabor. To ločnico je postavila tudi že tako imenovana „krščanska“ Avstrija, ki je leta 1934 pri ljudskem štetju

Drabosnjakov dom na Kostanjah

razločevala Slovence in Nemce po „kulturnem krogu“. To ločnico pa so postavljali koroški šovinisti od nekdanj in sicer z doslednostjo, ki je le redka, vedno za trenutno dejansko gledanje našega matičnega naroda. Zato je povsem razumljivo, da danes, kakor so za časa plebiscita strašili s pravoslavno vero in srbsčino ter hkrati napadali našo duhovščino, ki je zagovarjala mimo vsega tega potrebno kulturno povezanost z matičnim narodom, napadajo tudi le tiste, ki zagovarjajo nujnost povezave z današnjo slovensko stvarnostjo. Le tako je tudi razumeti izpad „strokovnjaka za koroško narodno vprašanje“ dr. Steinacherja na volvnem zborovanju v Pliberku, ko je dejal: „Vindišarstvo so namesto ljubljanske slovenščine začeli prezirati in danes ne velja več le slovenščina, temveč že jezik Titove države, jugoslovanščina, za novi jezik.“ Dr. Steinacher pri tem jasno ni mislil na jezik temveč na napredno kulturo slovenskega naroda. Ugotoviti pa moramo, da taki izpadi ne prihajajo samo z nemške šovinistične strani! Po resoluciji Kominformbiroja proti KPJ so se vključili v prizadevanje za odtujitev našega človeka od matičnega naroda tudi voditelji KPÖ.

Toda niti prvi niti drugi ne bi imeli uspeha, da ne bi v naših lastnih vrstah nastopili zagriženci, slepi in topi za veliko dogajanje in novo slovensko stvarnost,

in se postavili na stran sovražnikov. Vsi govori voditeljev KLS med volivno kampanjo in pisanje v njihovem tisku so nam dokaz, da nočejo razumeti, še manj pa priznati nove slovenske stvarnosti, da hoté odklanjajo povezavo z matičnim narodom in toréj zavestno postavljajo kulturne mejnike med nas koroške Slovence in slovensko ljudstvo v domovini. Mimo vseh razlik v ideološkem gledanju so se s tem očitno izločili iz vse slovenske skupnosti in se pridružili številnim dejanskim in duhovnim emigrantom, ki raje tavaajo po svetu in svoje delo prodajajo tujcu, kakor da bi se vključili v velikanski ustvarjalni polet matičnega naroda za izgradnjo njegove, prvič v zgodovini, resnično lastne in neodvisne države.

Iz načelnega gledanja na trenutne koroške razmere pa je to početje celo narodno izdajstvo. S svojim nastopanjem namreč zavirajo naravni razvoj, ki nujno sledi iz narodnoosvobodilne borbe, in ustvarjajo še večji prepad med našim odtrganim delom in narodno celoto. S poglobljanjem tega prepada pa dejansko pomagajo ustvarjati „vindišarski“ narod, kar je zaželeni cilj naših narodnih nasprotnikov.

S političnim razcepljenjem so na žalost trenutno uspeli in naše ljudstvo opeharili za zastopništvo v deželni zbornici. Kdor je mislil, da bodo vsaj sedaj spoznali svojo zgrešeno pot, se je bridko motil. V svojem tisku dovolj jasno povejo, da hočejo zanesti razdor tudi še v našo prosveto in vse ostalo narodno življenje. Tembolj važno je zato, da se v polni meri zavedamo največje naloge naše slovenske ljudske prosvete: da z našim delom ohranimo kulturno povezanost z matičnim narodom, da vedno in povsod podiramo kulturne mejnike, ki jih kdor koli hoče postavljati med nas in narod v svobodi! Kakor smo stoletja sodoživljali usodo celokupnega slovenskega naroda in jo marsikdaj tudi tvorno oblikovali in usmerjali, tako moramo tudi danes in v bodoče biti tesno povezani z življenjem in ustvarjanjem slovenskega ljudstva v danem času.

Slovensko ljudstvo se je v trpljenju in ognju narodnoosvobodilne borbe preoblikovalo. Ne samo v tem pogledu, da je vrglo raz sebe hlapčevsko miselnost, temveč je prvič v zgodovini začelo živeti tudi svoje-samolastno, državno življenje; doslej so mu tuji gospodarji krojili usodo in ga vzgajali v duhu manjvrednosti, pokorščine, poslušnosti in suženjske udanosti, odslej na svoji zemlji sam odloča o svoji usodi in svojem gospodarju. Ta silna nova zavest življenja in svobode pride seveda nujno do izraza tudi v kulturnem udejstvovanju: v knjigi, v umetnosti, v šoli, na odru in v pesmi, v mišljenju človeka! Kdor koli pa nas hoče ponovno vkovati v verige duhovnega suženjstva in odtrgati od te nove kulture matičnega naroda, prav tako koplje grob našemu narodnemu obstoju kot odkriti šovinistični nacionalni nasprotniki; kdor koli postavlja med nas in življenjsko stvarnost slovenskega naroda v domovini pregraje, to se pravi, kdor koli postavlja kulturne mejnike, se je uvrstil med likvidatorje našega ljudstva! Mi kulturnih meja nikdar nismo poznali in jih nikdar ne bomo, ker jih tudi dejansko biti ne more. Sam dr. Tischler je to jasno povedal: „V času, ko prenašajo radijski valovi bolj ali manj kulturne proizvode preko vse matere zemlje, takih meja ni in slovenski kulturni vplivi segajo sem čez Karavanke prav v naša srca. To so za nas in vsakega, ki gleda z odprtimi očmi, dana dejstva. In naše delo bo služilo kulturni povezanosti z matičnim narodom.“

Na žalost pa so danes, zgleda, vodilni gospodje KLS pozabili na ta „dana dejstva“ in v službi svojim gospodarjem ponavljajo lažnjive fraze o „železni zavesi“ na Karavankah in dejansko s svojim delom hočejo na Karavankah postaviti tudi še kulturne mejnike. Da omenimo samo primer celovške Mohorjeve družbe. Medtem ko je skoraj celo stoletje ta vsenarodna ustanova duhovno povezavala razkosane narodne dele in premagovala tako kvarni krajevni partikularizem, danes s celovško Mohorjevo družbo hočejo hermetično zapreti koroške Slovence pred knjižno proizvodnjo matičnega naroda in ustvariti tukaj nekako kulturno avtarkijo, ki mora nujno dovesti do počasnega kulturnega izstradanja. Odtrgani od matičnega naroda itak že za desetletja kulturno zaostali za svobodnimi

brati naj bi bili oropani tudi še nove napredne slovenske knjige, zadnje hrbtenice v borbi proti kulturnemu vsiljevanju nemških kulturonoscev!

V tej luči moramo znati dobro razlikovati med lepimi besedami in nikakor tako lepimi dejanji raznih pridigarjev, ki si brez sramu prisvajajo pravico pljuvati na najtežjo dobo našega narodnega življenja in igrati „zaščitnike“ slovenske kulture in „krmarje“ slovenske usode, in budno stati na straži, da ne bodo uspeli s svojimi poskusi, da s staro miselnostjo zavrejo dvig in napredek našega ljudstva. Pogoji za našo kulturno dejavnost slonijo na kulturnih tradicijah našega naroda. Našo kulturo pa mora hkrati slej ko prej poživljati in voditi duh narodno-osvobodilne borbe, to se pravi, da mora biti naša kultura tesno povezana z napredno kulturo matičnega naroda.

Odtujenje svoji zemlji pomeni lastno smrt, odtujenje svojemu ljudstvu pa je renegatsvo in rodi samo še medlo in umirajoče življenje! V dobi, ko gre za življenje in smrt našega ljudstva, ko se pritožujemo nad tujo šolo in vzgojo ter nad kulturnim in gospodarskim zapostavljanjem, se moramo te biološke skrivnosti še bolj živo zavedati. Da še enkrat ponovimo: koroški Slovenci bomo ostali samo tako dolgo Slovenci, dokler se bomo čutili del slovenskega naroda in to živga, kakoršen je, — ne pa nekega naroda, ki živi samo v domišljiji, — ali pa nas ne bo več! Slovenci bomo samo tako dolgo, dokler bomo čutili in doživljali z matičnim narodom, dokler bomo zaverovani v svoje lastne sile, ne pa se naslanjali na tujca, dokler bomo črpali moč in hvaležno sprejemali pomoč od matičnega naroda! Tega se moramo zavedati vsi in se mora zavedati predvsem naša kulturna centrala, če njeno delo noče postati neplodno in mrtvo! To naj bi pa pomislili tudi vsi oni „zaskrbljenci“ za slovensko kulturo na Koroškem, ki se iz strahu pred svobodnim ljudstvom raje naslanjajo na tujca in iščejo politično in kulturno pomoč prav pri tistih sovražnikih, ki že stoletje delajo na tem, da bi nas dejansko in duhovno odtrgali od matičnega naroda, pa tudi vsi oni „kominformisti“, ki proti vsem prepričljivim dokazom velikih zmag v narodno-osvobodilni borbi in ogromnih naporov za uspeh petletke nočejo videti resnice, da slovenski narod v domovini gradi socialistično gospodarstvo in goji napredno ljudsko kulturo! Slovensko ljudstvo na Koroškem bo sledilo svoji prosvetni organizaciji v zavesti, da goji resnično slovensko kulturo, ki mora sloneti na slovenski kulturi celokupnega naroda, katere del je.

BLAŽ SINGER: *Naš kmet v borbi za svojo zemljo in enakopravnost*

Borba, ki jo vodi dandanes naš zavedni kmečki živelj proti gospodarskemu zapostavljanju s strani oblasti in proti izpodrivanju s svoje zemlje, ni ničesa novega, temveč je le nadaljevanje zgodovinske borbe slovenskega kmeta proti tujemu nasilju. Danes, ko prehaja to stoletje staro zapostavljanje in izpodrivanje v odkrito gospodarsko uničevanje, si je treba ogledati posamezna obdobja prizadevanj našega človeka v borbi za enakopravnost, da bi „postal na svoji zemlji svoj gospod“. Pri tem ne smemo izpustiti izpred oči, kar je bilo slabega in kar je oviralo stoletna prizadavanja za osvoboditev izpod tujega gosposkega jarma.

Ne prvič v zgodovini gre po naših vaseh danes klic: „Kmetje združite se in nastopite enotno proti gosposki, ki vam pije kri in podira vaše domove! Stopite v Kmečko zvezo za svoje pravice, svoj obstoj in svoj napredek! Ta klic in krik „uboge gmajne“, da bi se otresla svojih tlačiteljev in krvososov, se je ponavljal v zgodovini vedno, kadar je šlo po naših vaseh za „staro pravdo“.

Po več stoletnem vdanem prenašanju bremen, ki mu jih je nalagala nemška zemljiška gospoda — plemiči in cerkvena oblast — je v dobi turških upadov v petnajstem stoletju stopil naš kmet na plan in terjal svoje pravice. Plemiška gospoda je za obrambo proti vpadajočim Turkom zahtevala od svojih podložnikov vedno višje dajatve, a za njihovo zaščito pred roparji in požigalci ni napravila ničesar. To je zbudilo med podložniki ogorčenje in po vaseh se je (upravičeno) pričela porajati uporna misel. Poslanci so pričeli hoditi od vasi do vasi in vabili ljudi, naj vstopijo v „Kmečko zvezo“, da bi tako kmetje enodušno prisilili gospodo, da jih zaščiti pred Turki, ter dosegli pravico svobodnega življenja. Ker je zemljiška gospoda in njena oblast „deželni stanovi“ vedno bolj teptala v tla pravice podložnikov, je „Kmečka zveza“ odločno povzdignila svoj glas in izjavila: „Če bodo deželni stanovi podložnikom še dalje nalagali davke zaradi turške nevarnosti, proti njej pa ničesa ukrenili, se bodo morali kmetje sami odškodovati s tem, da ne bodo več oddajali urbarskih dolžnosti“ (1474).

Ker zemljiška gospoda te odločnosti kmetov ni vzela na znanje, so se po dolinah pričeli širiti kmečki upori. Povest o Miklovi Zali nam priča, na kako živ in revolucionaren način so posegli kmetje že v tej dobi v politično življenje. Dvakrat je „Kmečka zveza“ poskusila zamenjati oblast zemljiške gospode s svojo ljudsko oblastjo. Le cesarska vojska, ki je prihitela na pomoč plemičem, je pod poveljstvom plemičev Welzerja in Dietrichsteina z uboji, ropom in požigom prisilila kmete k predaji in zaprisegi, da ne bodo več snovali „Kmečke zveze“ (1515).

Zaradi premoči dvojnega sovražnika — Turka in plemičev — so kmetje v tej dobi podlegli in padli nazaj v noč nadaljnjega, več stoletnega tlačanstva, dokler jih ni v devetnajstem stoletju čas spet vzdramil.

V zadnjih desetletjih osemnajstega stoletja je nad našim slovenskim kmetom pričela peti šiba gosposke v podvojeni meri. Dočim je do tega časa zemljiška gosposka izvajala pritisk na njega le kot na svojega podložnika, ga je pričela od takrat naprej tlačiti in terorizirati še kot narodnostnega nasprotnika. Povod temu je bilo narodnostno prebujanje slovenskega naroda, ko so v njegovih vrstah pričeli nastopati pesniki in buditelji, med njimi iz ljudstva zrasli domači pesnik in pisatelj iger Andrej Šuster-Drabosnjak (1768—1825), preprost kmet iz Gozdanj. Po naših vaseh se je pričelo živahno gibanje v narodnostnem in socialnem oziru. To seveda zemljiški gospodi ni šlo v račun in je podvojila pritisk na kmeta. Zahtevala je višje dajatve, hkrati pa po šolah uvajala nemški jezik. Našemu kmetu je nakladala sorazmerno višje davke kot kmetom v bogatejših pokrajinah. Poleg tega ga je pritiskala še z drugimi izredno visokimi dajatvami in zahtevo, da je moral opravljati tridnevno tlako na teden ter obvezno vojaško službo.

Bremena vsakodnevnega življenja in kratenje enakopravnosti slovenskega jezika, kar vse se je v prvih desetletjih devetnajstega stoletja še stopnjevalo, na eni strani in splošni odmev francoske revolucije v svetu na drugi strani, je spravilo tudi našega kmeta do razmišljanja, kako bi se otesel vsestranskega pritiska in bremen. Po vaseh so se pričela spet širiti gesla, ki so bila zelo sorodna geslom izza kmečkih puntov v petnajstem stoletju. Izpričuje jih v obče poznana igra „Naša kri“.

V dogajanja na vasi je posegla spet „Kmečka zveza“, ki je v marčni revoluciji 1848 odločno nastopila proti oblasti in nadutosti plemiške in cerkvene zemljiške gospode. Spet je šlo za staro pravdo! 1848. leta so nastali nemiri v Ženeku, Dobrli vesi in v Pliberku; Rožani so se dvignili v Podrožčici, Rožcu in v območju Humberka in z njimi vred tudi Gorjanci okoli Hodiš in Vetrinja. Njihove zahteve so bile iste, kot so bile zahteve vseh podložnikov. Toda tukaj se jim je prvič v slovenskih narodnih vrstah postavila nasproti druga struja, ki ji je v Celovcu načeljeval škof Slomšek in v Ljubljani Bleiweiss. Bila je to konzervativna struja v slovenskih vrstah, katere nasprotovanje naprednemu gibanju kmetov je šlo tako daleč, da je

škof Slomšek na Veliko noč 1848 izdal pastirsko pismo, v katerem je ostro grajal težnje in zahteve kmetov po odpravi dajatev zemljiški gospodi. To je bil za našega kmeta očividni dokaz, da podpira cerkev nemško zemljiško gospodo. Zato je to pastirsko pismo nezadovoljstvo in uporno misel med kmeti le še podvojilo, kajti krivico, ki se jim je godila, so prebridko občutili. Razum jim je veleval, da v „Kmečki zvezi“ nadaljujejo borbo za osvoboditev izpod tujega graščinskega jarma.

V tej borbi je naš kmet, naslonjen na splošno uporniško gibanje, na svoji zemlji tudi zmagal. V narodnostem oziru za ustanovitev lastne države pa ga je oviralo konservativno politično vodstvo, ki mu ni šlo za težnje ljudstva, temveč je svojo dobrobit videlo bolj v tem, da podpira nemško plemiško gospodo in pridiga pokorščino cesarjevim zakonom in odlokom. V narodnostnem oziru je zato šla borba naprej.

II.

Po osvoboditvi izpod graščinskega jarma si je pričel kmet urejevati svojo domačijo in svoj grunt. Pri tem je naletel kaj kmalu na nove ovire in nasprotstva. V marčni revoluciji 1848 pogažena zemljiška gospoda se je pričela zbirati in spravljati pod svoj vpliv novo nastalo oblast. Kruto postopanje zemljiške gospode so nadomestile zvijače, sleparije in dvolični zakoni, ki so pustili za gospodo vedno odprta stranska vrata. Dokaze, kako je gosposka izkoriščevala in goljufala kmete, najdemo povsod pri razmejitvah zemljišč in urejevanju servitutnih pravic med kmeti in gosposko v drugi polovici devetnajstega stoletja.

V to dobo nazaj sega tudi že izpodrivanje našega kmeta z zemlje. Zemljiška gospoda je s pomočjo sodnijskih ukrepov spravljala kmete iz domačij, ki so ji ležala ugodno in po katerih je nenasitno hlatala. Imamo primer grofa Thurna, ki je v zadnjih 50 letih samo v grapah okoli Železne Kaple spravil 52 kmetov ob svoje domačije; takšnih primerov pa je dovolj še okoli Šmarjete pri Pliberku, v hribih nad Globasnico, v Medvedjem dolu nad Bistrico v Rožu in v Špicah v radiški občini. Cele vasi z nekoč imovitimi kmeti so postale last nekdanjih plemičev.

Z izgradnjo prometne mreže, industrijskih podjetij in s prihodom trgovcev v naše vasi pa je naš kmečki človek padel še globlje v odvisnost. Največji del k temu so prispevale vodilne osebe po novo nastalih podjetjih in uradih, ki so se skoraj brez izjeme priselile iz nemških krajev in ob podpori oblasti in predvsem z gospodarskim pritiskom germanizirale naše vasi. Poleg zemljiške gospode je pričel izpodrivati našega kmeta tudi še priseljeni tujec in sosed, ki je prodal svojo narodnost v mnenju, da bo vsled tega postal bogatejši in veljavnejši. Toda če napravimo danes bilanco vseh takšnih osebnokoristnih kupčij, vidimo, da je avstro-nemški imperializem poklical in povabil številne ljudi, da pomagajo izpodriniti in upropastiti našega kmeta, a da je le malo takih, ki so se na ta način povzpeli do položajev, ki so se jih nadejali. Veliko večino pa je gospoda pustila na cedilu in ji danes prav nič ne gre drugače kot tistemu, ki je stal in stoji na braniku svoje zemlje v borbi za neodvisnost. Ti zaslepljenci in zapeljanci bodo našli in morajo najti pot nazaj v svoje narodno občestvo, v svojo domačo „Kmečko zvezo“, kajti drugače jih bo tuji mogočnej, ki se mu še udinjajo, prej spravil čez prag, kakor one, ki so v njem spoznali svojega sovražnika in se odpovedali njegovim vabam.

Toda zapostavljanje in izpodrivanje našega kmeta v letih pred prvo svetovno vojno ni šlo tako posrečeno, kot so si to duhovni očetje avstrijsko-nemškega imperializma zamišljali. Med milijonskimi množicami zatiranih slovanskih ljudi, ki jih je držala v svojem oklepu avstro-orgska monarhija, je bila osvobodilna misel živa in je rasla. Na to se je morala gosposka nujno ozirati in čestokrat opustiti svoje raznarodovalne načrte.

III.

Po končani prvi svetovni vojni in po goljufivem plebiscitu 1920 se je nadaljevala germanizacija s pospešenim tempom in je zapostavljanje in izpodrivanje našega

kmeta dobilo jasno načrtane oblike. Svoj delež k uresničevanju teh vsenemških načrtov so doprinesli še povojni gospodarski pretresljaji in krize.

Vsled splošnih tehničnih pridobitev in razvoja industrije po prvi svetovni vojni je vedno večji del kmečkega ljudstva prešel na pozicije delavstva in s tem neposredno postal odvisen od germanizatorja kot delodajalca. Kriza, naseljevanje in gospodarsko protežiranje tujcev iz vseh vetrov nemškega ozemlja po naših vaseh in na odločilnih področjih gospodarstva je vrglo našega kmeta v vedno večjo odvisnost. Naše vasi

Traktor nam lajša delo

so takrat potrebovale močne gospodarske organizacije, ki bi našle oporo tudi v politični organizaciji. Toda tega žal ni bilo. Niti naše zadružništvo, ki je desetletja sem na Koroškem dobro cvetelo, ni našlo opore v političnem vodstvu, ki je bilo strogo konservativno in zato niti ni poskusilo, da bi z aktiviziralo ljudstvo proti običnemu gospodarskemu propadanju.

Za uspešnejšo obrambo proti navalu germanizacije in za ohranitev slovenskega naroda na Koroškem je bila že takrat samo ena pot: politično vodstvo koroških Slovencev bi moralo postaviti v ospredje svoje politike socialna in gospodarska vprašanja na vasi in med delavstvom. Ker pa so bili v političnem vodstvu večinoma ljudje starega kova, pokorni avstrijski imperialistični gosposki in s tem največjim nasprotnikom kmeta in delavca, je to vodstvo v veliki meri izgubilo zaupanje najbolj izkoriščanih plasti našega ljudstva. Politično vodstvo je namesto, da bi poslušalo glas ljudstva, raje poslušalo

glas velenemško usmerjene cerkvene hierarhije, ki je na Koroškem poslušala čestokrat naše največje narodne nasprotnike in načrtno pomagala pri raznarodovanju našega človeka.

Vsled tega je zapadlo delavstvo vabam avstrijske socialne demokracije, ki pa je na Koroškem bila prav tako velenemško usmerjena in se podredila navodilom Heimatbunda in Südmarke. S tem je bila enotnost slovenskega naroda na Koroškem že razbita. Delavci so pričeli nastopati proti kmetu in kmetje proti delavcu. Kmet je pričel iskati zaslombo po vseh mogočih ustanovah in zašel v Landbund, ki je imel v rokah deželni kulturni svet in tako za manjše podpore kupoval svoje privržence. S tem se je del slovenskih kmetov in delavcev pričel podzavestno udinjati veleposestniški gospodi in industrialcem, ki so vsepovsod zapostavljali in izpodrivali našega človeka.

Tukaj se pričinja že največja tragedija našega kmeta v borbi proti tuji gosposki za slovensko zemljo. Te tragedije je v veliki meri krivo takratno politično vodstvo koroških Slovencev. Vendar pa je treba poudariti, da ni celotno politično vodstvo šlo zavestno po tej poti. So bili ljudje, ki so nasprotovali tej politiki, a žal, bili so v manjšini in s svojim gledanjem niso prodrli.

Poglavitno vlogo pri zapostavljanju našega kmeta in razbijanju enotnosti po naših vaseh je odigral „Deželni kulturni svet“ (Landeskulturrat), deželna ustanova za pospeševanje kmetijstva. Njegovo delovanje med nami najboljše slika dejstvo, da v tem času na našem ozemlju ni bilo meliorizacij planin, ne pospeševanja slovenskih

živinorejskih zadrug, niti ni bila ustanovljena za našo kmečko mladino nobena slovenska kmetijska šola. „Landbund“, ki je imel v rokah deželni kulturni svet, je razmetal razpoložljivi denar med veleposestnike, med male kmete pa le toliko, v kolikor so pristopili k Landbundu. Večino denarja pa je potrošilo njegovo uradništvo.

Ta krivična pristranost je razumljivo povzročila med kmečkim prebivalstvom naraščajoče nezadovoljstvo. Kmetje so zapadali v dolgove, zaostajali z davki; javne dražbe in „Zwangsverwalterji“ so bili po vaseh redni pojav. Po vaseh so pričeli kmetje proglašati davčne stavke. Politično vodstvo koroških Slovencev pa je take stavke obsojalo. Prav tako je obsojalo „hrupna“ zborovanja kmetov, ki so terjali, da jih država zaščiti. S tem ni prispevalo k pomiritvi vzdušja in tudi ni nikakor vzelo pod zaščito kmetov, temveč je očitno podpiralo avstrijsko gosposko oblast in s tem zapostavljanje in izpodrivanje našega kmeta. Preko „Koroškega Slovenca“ so tolažili kmeta z „boljšimi časi“ in mu očitali, da ne zna „šparati“. Kmetu, ki je bil v stiski, ki je moral posekati svoj gozd do golega, ki je padel v dolgove, ali pa onemu, ki ga je v tej krizi izpodrinil tujec, banka ali advokat, pa taka tolažba ni ničesar pomagala. Zato se je naš kmet tudi odvrčal od takega vodstva.

22. februarja 1932 je bil končno sklenjen zakon o ustanovitvi deželne kmetijske zbornice, ki je bil prvič predložen deželnemu zboru že leta 1926. Po tem zakonu so si kmetje lahko izvolili svoje stanovsko predstavništvo na demokratičen način, dočim je bil deželni kulturni svet izrazita domena Landbunda. Toda tudi tedaj je avstrijska veleposestniška gosposka privolila v ta zakon le zato, da bi nekoliko pomirila za njo nevarno razporedenje med kmeti. V očigled velikih zborov naših kmetov po vaseh, ki so obetali nastanek zgodovinske „Kmečke zveze“, pa so bivši oblastniki že dobra dva meseca pred volitvami pričeli pozivati vse svoje privržence, da tudi pri volitvah v kmetijsko zbornico ne smejo odločati „strankarski marveč narodno-politični vidiki“ (Freie Stimmen, 25. 9. 32), kar kaže, da je bila avstrijska gosposka takrat v zelo kočljivem položaju in da je stališče političnega vodstva koroških Slovencev od začetka gibanja med kmeti bilo velika pogrška.

Naš kmet spoznava prednost strojnega dela

Ob volitvah v kmetijsko zbornico 20. nov. 1932 je naš kmet nastopil pod imenom „Kmečka zveza“ in postavil odločen in precizen volivni program. S tem programom je dosegla Kmečka zveza na slovenskem ozemlju v 19 občinah več glasov kot ostale stranke skupno, v 8 nadaljnjih občinah pa je bila najmočnejša stranka. Upoštevajoč zapostavljanje naših vasi, vabe in prikrite grožnje s strani Landbunda ter neodločno in hlapčevsko stališče slovenskega političnega vodstva, ki je med našim ljudstvom deloma odbijalo, je dosegel Landbund komaj borih 200 glasov več kot Kmečka zveza; ostale stranke pa sploh niso prišle do veljave. Če bi gibanje kmetov po naših vaseh politično vodstvo koroških Slovencev od vsega početka pravilno in konsekvентno usmerjalo, bi Kmečka zveza pri volitvah premagala Landbund in s tem močno zavrla nadaljnje zapostavljanje in izpodrivanje našega kmeta z zemlje. Tako pa gospodje kot Schumy, Ferlitsch in Gruber v Kmetijski zbornici Kmečke zveze niso vzeli resno, ker so vedeli, da so proti interesom kmetov tudi merodajni ljudje v političnem vodstvu koroških Slovencev. Zato se položaj slovenskega kmeta niti za pičico ni izboljšal in se je nadaljevalo z istim zapostavljanjem in istim izpodrivanjem.

To so bile prve in zadnje demokratične volitve v kmetijsko zbornico. Kmalu po volitvah je postavila avstrijska gosposka kot predstraža nemškega fašizma svojo diktaturo in pognala iz parlamenta in deželnega zbora vse demokratične stranke. S tem je prišel Maier-Kaibitsch do popolne oblasti. Politično vodstvo koroških Slovencev se je navduševalo za „krščanska načela“, ki sta jih pridigovala Dollfus in Schuschnigg in s tem izročilo usodo svojega ljudstva v roke Maier-Kaibitscha in prihajajočega nemškega fašizma. Predno pa je zadalo našemu kmetu ta usodni udarec, je izobčilo iz svojih vrst vse takrat napredne elemente. S tem je bilo vsako samostojno gibanje našega kmeta onemogočeno. Pri volitvah v Kmetijsko zbornico leta 1936 je bila likvidirana tudi Kmečka zveza in je vodstvo koroških Slovencev docela postavilo slovenskega kmeta pod diktat Gruberja, Grafa, Schumyja in Ferlitscha. Sedaj so imeli nemški imperialisti v Avstriji prosto roko za pripravo satanskega načrta fizičnega iztrebljenja slovenskega življa in preselitve vseh kmetov, ki so na tej zemlji doma, v tujino. Čez dobrih pet let, ko je bil nemški fašizem na Koroškem zadosti utrjen in zlomljena državnost matičnega naroda, so 14. aprila 1942 pričeli s fizičnim iztrebljenjem našega ljudstva. Politika vsem gosposkim režimom vdanih, a svojemu ljudstvu in svoji zemlji nezvestih „krmarjev“ je privedla tako daleč, da je po naši zemlji gazil neovirano tuji škorenj.

IV.

Toda poizkus fizičnega iztrebljenja ni uspel. Tisočletne pripravljenosti našega kmeta, da brani svojo zemljo in svojo narodno zavest, tudi nemški fašizem in mračnjaški voditelji niso mogli zatreti. Zganilo se je med našim ljudstvom po vaseh in brat je našel brata, sosed sosedu in kmet delavcu, in spet so se skupno po tradiciji „Kmečke zveze“ postavili za „staro pravdo“. Brez spletk in kompromisov „edino poklicanih voditeljev“ je znalo ljudstvo pričeti borbo proti nasilju, opirajoč se tesno na svoj matični narod. Narodno-osvobodilna in protifašistična borba koroških Slovencev je najveličastnejše poglavje v zgodovini koroških Slovencev, kajti pričela se je v času, ko so tisti, ki so prej zavirali samostojni politični in s tem tudi gospodarski nastop koroških Slovencev, odkrito prešli na pozicije najhujših sovražnikov koroških Slovencev. Ljudstvo pa se je lahko brez njihove zahrbtne politike borilo za svoj obstanek na tej zemlji in za to, da bo na njej „svoj gospod“. V tej borbi je ljudstvo zmigalo v toliko, da so dobili izgnanci svoje domove nazaj in da so se pred našim kmetom odprla nova obzorja, h katerim gre in katere bo po tej poti brez dvoma dosegel.

Oropani in požgani domovi, razdejano imetje in osiromašene kmetije to je bila slika naših vasi, ko je vojna minula. Pričela se je obnova našega gospodarskega življenja. Naš kmet je potreboval svoje zastopstvo, s pomočjo katerega bo obnovil svojo domačijo. Ustanovil je ponovno svojo „Kmečko zvezo za Slovensko Koroško“, ki je zahtevala tudi mesto v Kmetijski zbornici. Toda številni tozadevni poizkusi so vedno spet naleteli na najhujši odpor naših starih narodnih in socialnih sovražnikov.

Po zadnjih volitvah v deželni in državni zbor je vsekakor potrebno, da si ogledamo današnje stanje naše borbe.

Nesporno je, da je nemški fašizem bil leta 1945 na Koroškem sicer vojaško pogažen, da pa je nova politična oblast na Koroškem prevzela od njega stara načela nadaljnega zapostavljanja in izpodrivanja našega kmeta.

Drugo nesporno dejstvo je, da so se nekdanji politični voditelji koroških Slovencev spet znašli v stari družini z „Vaterländische Front“, ki je že enkrat spravila našega kmeta ob svoje pravice. Novi partner teh mračnjakov od strani nemške gosposke je bila sedaj ÖVP — zmes Landbunda, Krščanske socialne stranke in stranke vele-nemcev. Ko je 1946 bila ustanovljena Kmečka zveza za Slovensko Koroško, si jo je ta družina zbrala za odskočno desko v ÖVP, kar dokazuje, da je njen takratni tajnik dr. Vinko Zwitter vodil brez vednosti odbora zasebna pogajanja s predsednikom kmetijske zbornice Gruberjem. Ker se pa odbor ni strinjal s takšnim mešetar-

jenjem in je zato dr. Vinka Zwitterja odstavil kot tajnika, je kmetijska zbornica nato takoj izvajala konsekvence. Vse spomenice, delegacije in intervencije so bile bob v steno. Deželna kmetijska zbornica je bila pripravljena obljubiti (!) pomoč našemu kmetu le za ceno ponovne izdaje interesov našega kmečkega gospodarstva in popolne podreditve našega kmeta diktatu veleposestnikov v kmetijski zbornici.

Načrt, ki naj bi se 1947 izvedel na tihem in neopazno, ki pa je bil prepreden, so ti „krmarji“ usode našega kmeta v službi svojih gospodarjev hoteli javno uresničiti s samostojnim nastopom na volitvah. To pot so mislili, da bodo s samozvanim proglasom, da so edino poklicani voditelji našega ljudstva in s pozivom, da naj „dobri in pridni kmet“ voli ÖVP, s katero so se povezali, spet likvidirali borbo našega kmeta proti zapostavljanju in izpodrivanju za ohranitev naše zemlje in njen gospodarski napredek. Toda uspeli so le zavesti del našega ljudstva in razbiti našo enotnost, svojega načrta pa niso mogli uresničiti, čeprav so izrabljali verska čustva in se posluževali najodurnejšega nasilja, ki ga naša zgodovina pomni.

Danes je očitno, da ne moreta biti eno in isto stoletni preganjalec in stoletno preganjani, eno in isto obtoženec in tožilec. Danes vemo, da je neumno se spoprijazniti z volkovi v kmetijski zbornici, temveč da je potrebno, seči po samopomoči in ustvarjati enotnost in skupnost kmečkega prebivalstva. Usodno pa bi bilo za vsakogar, ki bi zavestno ali podzavestno delal proti tej potrebni enotnosti, ker bi s tem pomagal pri gospodarskem upropaščenju samega sebe.

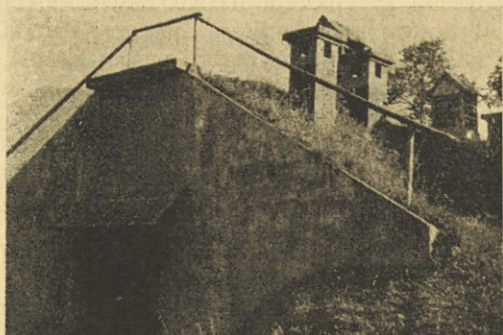
Zadružništvo-šola medsebojne pomoči

Če imaš priložnost, da prisostvuješ pogovorom naših starejših očetov, ki se kedar pri kakem sosеду na vasi, — žal le še poredko, — zberejo ter pri tem razmotrivajo sedanjí položaj poedincev sosedov ali celotne sosesčine, slišiš, kako pri teh pogovorih tožijo o vedno večji razcepljenosti ter sovraštvu, ki se je vsled šovinistične politike v prvi avstrijski republiki posebno pa v letih nacistične strahovlade vedno bolj razmahnilo po naših vaseh. Soseđa so ščevali proti sosеду, vse pa le, da bi na ta način ogoljufali oba in vladali obema. V obrambi proti temu pritisku je ljudi prevzel strašen egoizem, ki jih zasleplja in ne dopušča več sodelovanja med sosesčino. Stari naši jekleni značaji vedno ponavljajo, kako so si svojčas znali pomagati s skupnim delom, če je vsled pomanjkanja delovne sile ali vsled nesreče zašel kat ri izmed sosedov v stisko. Vsa sosesčina je tekmovala med seboj, kdo bo mogel več pomagati s človeško ali vprežno silo ali pa drugače z blagom in jestvinami. Vse to je zadnja leta izginilo, ker se je sovražnikom ljudstva posrečilo uničiti zavest moči skupnosti in vzajemnosti v srcih vaščanov. Namesto njih prevzema ljudstvo hladna in brezsrčna dobičkaželjnost, ki ne pozna sosedove stiske in skupne potrebe.

Tako sidiijo naši očetje sedanjost in jim moramo delno v tej sodbi pritrditi. Vzrokov tega za naše ljudstvo tako pogubnega pojava je več; vsak, ki le količikaj zasleduje razvoj zadnjih desetletij, jih bo lahko ugotovil celo vrsto: protiljudska in politična vzgoja, pomanjkanje gospodarske izobrazbe itd. Tudi cerkveno vodstvo v zadnjih letih ni brez greha v tem oziru. Ta pojavljajoča se miselnost je velika nevarnost za vse naše organizacije, posbno še za zadružništvo.

Zadružna ideja vsebuje v svojem bistvu vzajemnost in medsebojno pomoč članstva. Širjenje te ideje je glavna naloga zadružništva. Zadruga naj bo nosilec vzajemnosti in medsebojne pomoči med vaščani. Če bo zadruga to nalogo vestno vršila, bo šele resnično služila svojemu pravemu namenu.

Dobro je, če pogledamo, koliko se je grešilo v komaj pretekli nacistični dobi proti tej osnovni nalogi. Tedanje zadruge pač niso služile temu pravemu namenu združništva, ampak je v njih prevladoval trgovski značaj dobičkarstva. To je močno škodovalo pravi združni misli in so danes med ljudstvom ponekod zadruge malo priljubljene. Ljudstvo je gledalo upravičeno v zadruzi le trgovsko družbo z mnogimi nastavljenici. Naš kmet je spoznal v taki zadruzi le novega izkoriščevalca, skritega za zlorabljeno firmo. Zadruga je bila v tem sistemu samo še urad za prisilno oddajo pridelkov, ki pa z združno mislijo v ničemur ni imel nič več skupnega. To vse kaže, kako se je tovrstno združništvo oddaljilo od prvotne zamisli združnih

Sadna klet, v kateri je prostora za en vagon sadja

pionirjev, med njimi Raiffeisena, čigar ime je zlorabljalo. Kajti možje, ki so zasnovali to idejo, so imeli pred očmi edino korist ljudstva. In to nalogo ima združna organizacija tudi še danes in v bodoče.

Tudi med nami koroškimi Slovenci pa je prava združna zavest močno padla. To vidimo pri obnovi naših zadrug vseh povsod. Potrebno bo temeljito delo, da to popravimo. Ravno sedaj novoustanovljene blagovne zadruge kažejo, kako težko je pripraviti ljudi, da bi se zavedali velikega pomena teh novih zadrug in potem njih nabavljali svoje

potreščine. Saj se celo mnogi zavedni in inteligentni kmetje ne sprijaznijo z mislijo, da so to naše nujno potrebne ustanove organizirane samopomoči, pri katerih je vsakdo dolžan nabavljati svoje kmetijske potreščine. Spominjam se, da sem ob vsaki priložnosti poudarjal, da se morajo pravi združniki med nami šele vzgojiti! Dokler ne dobimo v vsaki vasi vsaj nekaj zavednih združnikov, ki bodo postali pravi glasniki združne misli, ni mogoče upati na kak večji razvoj združništva sploh.

Bodoča, morda najvažnejša naloga naših zadrug, v prvi vrsti pa Zveze kot centrale naj bo, da postanejo naše zadruge prava žarišča združnih idealov. Isto dolžnost ima tudi Slovenska prosvetna zveza, ki naj potem svojih članic, Prosvetnih društev, pomaga širiti združno misel med našim ljudstvom. Saj smo vsled obupnega gospodarskega položaja našega podeželja še posebno navezani na združno samopomoč. S tem bo Slovenska prosvetna zveza vršila važno kulturno vzgojno delo, ko bo utirala ljudstvu tudi pot do zanimanja za duhovne vrednote, kar je vedno močno povezano z gospodarskim položajem posameznika in ljudstva.

Kakšen naj bo način šolanja dobrih združnikov, dobrih sosedov, ki bodo preobrazili sedanjo sliko razbite sosesčine ter ucepili nov duh vzajemnosti v srca vseh sosedov, ki bodo kot nekaj šli drug drugemu na roko? Mislim, da za to šolanje v prvi vrsti služijo tečaji, ki jih bo morala prirediti predvsem naša Zveza slovenskih zadrug.

Predvsem bo na teh tečajih potrebno razpravljanje o najosnovnejših pojmihih in nalogah združništva. Mislim na pr. na naslednja vprašanja:

a) Vpliv združnega dela na zavest skupnosti v sosesčini: „Skupno delo-skupni blagor!“

b) Vpliv zadruge na gospodarsko stanje in razvoj mase in poedinca (pri tem naj se skuša prikazati nekdanje skupno udejstvovanje sosedov pri delu in drugih primerih).

c) Razlaga pravil in nalog različnih zadrug.

d) Prikaz škodljivosti dobičkarskega egoizma za naše ljudstvo.

č) Kazati na gospodarske uspehe držav z dobro razvitim združnictwom.

e) Razlaga praktičnega združnega poslovanja.

Ti tečaji naj se po možnosti prirejajo po več krajih, najbolje povsod tam, kjer obstoji zadruga ali prosvetno društvo. Če je mogoče, naj se posamezni primeri in uspehi dobro razvitega združništva prikažejo, posebno še s primeri in slikami iz ljudskega združništva v naprednih državah. Najboljši bi bil prikaz takih filmov. Trdno sem prepričan, da bo to delo prineslo vsestranske sadove ter bo hkrati zelo močna obramba proti razbijanju naših vasi. Zato se mora k temu delu pritegniti čimveč zmožnih ljudi, ki jih moramo znati iskati in pridobiti. Mislim, da to ne bo težko, ker bo odgovarjalo to delo vsem, katerim sta obstoj in dobrobit našega slovenskega ljudstva resnično pri srcu. Prepričan sem, da bo to delo neprecenljiv doprinos k ustvarjanju nove, močne skupnosti in enotnosti vsega našega ljudstva. Tisti pa, ki bodo pri tem združnem šolanju sodelovali, bodo lanko ponosni, da so vršili v blagor ljudstva veliko delo, ki ga bo narod znal nekoč pravilno ceniti.

Floro Lapuš

predsednik Zveze slovenskih zadrug.

Ker narod potrebuje v teh težkih časih vse svoje sile, kliče vse in vsakogar! Če kdaj, v teh časih je potreba, da si zvesto pogledamo iz obraza v obraz, da si sežemo v roke, se strnemo v eno vrsto. — Strahopetec je, kdor zdaj trepeče, da bi se mu ob takem zbližanju morda ne odkrnila ta ali ona mrvica njegovih strankarskih načel in njegovega svetovnega naziranja. Prijatelji, zdaj gre za življenje in smrt! Jaz upam v življenje!

Ivan Cankar

Pogled na Ziljsko Dolino z zapeda proti Dobraču

OBRAČUN VELIKIH ZMAG

Nismo še izdelali dovolj izdelkov, naši delavci in naše ljudstvo še ne občutijo vse blaginje socialistične ureditve, vendar razumejo te težave. Smo na poti, da jih odstranimo ter ustvarimo boljšo in srečnejšo bodočnost, ne glede na to, kar se piše in govori o nas.

*

Uresničili bomo vse, kar smo si zamislili in kar smo sklenili.

Tito.

Kjerkoli si v novi Jugoslaviji, povsod se govori o planu. Vsi listi vsak dan pišejo o njem, bodisi da gre za velik, celotni plan vse države, ali pa gre za plan, ki ga izpolnjuje tkalka pri stroju, rudar v jami ali pa zadružnik na vasi. Vse gre po nekem točnem redu. V tem redu ima skoraj sleherni človek socialistične domovine odrejeno neko nalogo, ki jo predenj postavlja skupnost. Ta veliki red se imenuje petletni plan.

Petletni plan je za jugoslovanske narode pot v lepšo prihodnost. Ta pot je sicer strma in naporna, vendar če ima ljudstvo za seboj tako trdo šolo kot je bila osvobodilna vojna in če ima za vodnike take ljudi kot je narodni heroj Tito, potem ta pot ni neprebojna, čeprav se mnogi trudijo, da bi navalili čim več skal na to pot.

Sredi leta 1949 ja državna planska komisija objavila v vseh listih vrsto števil, ki so pokazale, kako je bila izpolnjena prva polovica petletnega plana; konec junija je bilo namreč dve leti in pol, odkar so jugoslovanski narodi sprejeli petletni plan. To kratko, suho poročilo v številkah je bila bilanca dve in polletnih ogromnih naporov. V teh številkah so bili zapisani žulji in znoj milijonov jugoslovanskih delovnih ljudi, njihovo prizadevanje in iznajdljivost, požrtvovalnost in velika delovna junaštva. Te številke pa so bile tudi ogledalo modrega vodstva države, enotnosti in moči jugoslovanskih narodov, združenih okoli svojega vodstva.

Številke iz poročila zvezne planske komisije so povedale, da je delovno ljudstvo Jugoslavije ob koncu junija 1949 izpolnilo 50% nalog, ki so bile predvidene v petletnem planu. Ljudstvo je torej častno izpolnilo obveznost, ki jo je sprejelo, in

to kljub nepredvidenim težavam, ki so v tem času nastale zaradi tega, ker so tisti, ki bi se morali šteti za prijatelje, vse storili, da bi škodovali gospodarskim zmagam Jugoslavije in tako „dokazali“, da majhna socialistična država ne more biti samostojna, ampak mora služiti le velikemu.

Nekdaj: za en pisalni stroj 3000 kg pšenice ali pet vagonov rude

„Tisti, ki je zadnji, je vedno tepen“, pravi pregovor. Tudi Jugoslavija je bila med tistimi, ki so bili nekdanj vedno tepeni. Po državi so se košatile podružnice francoskih, angleških, nemških in drugih kapitalistov, ki so posnemali smetano, si jo delili z nekaterimi domačimi kapitalisti, ljudstvo pa je stradalo. Jugoslavija je uvažala od lokomotiv pa do igel skoraj vse važnejše izdelke raznih industrijskih panog. Jugoslovansko ljudstvo je tlačnilo tujim kapitalistom, bič nad njim pa sta vihtela domači izkoriščevalec in njegov žandar. Jugoslavija je izvažala rude in druge surovine za sramotno nizko ceno, uvožene stvari pa je morala drago plačevati, kar so čutili na svojih hrbtih delavci in kmetje. Samo za navaden pisalni stroj je morala Jugoslavija dati 3000 kg pšenice ali pa pet vagonov rude.

Delovno ljudstvo Jugoslavije je pričakovalo, da tako merilo, ko te drži v kleščah tisti, ki ima visoko razvito industrijo, v novem socialističnem svetu ne bo več držalo, ker so taki odnosi navadno kapitalistično oduševstvo. Vendar pa se v mednarodnih odnosih med novimi ljudskodemokratskimi državami položaj ni dosti spremenil. Nova Jugoslavija je morala na primer dati novi Češkoslovaški za sedemtonski tovorni avto 130 vagonov železne rude. Spet so hoteli tepstj zadnjega v industrijskem razvoju. Kaj pomeni, če ima država razvito svojo industrijo, pove primer, da če bi teh stotrideset vagonov železne rude sami pretopili in izdelali valjano železo ter to prodali na svetovnem trgu, bi dobili 12 takih tovornih avtomobilov.

Petletni plan pomeni torej tudi, da nova Jugoslavija noče biti več gospodarsko tepena od nobenega. Socialistična Jugoslavija bo svojo bogato zemljo obrnila v prid delovnemu ljudstvu. Zato danes ljudstvo toliko žrtvuje, da bo to doseženo. V vseh krajih, kjer so za to pogoji in surovine, bo zgradila lastno industrijo, ki bo iztrgala državo tuji odvisnosti. Bogata zemlja mora biti tudi lep in svoboden dom za socialističnega človeka.

Ljudje določajo rekam nova pota

Petletni plan določa predvsem zgraditev tovarn težke industrije in elektrifikacijo. To je tudi temelj vsega bodočega razvoja socialističnega gospodarstva. Za Jugoslavijo je to važno tudi zaradi tega, ker ima bogata ležišča rud in mnogo gorskih rek za nove hidrocentrale.

V vseh republikah gradijo nove velike tovarne. Samo v Makedoniji so na primer zgradili v dveh in pol letih 20 velikih tovarn. Že medtem, ko tovarno gradijo in širijo, pa v zgrajenih oddelkih tudi že izdelujejo razne velike predmete. Že te, dokončane ali na pol zgrajene tovarne, pa rabijo ogromno pogonske sile, z vsakim dnem pa je bodo rabile še več, predvsem pa električnega toka. Da bo električnega toka dovolj za pogon tisočev in tisočev novih strojev, bo skrbela vrsta hidrocentral — velikanov.

V Hercegovini, prav v krajih nekdanjih slavnih partizanskih borb, gradijo ogromno hidrocentralo Jablanico. Reki Neretvo in Ramo bodo zaježili in nastali bosta dve veliki jezera. Neretvi bo zaprla pot velika, 70 metrov visoka pregrada, za katero se bo zbirala voda v skoraj trikrat daljše jezero kot je Vrbsko. Veliki stroji, ki bodo proizvajali električni tok, pa bodo v gori pod zemljo. Skozi tunele napeljujejo tja vodo, ki bo gnala ogromne turbine. 2. septembra je bil že izgotovljen tak tunel. Reka Neretva je stekla skozenj. Skozi goro so ji določili novo pot. Ko lo sistem hidrocentral na Neretvi in Rami končan, bo njihova skupna moč taka kot je bila moč sovjetskega Dnjeprostroja pred vojno.

Tudi v Sloveniji, kjer je dovolj deročih gorskih rek, bo vrsta velikih central. Del vode slapa Savica bo že v kratkem gnil ogromno turbino. Tudi blizu Jesenic je Savi Dolinki že zaprta pot; gnati bo morala ogromen stroj in proizvajati elektriko. Na Dravi med Dravogradom in Mariborom pa bo kar šest ogromnih central. Komaj bo voda stekla skozi turbine in dobila normalni padec, že ji bo postavljena nova pregrada in spet bo morala vrteti ogromne turbine.

Vse te ogromne tovarne električne energije pa bodo med seboj zvezane po več tisoč kilometrov dolgih elektrovodih. Vse se bodo med seboj izpopolnjevale. Pozimi, ko je na primer v Sloveniji malo vode, bodo dajale več električne energije bosanske hidrocentrale, kjer je prav pozimi dovolj vode. V široko razpredenem omrežju bo tako vedno dovolj električnega toka za tovarne in za druge potrebe.

Del tovarne „Litostroj“, kjer vlivajo velike turbine za hidrocentrale

Za obletnico V. kongresa Komunistične partije Jugoslavije je v Vlasenici že začela delati hidrocentrala, ki daje toliko moči, kakor 16.000 delavcev. Dela tudi že hidrocentrala Mariborski otok in še mnoge druge. V Srbiji pa bo kmalu dograjena hidrocentrala „Vlasina“, ki bo proizvajala več električne energije, kakor vse srbske električne centrale pred vojno skupaj.

V dveh in pol letih je bilo izvršenega okrog 30% petletnega plana elektrifikacije, toliko kolikor je po planu predvideno. Zadnji dve leti bo to delo rodilo največje sadove, ker bodo že mnoge velikanske hidrocentrale začele dajati ogromno električne energije. Napore stotisočev delovnih rok bo nadomestila elektrika.

Boj za izvršitev tega plana pa delavci ne bojujejo samo na gradbiščih elektrarn. Njim se s pravtako ostrim bojem pridružujejo delavci v Litostroju in drugih velikih tovarnah. Tam vlivajo ogromne turbine in izdelujejo druge naprave za elektrarne, ki morajo biti tudi v pravem času izgotovljene. Nikoli v zgodovini še ni Jugoslavija izdelovala takih velikih naprav. Vse je bilo uvoženo iz Nemčije, Švice, Avstrije in od drugod. Danes pa to izdelujejo jugoslovanski livarji in monterji sami. Mnogi

njihovi izdelki so celo boljši, predvsem pa cenejši. Delavci delajo z veseljem in ljubeznijo. Ponosni so na svoje uspehe. Jugoslovanskim delovnim ljudem pa prihranijo vsako leto več surovin, ki jih je morala Jugoslavija nekdaj dajati za take stroje.

„TAM“ avtomobili in prvi traktorji

Če greš po ulicah Ljubljane, Maribora ali pa kjer koli po avtomobilskih cestah na deželi, srečuješ nove, sivo pobarvane srednjetežke tovarne avtomobile, ki so povsod najbolj potrebni. Prevažajo material na gradbišča ali pa drugo blago. Mnogo jih je že. Če pogledaš pobliže, vidiš spredaj oznako „TAM“, kar pomeni Tovarna avtomobilov Maribor.

V mnogih drugih državah na svetu, ki so industrijsko razvite, med njimi tudi v Avstriji, je nekaj vsakdanjega, če srečaš avto domače proizvodnje. V Jugoslaviji pa je danes to nekaj posebnega. Prvič v zgodovini izdelujejo avtomobile. Če srečaš tak avto, vedno nehote pomisliš, v kako kratkem času je nov, socialistični način življenja omogočil doseči tako velike uspehe. V Mariboru delajo zadnji dve leti avtomobile na tekočem traku, vsak dan novi zapuščajo tovarno. Tisoči ljudi so se že naučili obvladati tehniko. Pred dvemi, tremi leti so bili mnogi od teh, ki izdelujejo avtomobile, še delavci na polju ali drugje na deželi, danes pa izdelujejo že najbolj komplicirane stvari in pri delu podirajo stare norme ter postavljajo nove rekorde, samo da bo čim več avtomobilov za številna gradbišča, tovarne, zadruge, povsod tam, kjer je potreben hiter in cenejši prevoz.

Po resoluciji Informbiroja so nastale v tovarni težave. Češkoslovaška je sabetirala dobavo raznih delov, ki so jih rabili. Mesec, dva, pa so se že znašli. Delavci in inženirji so se posvetovali in izdelali sami doma vse. Sedaj je produkcija že mnogo višja kot je bila prej. V Mariboru seveda ni edina taka tovarna. Pod nebom svobodne domovine se že dvigajo doma izdelana letala, na velesejmu v Zagrebu so bili že razstavljeni prvi trije tipi domačih traktorjev, začeli so izdelovati že drug tip avtomobilov „Pionir“, kmalu bodo začeli izdelovati tovarne avtomobile „Prvenec“ in ni več daleč dan, ko bo začela domača avtomobilska industrija izdelovati masovno osebne avtomobile. Izdelali so tudi že prve tipe motornega kolesa. V pogledu avtomobilske industrije bo Jugoslavija kmalu popolnoma neodvisna od tujine.

Avtomobilska industrija pa je le del industrije, ki jo je treba zgraditi in razširiti. Izredno pomembni uspehi so bili doseženi tudi na drugih področjih. V tovarni „Djura Djaković“ v Slavonskem brodu že serijsko izdelujejo lokomotive, cestne parne valjarje; izdelali pa so tudi že prve velike, 55 ton težke parne bagerje in stroje za vrtnanje nafte. Tovarna „Zmaj“ je v letu 1949 izdelala že 800 kosilnih strojev, serijsko izdelujejo velike mlatilnice in izdelali so že prve velikanske stroje za kopanje kanalov, od katerih vsak nadomešča po 400 delavcev.

Komaj tri leta je od tega, kar so na polju pri Ljubljani zasadili delavci in prostovoljci prve lopate za novo tovarno „Litostroj“. Sedaj stoje že ogromne dvorane, v katerih vlivajo železo in izdelujejo najbolj potrebne velike stroje. Medtem, ko zidarji zidajo še naprej ogromne dvorane, izdelujejo v gotovih objektih že serijsko turbine za hidrocentrale, velike polnojarmenike za lesno industrijo, propellerske črpalke za pridobivanje nafte, ki v eni sekundi dvignejo po dva kubična metra tekočine in še mnoge druge, izredno važne stroje in naprave za industrijo.

Tako bi lahko naštevali v nedogled. Po vsej državi je vsakdan več sadov vztrajnega in požrtvovalnega dela socialističnih državljanov, ki ne delajo za nekoga, ki bi se na njihov račun bogatil, ampak zase, za lažje in lepše življenje.

Trinajst ljudi je v osmih urah izkopalo za dva dolga vlaka premoğa

Nekaj časa po tem, odkar so informbirojevske države začele z gospodarsko blokado, da bi zavrle socialistični razvoj v Jugoslaviji, so listi začeli prinašati prve vesti o skoraj neverjetnih delovnih uspehih rudarjev. Julija 1949 je brigada rudarja

Alije Sirotanovića v bosanskem rudniku Brezi v osmih urah nakopala in odvozila 159 ton premoga in tako visoko preseгла običajno storilnost rudarjev. Navdušenje se še ni pleglo, ko so listi začeli javljati še večje uspehe drugod. V kratkem se je tekmovanje za večjo storilnost razplamtelo po vseh rudnikih v državi. Tam, kjer še niso imeli organiziranega dela po brigadah, so začeli organizirati način, ki ga je s svojo brigado pokazal Alija Sirotanović; rudarji in inženirji so se v rudnikih posvetovali, kako bi čim bolj zvišali storilnost. V avgustu je brigada Alojza Petka v Trbovljah z dobro organizacijo dela izkopala v osmih urah že 518 ton premoga. Ta rekord so kmalu nato posekali rudarji v Raši, 5. septembra pa je 13 članska brigada Antona Zagoriška v trboveljskem rudniku spet osvojila prvo mesto in nakopala ter odvozila 862 ton, to je na vsakega rudarja 66.3 tone v osmih urah. Torej je trinajst ljudi izkopalo za dva dolga vlaka po 43 vagonov premoga.

Moderen hlev državnega posestva v Kočevju. Na državnih posestvih uvajajo najmodernejše oblike kmetovanja

Te največje zmage so bile dosežene v času, ko je vlada Sovjetske zveze pošiljala jugoslovanski vladi nesramne note in si hotela tako pred svetom oprati svoje roke, umazane od dolarjev, ki jih je dobila za Slovensko Koroško. Informburo je s svojimi napadi dosegel samo to, da so delovni ljudje v Jugoslaviji dan za dnem stopnjevali svoje napore.

V dveh in pol letih so jugoslovanski rudarji izpolnili 52.3% petletnega plana. Odkar pa se je začelo tekmovanje po zgledu Alije Sirotanovića, pa vedno več rudnikov še bolj dviga izpolnjevanje planov, čeprav je mehanizacija rudnikov še slaba. Rudarji pravijo, da bodo pač bolj napeli svoje mišice, dokler težka industrija ne bo izdelala dovolj strojev za rudarstvo. Težka industrija pa izdeluje vedno več in to predvsem tudi zaradi velikih zaslug rudarjev, ki jo vedno bolj zalagajo s premogom in rudami.

Ogromni uspehi rudarjev so spodbudili tudi delavce v drugih strokah. Še bolj so razvili tekmovanje v tovarnah in na gradbiščih. 22. septembra je zidar Vidan

Mladenović s svojima dvema pomočnikoma sezidal pri gradnji študentskega naselja v Beogradu v osmih urah 106.65 kubičnih metrov zidu. V Železarni Štore je dvanajst delavcev napolnilo visoko peč z 31 tonami železa v 57 minutah, čeprav je običajna norma za to tri ure in pol. Tako se vrstijo vsak dan novi uspehi na raznih drugih področjih.

Tovarna ki bo izdelala več tisoč hiš na leto

Vedno več ljudi prihaja iz vasi v industrijo. Ti ljudje pa hočejo stanovanja. Nekdaj so se delavci stiskali v prostorih, ki so bili bolj podobni brlogom kot pa stanovanjem. V socializmu tega ne more biti. V socializmu hočejo delovni ljudje vsak dan več. Lepše hočejo živeti delavci v industriji in delovni kmetje na vasi. To pa je seveda tudi namen socializma.

Jugoslovanski zidarji so znali v zadnjih letih zgraditi veliko najmodernejših tovarn, kot na primer tovarno aluminija v Strnišču, kjer so že sezidali pol kilometra dolgo dvorano, gradijo pa še več takih dvoran, tako da bo to največja in najmoder-

Od Zagreba do Beograda je mladina v letu 1949 zgradila moderno cesto. Tam so se učili tudi ravnati s stroji, kar je bila za mnoge važna šola za bodoče poklice

nejša tovarna aluminija v Evropi. Obenem s tovarnami pa gradijo jugoslovanski delavci in inženirji posebno ob teh novih velikih tovarnah cela nova mesta za delavce, ki bodo najbolj moderno urejena.

Taka posebna mesta bodo zrastle v Sloveniji ob Litostroju, ob tovarni aluminija v Strnišču, v Srbiji ob tovarni v Železniku in v mnogih drugih krajih države. Mnogokje so lepe nove stanovanjske hiše že zgrajene. Pod Rožnikom v Ljubljani raste študentovsko mesto, v Slovenskem Primorju, kjer so imperialisti odrezali mesto Gorico od svojega zaledja, raste na jugoslovanski strani celo novo mesto — Nova Gorica. Tudi tam je že mnogo narejenega. Tudi ob starem glavnem mestu Jugoslavije raste Novi Beograd. Tam gradijo tudi posebno študentovsko mesto, ki je že v letu 1949 sprejelo 4000 študentov.

Da bi čim hitreje reševali pereče vprašanje pomanjkanja stanovanj, po katerih je velika potreba v industrijskih centrih, mestih in tudi v vaseh, so v Zavidovičih

v Bosni zgradili kar tovarno za hiše. Tovarna je že skoraj gotova in izdelujejo že prve hiše. Iz lesne volne, cementa in raznih kemikalij izdelujejo stene in vse drugo za moderne enodružinske hiše. Ko bo tovarna delala s polno paro, bodo izdelali več tisoč hiš na leto. Tako tovarno imajo dosedaj samo še na Češkem in Švedskem. V Beogradu dela pravtako že podobna tovarna „Standard beton“. V osmih urah izdelajo vse dele za veliko hišo, v kateri so štiri trisobna stanovanja.

Vsa Jugoslavija je eno samo veliko gradbišče, gradbišče tovarn, hidrocentral in številnih drugih objektov ter kovačnica novega socialističnega življenja. S požrtvovalnostjo, ki ji ni zlepa primere, se trudijo delovni ljudje, da bi bil njihov jutrišnji dan čim lepši.

*

V Jugoslaviji se uči staro in mlado. Ob večerih prihajajo žene na tečaje, kjer se uče, kako je treba pomagati pri graditvi socializma. (AFŽ tečaj v Ljubljani)

Premalo je prostora, da bi bilo mogoče napisati vse. Od Zagreba do Beograda je jugoslovanska mladina ob sodelovanju enot jugoslovanske vojske zgradila moderno betonsko cesto v enem letu. V vaseh Jugoslavije kipi novo življenje. Tudi tam se v trdem boju z zaostalostjo kuje novo združeno življenje, v katerem bo delo lažje, da bo tudi za delovne kmete izobrazba, kino, dopust in za kmečko ženo končno enkrat tudi porodniški dopust in oddih, ki ga v starem svetu ni poznala. Na tisoče novih šol je v dveh in pol letih že zrastle, mnogo igrišč za najmlajše državljane, posebnih otroških restavracij, lepih in svetlih domov igre in dela, kjer izšolane žene pazijo in skrbijo za otroke, medtem ko so matere v službah. Kulturno življenje se je na široko razmahnilo.

Državljan nove Jugoslavije je že pozabil na moreč občutek, kako bo živel jutri. Ni brezposelnosti, nasprotno, povsod bi bilo potrebno še mnogo več marljivih delovnih rok, povsod jih primanjkuje. Kmeta ne skrbi, kako bo prodal svoje pridelke. Ni več oderuhov, ki bi ga gonili z njegove zemlje. Kmetje sami obračunavajo z njimi, saj ima delovno ljudstvo oblast v rokah. Delovni človek nove Jugoslavije

je že skoraj pozabil, da so morali nekdaj stari, za delo nesposobni ljudje vzeti v roke beraško palico. Tudi ni več skrbi, kako bo delavec ali kmet šolal svojega nadarjenega otroka. Te skrbi je prevzela skupnost, socialistična država. Največja skrb slehernega delovnega človeka je samo, kako bo čim več prispeval k skupnim naporom, kako se bo učil in čimprej rešil moreče zaostalosti. V socializmu raste nov človek. Tako kot nekoč v partizanski borbi, rastejo danes novi junaki — junaki dela. Vse to seveda ne prihaja samo od sebe. Mnogo je težav, ki izgledajo včasih nepremagljive. Manjkajo še razni predmeti, vendar človek, ki ve, da dela zase in za skupnost, zna premagati vse.

V Jugoslavijo prihajajo ljudje iz raznih krajev sveta. Ko spoznajo življenje, se ne morejo načuditi uspehom, ki jih je jugoslovansko ljudstvo v tem kratkem času doseglo, ne morejo se načuditi požrtvovalni mladini in tisočem drugih prostovoljcev, ki dan za dnevno pomagajo, da bodo sprejete naloge čimprej izvršene, ne morejo se načuditi enotnosti ljudstva s svojim vodstvom.

Izpolnitev nalog prve polovice petletke je spet močno dvignila ugled Jugoslavije v svetu. Ta ugled in moč nove Jugoslavije pa bo v korist tudi nam koroškim Slovencem. Celotna izpolnitev nalog kljub težavam pa je tudi spodbila načrte Informbiroja. Jugoslavija vsemu svetu dokazuje, da tudi majhen narod lahko ogromno stori. Jugoslavija kaže, kako se je treba boriti za pravilne mednarodne odnose in za svojo neodvisnost. Zato vidijo v Jugoslaviji milijoni zatiranih delovnih ljudi v svetu primer, kako naj delajo in se borijo.

LOJZE UDE:

Naši pogledi na koroški plebiscit pred 30. leti

10. junija 1949 je Svet zunanjih ministrov v Parizu sklenil, da meje, kakor jih je imela avstrijska republika 1. januarja 1938, ostanejo. S tem sklepom, ki ga po okoliščinah, v katerih je do njega prišlo, z vso pravico moremo imenovati kupčijo, pa ta članek ne izgublja na svojem pomenu, temveč je slej ko prej aktualen, posebno ko bomo ob 30. letnici plebiscita brali razne, po večini neutemeljene, neresnične in nestvarne razprave o tem usodnem poglavju v zgodovini koroških Slovencev in slovenskega naroda sploh.

Glavni avstrijski ugovor proti zahtevi koroških Slovencev po povezavi z matičnim narodom je ugovor plebiscita 10. oktobra 1920. S tem plebiscitom, tako pravijo, je bilo koroško vprašanje enkrat za vselej rešeno. To je razsojena zadeva, „res judicata“. Ta ugovor pa nima nobene stvarne vrednosti in ne vzdrži nobene resnejše analize in kritike.

Ugovor plebiscitne odločitve prav v obliki končno razsojenega spora za Slovensko Koroško je pač formalističen ugovor. Skupno z ugovorom o Avstriji kot o osvobojeni državi, ki ni bila v vojni z Jugoslavijo in zato ni odgovorna za vojno udeležbo na strani Hitlerjeve Nemčije, karakterizira ta ugovor današnje vodilne politične sile v Avstriji, njihove vodilne može kot okostenele reakcionarje in formalistične demokrate. S tem klavnim juridizmom hočejo speljati razpravljanje o Koroški od razpravljanja na podlagi žive zgodovinske stvarnosti v sabljanje z juridičnimi pojmi. Živa zgodovinska stvarnost pa nam kaže, da so koroški Slovenci v položaju nacionalno in socialno zatiranih, da vsi zavedni Slovenci — in ti imajo vedno pravico govoriti tudi za nezavedne — hočejo nacionalno in socialno enakopravnost; dočim so Avstrijci v odnosu do Slovencev v položaju nacionalnih in socialnih zatiralcev,

ki branijo ostanke svojih imperialističnih postojank na telesu slovenskega naroda. Spričo take zgodovinske stvarnosti je smešno govoriti tako, kakor da se je življenje, zgodovina s tem plebiscitom ustavilo. „Nesmiselno je trditi, da je za neki zatirani narod izgubljen plebiscit rešitev njegovega problema in konec njegove zgodovine. Izgubljeni plebiscit ni in ne more biti nič drugega kakor bitka, v kateri je zatiralec iz zgodovinskih in praktičnih razlogov imel prednost, toda nikdar razlog, da se zatirani narod preneha boriti za svojo svobodo. Rešitev vprašanja nekega zatiranega naroda more biti samo njegova osvoboditev in nič drugega“, tako je izjavil jugoslovanski zastopnik dr. Bebler na zasedanju zunanjih ministrov v Londonu 28. aprila 1948. Za to osvoboditev se koroški Slovenci niso nikdar prenehali boriti. Prav v zadnji vojni so v borbi proti nacizmu znova manifestirali to svojo voljo. Upravičeno pravimo temu nov plebiscit, plebiscit krvi, ki mora veljati več kakor številke plebiscita 10. 10. 1920.

Sicer pa: od vseh plebiscitov, ki so se izvršili po prvi svetovni vojni, naj bi samo za koroški plebiscit veljal formalistični ugovor razsojene zadeve. Padle so plebiscitne odločitve v Vzhodni in Zapadni Prusiji, v Zgornji Šleziji, maje se določitev posarskega plebiscita, za šopronski plebiscit (Ödenburg, med Avstrijo in Madžarsko) pa bi tudi Avstrijci protestirali, če bi kdo govoril o tem plebiscitu kot o enkrat za vselej razsojeni zadevi. Le proti koroškemu plebiscitu ponavljajo topoglavi ugovor „res iudicata“ (končno veljavne razsojene zadeve).

2. Plebiscit je neprimeren način reševanja takih sporov, kakor je spor za Slovensko Koroško.

Pravica narodne samoodločbe pritiče narodu kot celoti. Prav po principu narodne samoodločbe spadajo deli naroda samoumevno tja, kamor se je odločilo njegovo jedro, njegova večina. Nezdržljivo s principom narodne samoodločbe, z bistvom naroda je, razdeljevati neki narod v več delov in ustanavljati za vsak del posebno pravico samoodločbe. Le s priznavanjem in upoštevanjem pravice samoodločbe naroda kot celote sta upoštevana subjektivna in objektivna stran nekega narodnega pojava. To načelo se v koroškem primeru ni upoštevalo. Plebiscit so določili kljub temu, da se je velika večina slovenskega naroda in tudi velik del koroških Slovencev (s podpisovanjem majniške deklaracije) med prvo svetovno vojno in ob koncu vojne izjavil za Jugoslavijo. Tudi v tem pa niso bili dosledni. Jezersko in Mežiško dolino so brez nadaljnjega dali Jugoslaviji, za ostali del Slovenske Koroške pa so, spet z nedosledno izločitvijo Ziljske in Kanalske doline, določili plebiscit. Rekli so, da je tako treba iz geografskih, prometnih in gospodarskih razlogov. Res je, da je pri razmejitvah treba upoštevati tudi te vidike; toda samo pri razmejitvah. Tu pa so v razmejitveno vprašanje potegnili tako veliko (veliko v razmerju z nalogo razmejitve) ozemlje, kakor je Slovenska Koroška. Od ameriških ekspertov na pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni je edino D. Johnson resno upošteval nacionalni moment ter v spomenici z dne 2. junija 1919 rekel: „Ali je pametno vztrajati pri najboljši geografski meji (misli Karavanke: op. pis.), ki je od narodnostne meje močno odmaknjena, ako obstaja zadosti dobra geografska meja (misli mejo po predlogu jugoslovanske delegacije: op. pis.), ki je v bližini narodnostne meje?“

Določili so nadalje plebiscit prav za tisti del naroda, katerega življenje je potekalo v najtežjih zgodovinskih okoliščinah. Koroški Slovenci v Avstriji že nekaj desetletij niso imeli slovenskih šol. Niso bili deležni šolske izobrazbe in šolske vzgoje v svojem jeziku. Ni jim bilo dano, da bi mogli v šolah spoznavati in se učiti spoštovati kulturo naroda, kateremu objektivno pripadajo. Nasprotno. Učitelji so jim dan na dan, skozi desetletja govorili, da je njihova materinščina manj vreden jezik, da so brez svoje kulture. Absurdno je vsiljevati plebiscit prav tistemu delu naroda, katerega socialna struktura je taka, da omogoča manjšinski plasti tujerodnih zgodovinskih gospodarskih privilegirancev pritisk in teror ter tako onemogoča čisto, jasno, v vseh posledicah zavestno odločitev večine. Teror se je dejansko tudi izvajal, tem huji,

čim bolj se je bližal plebiscit. Govoriti ob takih zgodovinskih pogojih o demokratični rešitvi spora za Slovensko Koroško s plebiscitom je norčevanje iz demokracije. Plebiscit pomeni tako dejansko, pod krinko demokratične solucije, le sankcioniranje stoletnih krivic.

Jezikovna, narodna pripadnost, čut, da je materinski jezik enakovreden kateremu koli drugemu jeziku, spada v današnji zgodovinski situaciji med tiste dragocene socialne vezi in sile, katerim je treba ohraniti zvestobo do kraja. Človeška vrednost vsakega posameznega pripadnika tega naroda, te jezikovne skupine, zdrava kulturna rast, je odvisna od tega. Glede na to bi se moralo vprašanje, na katero naj bi glasovalec odgovoril, glasiti nekako tako, da bi mogel glasovalec odgovoriti, kateri jezikovni skupini da pripada in ali misli, da njegov jezik ne bo zapostavljan in v nevarnosti, če ostane v dosedanji državi. Toda tisti veliki, ki so na pariški mirovni konferenci odlučali, so šli mimo tega vprašanja in so mimo zgodovinsko-situacijske stvarnosti določili za ozemlje severno od Karavank plebiscit iz geografsko-gospodarskih razlogov. Na ta način so poleg jezikovno-nacionalnega kriterija za razmejitve postavili še kriterij geografsko-gospodarske povezanosti prebivalstva v tako imenovani Celovski kotlini, problematične že zaradi relativne velikosti ozemlja. Zgoraj omenjeni ameriški ekspert D. Johnson pa pravi n. pr. v svoji spomenici z dne 2. junija 1919 tudi: „Geografska in gospodarska enotnost Celovške kotline je mnogo manjšega pomena, kakor se splošno domneva. Je to agrarna zemlja in mesta ter kraji so z redko izjemo zelo majhni. Gospodarske vezi v neki agrarni skupnosti so v primeri z vezmi neke industrijske skupnosti le slabe in se morejo razmeroma z lahkoto prilagoditi novim pogojem“ itd. S svojo odločitvijo so degradirali jezikovno-nacionalni kriterij, ki bi po principu narodne samoodločbe in svoji kulturni važnosti moral biti glavni kriterij, v en kriterij med drugimi, še več: problematični geografsko-gospodarski povezanosti tako imenovane Celovške kotline so že s tem, da so določili zanjo plebiscit, dali celo neko prednost. Spet pa niso dali glasovalcu možnosti, da bi se odločil res samo po jezikovno-nacionalnem in geografsko-gospodarskem kriteriju, zaradi katerih so določili plebiscit. Geografsko-gospodarsko povezanost prebivalstva v tako imenovani Celovski kotlini so vzeli kar kot dano dejstvo, ne da bi preje ugotovili, koliko taka povezanost resnično obstaja in koliko ji posameznik prav v odnosu do jezikovne, narodnostne povezanosti z jugom daje prednost. Kako negotovi so krog, značaj in moč (geografsko-gospodarske povezanosti Celovške kotline) izhaja že iz dejstva, da je Jugoslavija južno od Drave dobila večino, torej tudi na delu ozemlja, o katerem je mogoče trditi, da je do neke meje gospodarsko-prometno navezan na Celovec. Ob takem dejanskem stanju bi se moralo pred odločitvijo, da naj o državni pripadnosti Celovške kotline odloči plebiscit, izvršiti vestno, od občine do občine organizirano poizvedovanje ter določiti plebiscit samo za dvomljivi del. A tudi za ta del bi moralo biti plebiscitno vprašanje formulirano tako, da bi v vprašanju prišla do izraza le oba glavna razloga, zaradi katerih se plebiscit določa in bi bila glasovalcu dana možnost nekega tehtanja teh razlogov. To bi bilo tudi bolj v skladu s pojmom plebiscita, ki je glasovanje o nekem konkretnem vprašanju državnega življenja. Oni pa so mimo vseh teh, iz stvarnega položaja izhajajočih pomislekov določili plebiscit in postavili splošno vprašanje, kateri državni glasovalec hoče pripadati. S tem so razširili krog vprašanj, na katere je moral glasovalec odgovoriti, na vsa vprašanja državnega življenja, na vse interese, ki prihajajo v državnem življenju do izraza. Plebiscitna propaganda je dobila tako značaj volilne propagande, agitacije za politične programe. Plebiscit je dobil značaj volitev. V propagandi so mogle priti tako do popolnega izraza najrazličnejše nasprotujoče si tendence povojne zgodovinske situacije, statične in dinamične, reakcionarne in napredne, pomešane med seboj na eni kakor na drugi strani. Plebiscitna propaganda je imela vso možnost popolnoma zakriti in zamegliti bistveno vprašanje, za katero je prav za prav šlo. S tem je bila tembolj razširjena možnost, da se je glasovalec odločil po takih socialnih vezeh, ozirih in vrednotah, ki so bolj spremenljive in manjše važnosti za kulturni

napredek ljudskih množic, za pravičen odnos med narodi, kakor pa je jezikovna, narodna pripadnost in zvestoba. V koroškem plebiscitu je n. pr. zelo vplivala propaganda avstrijske socialistične stranke, katere vodstvo je bilo sicer izrazito nemško-nacionalno in pangermansko usmerjeno, ki pa je med slovenskimi glasovalci nastopala zahrbtno z omalovaževanjem nacionalnega in jezikovnega vprašanja in govorila prvenstveno o takih vprašanjih, kakor je n. pr. vprašanje republike ali monarhije, militarizma ali pacifizma itd. (prim. „Wichtige Parteikundgebungen“, v zborniku *Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918–1920*. Red. Hans Lager, Klagenfurt 1930, str. 106 do 116). Sami so bili nemški nacionalisti, slovenskemu delavcu pa so govorili, da naj ne bo nacionalen, ker to ni važno; slovenske nacionalne pravice da bodo tudi zavarovane. S tem so zmedli marsikaterega slovenskega naprednega delavca. S kakšnim rezultatom za napredno misel? S tem, da so se čez nekaj let znašli vsi skupaj pod oblastjo avstrijskega klerofašizma, zvodniška socialistična stranka je bila razpuščena in ulice avstrijskih mest so obvladovalе oborožene tolpe Heimwehra in nacizma. Socialisti so se razgalili kot to, kar so po svojem dosedanjem vodstvu vedno bili, kar so bili po vsem svojem nastopu v koroškem vprašanju po prvi svetovni vojni (in so to še danes): kot rezerva pangermanskega imperializma. Narodna bolečina koroških Slovencev je ostala in se še povečala.

Tako se zgodi, če se v današnjem imperialističnem zgodovinskem razdobju jezikovnemu, narodnostnemu vprašanju ne pripisuje tisti pomen, ki ga ima zlasti še na meji med nemštvom in drugimi narodi.

Plebiscit je torej neprimerno sredstvo za reševanje takega spora, kakor je spor za Slovensko Koroško, že celo pa plebiscit ob taki organizaciji, kakor je bila organizacija plebiscitov po prvi svetovni vojni.

3. Oboroženo in plebiscitno borbo proti Slovincem so na Koroškem organizirali in vodili izraziti pangermani z geslom nedeljivosti Koroške. Amerikanci, ki koroškega vprašanja ne morejo poznati, so na pariški mirovni konferenci predlagali in dosegli sklep, da naj reši spor plebiscit.

Koroška je bila že v avstro-ogrski monarhiji trdnjava nemško-nacionalističnih strank. V nobeni drugi avstrijski deželi niso imele nemško-nacionalne stranke za seboj take večine kakor na Koroškem. Pri zadnjih volitvah leta 1911 so dobili nemški nacionalisti (tkzv. *Deutsche Volkspartei*) od deset državnozborskih koroških poslancev sedem poslancev, nemški agrarci enega, socialisti enega in Slovenci enega. V parlamentarni Nemškonacionalni zvezi so bili koroški Nemci vedno „na zaostreno nacionalističnem krilu“ (prim. Wutte, *Carinthia I* 1940, str. 62). V maju 1917 je dr. Arthur Lemisch na deželnem zborovanju nemško-nacionalnih zaupnikov v Celovcu kot zastopnik večinske stranke *Deutsche Volkspartei* izpregovoril naslednje besede: „Živimo v strašno resnem času. Nemcem v Avstriji pot ni nakazana po parlamentu. Nemci Ostmarke in posebno koroški Nemci morajo, ne da bi mogli upati na pomoč, hoditi svojo jasno predpisano pot v interesu Velike Nemčije, kakor so jo do sedaj hodili“ (Wutte, *Carinthia I* 1940, str. 65–66).

Ob koncu prve svetovne vojne so koroški Slovenci ustanavljali Narodne svete in straže ter krajevno prevzemali oblast. Zasedba delov Slovenske Koroške po četah Narodne vlade v Ljubljani, po večini sestavljenih iz prostovoljcev, se je izvršila v drugi polovici novembra 1918 s tako slabotnimi močmi, da je bila ta zasedba dejansko le simbolična. Borovlje je zasedlo 65 mož pod poveljstvom stotnika Alfreda Lavriča, Velikovec pa 80 mož pod poveljstvom por. Franca Malgaja (številke po Viktorju Andrejku, „Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes“ v zborniku „Slovenci v desetletju od decembra 1918 do 1928“). Šele pozneje so se te zasedbene čete pomnožile na nekaj stotin vojaštva. Koroški Nemci se prvi čas zasedanju niso upirali. Obnašali so se tako, da je bilo mogoče misliti, da čutijo,

da nimajo pravice do slovenskih delov Koroške in da so pripravljeni na delitev Koroške v slovenski in nemški del. 19. novembra 1918 je bil podpisan od majorja Lavriča, slovenskega vojaškega komandanta za zapadno Koroško, za Narodno vlado v Ljubljani in od Huelgertha Ludviga, komandanta nemških koroških čet, za koroško vlado, v Borovljah sporazum, po katerem so določa kot začasna (t. j. do odločitve na mirovni konferenci) meja med jugoslovansko in avstrijsko upravo na Koroškem: Zilja od izliva Ziljice in Drava do Pirka pri Velikovcu (Wutte, Kärntens Freiheitskampf, Weimar 1943, str. 92—95). Toda nemški nacionalisti, zbrani okrog Lemischa, ki je bil 11. nov. 1918 z glasovi nemških nacionalističnih in socialističnih deželnih poslancev izvoljen za deželnega upravitelja (Landesverweser, s kompetenco deželnega glavarja in deželnega predsednika), so se samo potuhnili. Kmalu so spoznali slabotne strani slovenskega položaja: 1) da ob sklenitvi

Vaška idila z Zilje

vojnega premirja Jugoslavija še ni bila priznana, da zato ni določena nikaka demarkacijska črta in da Slovenci ne morejo nastopati kot „antanta“; 2) da je politika ljubljanske vlade neodločna in so slovenske zasedbene čete slabotne; 3) da tedanja beograjska vlada in generalni štab srbske vojske Slovenije tudi po 1. dec. 1918 ne podpirata in 4) da morejo računati na podporo Italije. Takoj so začeli s pripravami na oborožen odpor. V aktivnih in rezervnih častnikih so našli primeren organizacijski in voditeljski kader. Imena kakor Hans Steinacher, Maier-Kaibitsch, Karl Fritz in druga se pojavijo že takoj v prvih borbah. Ti ljudje so bili nato tudi med glavnimi organizatorji nemške plebiscitne propagande in isti ljudje so se izkazali tudi pod nacizmom. Povelje, na svojo odgovornost, za prvi topovski strel proti bataljonu, sestavljenemu iz Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, 14. dec. 1918 v Grabštajnu je dal Hans Steinacher. Bataljon je bil ujet. Ta napad je ostal brez vsake reakcije od Beograda in je koroškim Nemcem dokončno dokazal, da nimajo opraviti z „antantnimi“ četami, temveč z akcijo, za katero ne stoji beograjska vlada. Steinacherju je poveril Lemisch organizacijo in vodstvo Deželnega agitacijskega vodstva (Landesagitationsleitung), katerega naslednik je bil Heimatdienst, pozneje Heimatbund. Steinacher se je udeležil organizacije in vodstva plebiscitov za nemštvo v Šleziji, v Šopronju (Ödenburg), v Posarju. Za časa nacizma je postal

vodja organizacije „Volksbund für das Deutschtum im Ausland“ in SS-Standartenführer. Maier-Kaibitsch se je udeležil vse oborožene borbe proti Slovincem; bil je desna roka Steinacherja pri organizaciji nemške plebiscitne propagande, prevzel je za njim vodstvo Heimatdiensta in končno Heimatbunda. Postal je dejanski vodja uničevalne politike proti Slovincem na Korošk.m. Pod nacizmom je postal SS-Standartenführer in je kot glavni vodja Deželnega urada za narodnostna vprašanja (Gauhauptamtleiter des Gauamtes für Volkstumsfragen) vodil akeijo nasilne preselitve zavednih Slovencev v Nemčijo. Tudi Karl Fritz se je udeležil celotne oborožene borbe proti Slovincem, med plebiscitom je bil vodja plebiscitne propagande za Zgornji Rož, pod nacizmom je postal SS-Hauptsturmführer, Kaibitschev pomočnik pri preselitveni akciji koroških Slovencev, član vodilnega štaba za pobijanje partizanstva (Führungsstab für Bandenbekämpfung) in pisec raznih brošur proti slovenskemu in jugoslovanskemu partizanstvu.

Bistvene idejne smernice nemške oborožene in plebiscitne borbe proti Slovincem karakterizira Steinacher takole: „Našli smo v.dno nova pota, da smo v boju dajali duška tudi svojemu nemškemu prepričanju... Nasprotno ni avstrijstvo v plebiscitni borbi imelo tako rekoč nobene vloge. Naš propagandni material komaj pozna besedo Avstrija. Bilo mi je vedno neovrgljivo samo po sebi umevno, da vodim plebiscitno borbo za priključitev k velikonemški bodočnosti in ne za priključitev k Avstriji. Glasovi za Avstrijo naj bi zavarovali le pričakovanje na vrnitev v rajh. Ker pa zaradi tega, ker so zavezniške zmagovite države, predvsem Francozi, prežali na ‚vsenemške spletke‘, nismo bili v položaju, da bi smeli klicati ‚Nemčija‘, ‚Avstrija‘ pa nismo hoteli reči, je postal naš bojni klic pač ‚Koroška‘. In mi smo gledali v Koroški staro vojvodino rajha“ (Sieg in deutscher Nacht, Wien 1943, str. 317).

Gre za izrazit pangermanski imperializem, prikrit z geslom nedeljivosti Koroške, preračunanim tudi na kmetsko konservativnost, v avstroogrski monarhiji vzgajani pokrajinski patriotizem. S tem geslom so hoteli koroški pargermani nevtralizirati nacionalni čut slovenskih množic ter se jim je to v zvezi z obljubami o zaščiti slovenskih nacionalnih pravic deloma tudi posrečilo. Ta bojni klic je ob koncu te vojne povzel zadnji koroški gaulajter Rainer in označil z njim glavno nalogo, ki naj jo vrši tudi nova koroška deželna vlada Piesch-Wedenig, kateri je prepustil oblast.

Zelo upravičeno je torej zapisal pisec v „Ostmark Jahrbuch“ za leto 1941 (str. 361): „Saj je bil koroški obrambni boj prvo vzplapolanje nacionalsocialističnega gibanja na skrajnem jugu nemškega prostora. Tu je bila neznana dežela, ki se je z orožjem v roki priznavala k Nemčiji, ležeči tedaj brez moči na tleh!“ Zgodovinar NSDAP za Koroško Richard Moschner pa je napisal: „Koroški obrambni boj in plebiscit sta bila prvo vzplapolanje nacionalsocialistične revolucije na Koroškem“ (Die deutschen Gaue, Kärnten, Berlin 1940, str. 7).

Oborožena borba koroških Nemcev, organizirana in vodena od koroških pangermanov, pa sama po sebi kljub temu ne bi zadostovala, če ne bi posegla vmes Amerika, oziroma njen predsednik Wilson. Koncem januarja 1919 je prišla na Koroško ameriška komisija pod vodstvom polkovnika Milesa, da določi demarkacijsko črto med jugoslovansko in avstrijsko zasedbo. Poročilo te komisije je bilo po dosedanjih zgodovinskih raziskavanjih odločilno za zadržanje Wilsona in po njem za sklep Zavezniškega sveta, da naj odloči o sporu za Slovensko Koroško plebiscit. Zgodilo se je nekaj, kar je tako značilno za odnos Amerike do nacionalnega vprašanja v srednji Evropi in posebej do malega slovanskega naroda. Ta odnos je brezčuten, površen in domišljav. Že dejstvo, da se je ta komisija mudila na Koroškem le od 28. januarja do 5. februarja zadostno dokazuje, da se ni mogla poglobiti v zgodovino Koroške in ne v globlje spoznanje nacionalnih razmer na Koroškem. Tudi je eden od štirih članov te komisije podal ločeno mnenje, ki se bistveno razlikuje od Milesovega. Tudi letos je sredi aprila prišel na Koroško ameriški zastopnik s konference namestnikov zunanjih ministrov v Londonu Mr. Samuel Reber in izjavil: „Za časa

svojega kratkega bivanja na Koroškem — dva dni — nimam niti najmanjšega povoda domnevati, da je jugoslovanska trditev o nekem zatiranju Slovencev točna“ (celovška Die Neue Zeit z dne 20. aprila 1949). V dveh dneh je torej Reber vse to spoznal. Ali si moremo misliti večjo brezčutnost, površnost in domišljavost? Isto velja za Milesa.

Zato pač po pravici dvomimo v demokratičen izvor in pravičnost plebiscita, do katerega je prišlo na eni strani po pangermanskimi imperialističnimi silah, na drugi strani pa po brezčutnosti, površnosti in ignoranci Amerikancev.

V okolici Pliberka pri žetvi barja.

4. V organizaciji, pripravi in izvršitvi plebiscita so bile številne nepravilnosti, nekorektnosti in površnosti.

Nekatere pomankljivosti v organizaciji plebiscita sem omenil že spredaj t. j. predvsem problematičnost vprašanja, na katera je imel glasovalec odgovoriti. Tu naj opozorim na nekatera določila v plebiscitnih predpisih senžermenske pogodbe ali nekatere glavne odločitve in ukrepe Vrhovnega zavezniškega sveta v Parizu in Medzavezniške plebiscitne komisije (MPK), ki so bile površne, pristranske, za

Slovence škodljive ali očitno nepravilne. O tej strani plebiscita sta napisala temeljiti razpravi univ. profesorja dr. Ivan Tomšič („Plebiscit na Koroškem s pravne strani“ v Koroškem zborniku 1946) in dr. Stanko Skerlj („Koroški plebiscit iz leta 1920“, v rokopisu, ki mi je bil dan prijateljsko na razpolago):

a) Člen 50. odst. 2. senžermenske pogodbe določa, da mora biti plebiscitna komisija sestavljena iz zastopnikov ZDSA, Velike Britanije, Francije in Italije, Avstrije in Jugoslavije (tedaj Države SHS). V pravicah teh članov komisije ne določa nikakih razlik. Pravi le, da avstrijski član sme biti navzoč le pri posvetovanjih, ki tičejo cono B, jugoslovanski pa pri posvetovanjih, ki tičejo cono A.

Ker je bilo to določeno v pogodbi, ki so jo podpisale vse te države, bi se smelo to določilo spremeniti le sporazumno med temi državami. Vrhovni svet v Parizu pa je v noti 8. 6. 1920 samovoljno odločil, da se število članov te komisije (glede na to, da je Amerika zapustila konferenco) skrči na pet članov, jugoslovanskemu in avstrijskemu članu pa se odvzema pravica glasovanja — soodločanja. To je bilo v posebno škodo Jugoslavije, kateri je Italija dosledno in ob vsaki priliki na vso moč nasprotovala in skušala škodovati. S tem je prav glas tiste države, ki je bila nasproti Jugoslaviji očitno sovražno razpoložena, dobil mnogo večjo odločilno moč, kakor bi jo sicer imel in bi jo v principu smel imeti. MPK naj bi bila vendar tak organ za izvršitev plebiscita, kateremu ne bi bilo mogoče očitati pristranosti ali celo sovražnosti nasproti eni od obeh strank. Nikjer drugod niso bili v komisiji neposredno zainteresirani sosedi.

b) Rok za glasovanje je bil prekratek. Senžermenska pogodba je določala, da se mora vršiti plebiscit tri mesece po tem, da stopi pogodba v veljavo. To je bilo manj kakor poldrugo leto po zasedbi po jugoslovanskih četah. Ta rok je bil prekratek, da bi se oni del koroških Slovencev, ki je bil pod vplivom germanizacije, tega vpliva otresel in dosegel tisto stanje zunanjega in notranjega miru, ki je potrebno za trezno in svobodno opredelitev.

c) Glasovalno pravico jo imela po členu 20 odst. 10 senžermenske pogodbe vsaka oseba, ki je 1. januarja 1919 dopolnila 20 let, imela 1. januarja 1919 stalno bivališče v coni, v kateri je glasovanje in ki je ali rojena v tej coni ali je imela v tej coni stalno bivališče ali domovinsko pravico najmanj od 1. januarja 1912 dalje. Na ta način so dobili glasovalno pravico, brez ozira na to, kje so rojeni, vsi tisti, ki so do 1. januarja 1919 šele sedem let prebivali ali imeli domovinsko pravico na tem ozemlju. Glasovi oseb, ki so se naselile na tem ozemlju šele v zadnjih letih, so imeli na ta način isto težo kakor glas avtohtonega, domačega prebivalstva, katerega predniki so bili na tej zemlji že desetletja in stoletja. Te v zadnjih letih naseljene osebe so bile skoro izključno Nemci, javni in privatni uradniki, železničarji, učitelji, osebe, ki so se naselile na tem ozemlju v večini primerov prav z namenom germanizacije, z namenom, da odjedajo kruh slovenskim domačinom. Ta določba je torej pomenila očitno dajanje prednosti doseljenim Nemcem v škodo domačinov — Slovencev. Pri drugih plebiscitih se je polagalo na ta pogoj glasovalne pravice mnogo več pozornosti. Isti predpis za plebiscit v vzhodni Prusiji določa kot kritični datum 1. 1. 1905, za plebiscit v Zgornji Šleziji 1. 1. 1904 in za plebiscit v Schleswigu celo 1. 1. 1900.

č) Po členu 50 odst. 2 do 4 senžermenske pogodbe je bilo določeno, da v coni A vrši upravo Jugoslavija, v coni B pa Avstrija. V odst. 2 in 6 istega člena so bile določene dolžnosti in pravice MPK: „Komisija se pooblašča, da pripravi plebiscit in zavaruje nepristransko upravo ... da organizira glasovanje in stori vse korake, ki se ji zde potrebni, da se zavaruje svobodno, nevplivano in tajno glasovanje.“ Nič več. Vsled gospodarsko-socialne neenakosti, zavisnosti velikega dela Slovencev od nemških veleposestnikov, raznih vaških mogotcev in industrijcev pa smo bili prizadeti že s takimi ukrepi MPK, ki so bili izdani po načelu enakosti, saj je bila ta enakost samo formalna, dejansko je ni bilo. Razen tega je MPK v številnih primerih prekršila svoja pooblastila. Jugoslovanskega člana plebiscitne komisije ali pri distriktih (tako so se imenovala, plebiscitna okrožja, na katera je bila raz-

deljena A-cona: rožeško, boroveljsko, pliberško in velikovško), je stalno prezirala. Direktno, mimo njega se je obračala na jugoslovanske upravne oblasti, izdajala policijske in druge predpise ter se mešala v posle uprave in sodstva. Avstrijci radi poudarjajo, da so dobili plebiscit kljub temu, da je bila cona A pod jugoslovansko upravo. Ta vpliv jugoslovanske uprave na formiranje volje glasovalcev je bil v veliki meri zavrt že s socialno neenakostjo slovenskega in nemškega elementa, s pritiskom, ki so ga mogli Nemci na ta način izvajati. Vsi tisti, ki smo bili tedaj na Koroškem, pa vemo tudi, da je avtoriteta jugoslovanske uprave zaradi stalnega nekorektnega vmešavanja MPK, zlasti italijanskega člana, v tednih pred plebiscitom že tako padla, da ni imela na formiranje volje prebivalcev že skoro nikakega vpliva več.

Naj navedem le nekaj glavnih primerov nepravilnosti, ki jih je zagrešila MPK:

aa) Nota Vrhovnega sveta 1. junija 1920 v Parizu je med ostalim odredila, da morata jugoslovanska in avstrijska vlada takoj razveljaviti vse ukrepe, ki sta jih podvzeli po 3. novembru 1918 zaradi zaplembe ali prisilne uprave (sekvestracije) posestev, ki so pripadala osebam s pravico glasovanja. Toda medzavezniška plebiscitna komisija v Celovcu je ob tej priložnosti razveljavila tudi nadzorstvo nad posestvi, ki ga je vzpostavila jugoslovanska oblast v coni A in ki nima nič skupnega z zaplembo ali prisilno upravo, temveč je obstajala na vsem teritoriju Jugoslavije že od začetka l. 1919 in bi morala obstajati, dokler je obstajala jugoslovanska uprava v coni A, kakor je bila določena po senžermenski pogodbi. MPK je s tem svojim samovoljnim tolmačenjem citirane note Vrhovnega sveta v Parizu prekršila ta predpis. Posledica tega neumestnega odloka se nedvomno kaže v plebiscitnem rezultatu, ker so z odpravo tega nadzorstva številni agrarni slovenski delavci, gotovo preko 1000, ponovno padli pod popolni vpliv veloposestnikov, skozi in skozi Nemcev.

bb) Ukrep, ki je najtežje prizadel pravilno funkcioniranje in ugled jugoslovanske uprave ter prinesel največ škode korektni pripravi plebiscita, pa je bil ukinjenje demarkacijske linije med cono A in B. Tudi ta ukrep pomeni kršenje senžermenske pogodbe. Iz teksta čl. 50 te pogodbe jasno izhaja, da plebiscitno ozemlje ni bilo zamišljeno kot enotna upravna celota, nego je sestajala iz dveh ločenih predelov, v upravnem pogledu povsem različno organiziranih ter je demarkacijska linija bila stvarno upravna meja, nad katero je bilo treba vršiti nadzorstvo tako glede osebnega gibanja, kakor glede blagovnega in denarnega prometa. Za to pa je bil kompetenten samo oni, kateremu je bila poverjena uprava ozemlja, za cono A torej jugoslovanska oblast. Vrhovni svet in MPK v Celovcu pa sta šla preko teh stvarnih pomislekov. Z ukinitvijo demarkacijske črte se je izvršil masovni vdor raznih nemških nasilnikov.

cc) Od ostalih nepravilnosti je najtežja in prihaja v plebiscitnem rezultatu najbrž do največjega izraza nepravilnost nenadnega podaljšanja roka za reklamacije, ki bi se morale po uradni objavi završiti 29. septembra. Naj tu dobesedno citiram dr. Stanka Škerlja, ki je bil za časa plebiscitnih priprav jugoslovanski zastopnik pri boroveljskem distriktnem svetu. „Na predlog avstrijskega delegata, ob podpori italijanskega in angleškega člana plebiscitne komisije, je bil ta reklamacijski rok nenadoma podaljšan in je to podaljšanje zadelo Jugoslovane čisto nepripravljene. S tem ukrepom je bilo določeno, da smejo naknadne prizive vlagati avstrijski in jugoslovanski predstavniki kar pri distriktnih svetih. Za ta ukrep niso bili nikaki upravičeni razlogi. Z eno potezo so bili razveljavljeni vsi dobro premišljeni predpisi, neizogibno potrebni v vsakem resnem reklamacijskem postopanju: da namreč mora vsadko reklamirati vpis sam za sebe in to pri občinskem glasovalnem odboru, ki je prvotno prijavo odbil in ki nato prizive odpremi s svojim mišljenjem vred distriktnemu svetu. Najbolj nekorektno je bilo prav to, da se je v vseh teh primerih obravnavalo za hrbtom občinskih glasovalnih odborov. Ker distriktni sveti na svoje seje, kjer so reševali te reklamacije — ako je do sej sploh prišlo — niso povabili jugoslovanskih predstavnikov v distriktih, se je vsa ta procedura izvršila brez kakršne koli kontrole z jugoslovanske strani. Podaljšanje reklamacijskega roka je bilo odrejeno tako iznenada, da se je mogel z njim okoristiti samo oni, ki je s tem

podaljšanjem računal in se v naprej nanj pripravil. To pa je bila avstrijska stran, kjer je bilo vse pripravljeno za masovne prizive, ki jih je izvršila organizacija „Heimatdiensta“. Pravi smisel podaljšanja roka je postal jasen šele, ko se je videlo, v kakšnem številu so avstrijski predstavniki vložili prizive in kako so distriktni sveti odredjali občinskim svetom, da masovno vpisujejo glasovalce, v velikem številu sploh brez vseh dokumentov in pogosto samo na podlagi izjav samih interesentov“.

Gre za blizu 2000 glasovalcev. Točno število bi se moglo ugotoviti samo na podlagi izvirnih spisov v arhivu plebiscitne komisije, toda znana nam je opomba predsednika plebiscitne komisije polkovnika Pecka od 5. oktobra 1920, da morajo distriktni sveti v 4 ali 5 dneh pregledati okoli 2000 tako imenovanih ugovorov. Obstoje pa tehtni znaki, ki kažejo na to, da gre še za večje število. Dočim so distriktni sveti našli čas, da v nekaj dneh rešijo toliko število naknadno vloženih nemških reklamacij, so isti distriktni sveti pustili veliko število slovenskih reklamacij nerešenih, čeprav so bile vložene preje, v zakonitem roku.

čč) Ostale glavne površnosti in nepravilnosti pri izvršitvi plebiscita naj naštejemo kar sumarično:

Dokazano je, da so Nemci tudi pri samem oddajanju glasov izvršili več goljufij. Glasovali so mrtvi, glasovali so lažni glasovalci (za nenavzočega upravičenca), glasovalo se je po večkrat. Lažni glasovalci so dobili legitimacije od Heimatdiensta. Primeri, kakor občina Drava, kjer je bilo vpisanih glasovalcev 389, oddanih glasov pa 393 ali, kakor je eno od labotskih glasovališč, kjer je bilo 193 vpisanih glasovalcev, oddanih glasov pa 207, so dovolj zgovorna znamenja, kako se je v nekaterih krajih glasovalo. Točnejšo sliko o vsem tem pa bi seveda mogli dobiti šele, če bi bil na razpolago arhiv MPK, posebej glasovalni spiski in zapisniki o glasovanju.

Plebiscitni material, glasovalne skrinjice, pečati, pečatni material itd. je bil izdelan kar na Koroškem, v Celovcu, pri nemških fimah. Nihče ni kontroliral množine izdelanega materiala. Glasovalne skrinjice so bile narejene tako preprosto, da se je moglo dno brez težave odstraniti, kajti zapečaten je bil po glasovanju samo pokrov. Štetje so ni izvršilo na samem kraju glasovanja v navzočnosti jugoslovanskih in avstrijskih zastopnikov, ki so bili pri glasovanju navzoči, temveč so bile skrinjice po zapečatenju ponoči prenešene na distriktni svet, kjer so čakale ure in ure na štetje. Prenos so izvršili in skrinjice stražili v večini primerov italijanski vojaki.

Te nepravilnosti in goljufije so bile tako težke (n. pr. samo podaljšanje reklamacijskega roka z masovnimi naknadnimi nemškimi reklamacijami!) in mnogoštevilne, da bi bile ob količkah rednih in zakonitih razmerah razveljavljene celo vsake volitve. In je vendar šlo za mnogo važnejšo in trajnejšo odločitev, kakor so volitve. Da ni bilo pravnih sredstev za razveljavljenje takega plebiscita, kakor je koroški, je en dokaz več, kako površno je bil ta plebiscit organiziran.

Da smo kljub temu dobili pri plebiscitu 41% glasov (15.279 za Jugoslavijo proti 22.025 za Avstrijo), je to jasen dokaz, kako zdravo in močno je še jedro Slovencev na Koroškem. Južno od Drave je dobila Jugoslavija večino. Če izvzamemo severni Schleswig, je to najvišji procent glasov, oddanih za novo državo, od vseh šestih plebiscitov, ki so se na podlagi mirovnih pogodb po prvi svetovni vojni izvršili na ozemljih, spornih med Nemčijo odnosno Avstrijo in mejnimi državami. Če bi ne bilo zgoraj omenjenih nepravilnosti, bi se odnos glasov nedvomno še zelo spremenil.

5. Avstrija ni izpolnjevala obveznosti o zaščiti nacionalnih manjšin po členu 62 do 69 senž. pogodbe.

Končno pa ne smemo pozabiti in spada to k zelo bistvenim ugovorom proti veljavnosti koroškega plebiscita, da se avstrijska republika ni držala obveznosti o zaščiti nacionalnih manjšin, ki jih je prevzela v senžermenski pogodbi, v členih 62 do 69. Pred plebiscitom in tik po plebiscitu so koroški oblastniki slovesno obljubljali svoboden kulturni in politični razvoj Slovencev v mejah Avstrije.

Avstrijska republika teh obveznosti ni izpolnjevala. Germanizatorični pritisk je bil še okrepljen tako, da se je z nacizmom mogel okrepiti ta pritisk na koroške Slovence le še s fizičnim iztrebljevanjem. Zakaj naj bi torej pripisovali večjo vrednost koroškemu plebiscitu, ki je bil določen v senžermenski pogodbi, kot drugim določbam iste pogodbe kakor n. pr. manjšinskim, ki jih je avstrijska republika v taki meri prekršila in ki so določene v isti pogodbi. Če to dejstvo, da Avstrija ni izpolnjevala obveznosti o zaščiti nacionalnih pravic manjšin bi moral biti zadosten razlog, da se o plebiscitu kot končni rešitvi koroškega vprašanja ne govori več.

*

To je treba po 30. letih bridkih izkušenj koroških Slovencev jasno povedati, prav posebno pa še danes, ko se jim ponovno obljublja narodnostna zaščita v okviru avstrijske republike.

Za svoboden razvoj slovenske ljudske prosvete v Trstu

(Iz poročila tajnika tov. D. Pahorja na občnem zboru SHPZ 6. XI. 1949).

Prosvetno delo med tržaškimi Slovenci je od preporoda sem doživelo mnogo težkih udarcev, mnogo kriz; v času fašizma je bilo kulturno delo celo skoro popolnoma zatrto, vendarle mislim, da tako tragičnega razdobja, kot ga je preživelo v minulem letu, ne beleži v svoji zgodovini. Vsi dosedanji napadi avstrijsko-nemškega absolutizma in italijanskega šovinističnega imperializma in fašizma so naleteli na enoten odpor slovenskega ljudstva, medtem ko je novemu, z internacionalizmom zakrinkanemu italijanskemu šovinističnemu nacionalizmu uspelo trenutno potegniti za seboj del slovenskega ljudstva, ki je v glavnem nezavestno, zapeljeno zdrknilo v bedno narodno izdajstvo.

Resolucija Informbiroja je prizadejala občutno škodo vsemu svetovnemu demokratičnemu gibanju. Gotovo pa je povzročila največje razdejanje tu pri nas v Trstu, kjer je ohromila prej tako mogočno slovansko-italijansko ljudsko gibanje in omogočila, da so se prej potuhnjeni in prikriti revizionisti in šoviniisti okoristili z gesli in simboli, ki so sveti tržaškim demokratičnim množicam.

V sproščenem sovraštvu do vsega, kar si je tržaško ljudstvo priborilo v letih narodno-osvobodilne borbe in v trdih poveljnih bojih z anglo-ameriškim imperikalizmom, se je likvidatorski kominformizem, v Trstu posebljen v Vidaliju, zagnal tudi v Slovensko-hrvatsko prosvetno zvezo (SHPZ) in v slovensko kulturno življenje sploh.

Po resoluciji Informacijskega urada so se pokazale v slovenskem prosvetnem življenju v coni A Tržaškega ozemlja posebno škodljive posledice.

Prva škoda se je pojavila v šolstvu. Ob gonji šovinističnega in reakcionarne tiska proti slovenskemu osnovnemu in srednjemu šolstvu, ki ga je usmerjal v začetku šolskega leta 1948—49 zlasti demokristjanski „Giornale di Trieste“, se je pokazalo, da je Vidalijeva akcija negativno vplivala na narodno zavest in konkretno borbo za narodne pravice. Oslabila je narodno zavest in borbenost slovenskih ljudi v mnogih krajih, posebno pa tam, kjer je bila aktivnost Vidalijevih ljudi najmočnejša. Ta negativni vpliv je bil najvidnejši zlasti ob vpisu otrok v slovenske osnovne šole v Trstu ter v narodno ogroženih predelih (Miljski hribi).

Vzporedno so se pokazale kvarne posledice v prosvetnih društvih, v katera so vdrli politično nezreli in narodno nezavedni elementi, ki so si pa znali z nasiljem prilastiti oblast. Tako je mogla med slovenskim prebivalstvom nastati pasivnost in neborbenost.

Potem ko so vidalijevci do kraja izigrali stališče SHPZ in vsepovsod ob vsaki priložnosti zanašali v prosvetna društva in na prireditve razdor, so se upali biti tako predrzni, da je tajništvo vidalijevske OF pozvalo prosvetna društva, naj glavni odbor SHPZ prisiliijo, „da bo vodil dosledno nevtralnno politiko v korist slovenskemu ljudstvu in napredni ljudski kulturi“.

S tem je licemerstvo doseglo vrhunec. Na eni strani razbijanje, uničevanje in onemogočanje prosvetnega delovanja, na drugi strani pa hinavsko in svetohlinsko pozivanje k nevtralnosti.

Kako so vidalijevski agenti razumeli to „nevtralnno“ in kako jo razumejo še danes, nam dokazuje naslednje dejstvo.

Dne 11. decembra 1948 se je sestala skupina vidalijevskih prosvetnih delavcev, ki je ustanovila „pripravljalni odbor za zaščito in gojenje napredne ljudske kulture“. Na sestanku je sprejela resolucijo, v kateri se je v vseh sedmih točkah zaletavala v Glavni odbor SHPZ in ga obtožila namernega kršenja nevtralnosti, nacionalizma itd. Glavnemu odboru je skupina očitala, da skuša „našo prosvetno organizacijo vpreči v voz neke politične skupine, ki jo pod krinko zaštite narodnih in kulturnih interesov namerava zlorabiti v svoje politične namene“. V tej skupini ima glavno besedo Stane Bidovec, pomagajo mu pa Jelka Grbec, Franc Gombač in še nekateri drugi vidalijevci. Največjo odgovornost za razdiranje slovenskega prosvetnega življenja na Tržaškem nosi Stane Bidovec.

Delovanje teh samozvanih „zaščitnikov“ je v glavnem usmerjeno v to, da zbirajo vdanostne izjave posameznih skupin v odborih ali med članstvom prosvetnih društev, a tudi med tistimi, ki niso člani prosvetnih društev, da organizirajo različne zборе, na katerih se skušajo z nasiljem polastiti odbora prosvetnega društva, da uničujejo delovanje prosvetnih društev s tem, da jih zapeljejo na pot brez orientacije. Njihova aktivnost obstoji v tem, da pošiljajo ob posameznih prilikah (Cankarjeva in Prešernova proslava) po društvih predavatelje (Justa, Zoro, Sočo in Alekseja), ki zdeklamirajo svoj program in odidejo. To prav gotovo ni množično delovanje v prosvetnih društvih, ki je nekda obostajalo, a so ga vidalijevci s pomočjo resolucije Informbiroja uničili povsod, kamor koli se jim je posrečilo postaviti nogo.

Množično aktivnost pevskih zborov so vidalijevci domala paralizirali. Mnogi pevske zbori so se razšli; oni pa, ki ostajajo, se borijo z najhujšimi težavami. Ni jim bilo dovolj, da so jih vrgli iz društvenih prostorov, preganjajo jih še naprej.

S tem postopanjem kominformisti prizadevajo ogromno škodo slovenski kulturi, obenem pa koristijo ciljem šovinistične reakcije. Česar nista mogla doseči domača šovinistična reakcija in tuji imperializem, to naj bi pomagal izvršiti Vidali s škva-drizmom in izdajalskim delom peščice slovenskih ljudi.

V svojem protijugoslovanskem besu so se vidalijevci zaleteli tudi v enotnost slovenske kulture in hočejo preprečiti stike tržaških Slovencev z matičnim narodom v Sloveniji.

V rokah vidalijevskih „zaščitnikov“ se je spremenila resolucija Informbiroja v — palico, ki strahuje člane slovenskih prosvetnih društev.

Rušenje in razdiranje slovenskih prosvetnih društev na področju A Tržaškega ozemlja se je začelo z resolucijo Informbiroja, nadaljevalo se je z resolucijo nove vidalijevske OF in z ustanovitvijo „pripravljalnega odbora za zaščito in gojenje napredne ljudske kulture“, ki se pripravlja, da bi zavzel SHPZ in potem uničil vse prosvetno delo med slovenskim prebivalstvom Tržaškega ozemlja.

Danes se je to rušenje že ustavilo. Tisoči delovnih ljudi, Italijanov in Slovencev, so spoznali, da jih je Vidali z resolucijo Informbiroja presleparil, ko je uničil množične politične in sindikalne organizacije in ohromil borbenost tržaškega proletariata. Slovenci pa so sprevideli, da se je zgodila največja sleparija, ki jo je doživel naš narod v svoji zgodovini. Spoznali so, da se vrši v slovenski domovini, ki goji resnično ljudsko in napredno kulturo in ki ustvarja socialistični gospodarski red, ostra borba proti imperializmu in da tam ni tako, kakor bi hoteli dokazati na političnih in prosvetnih sestankih vidalijevski razgrajaci in kričaci.

Resnični prosvetni delavci, ki so spregledali kominformistično izdajstvo slovenske kulture, so utrdili svoja društva; tam pa, kjer so društva zavzeli Bidovčevi opričniki, smo ustanovili nove prosvetne krožke. To se je zgodilo v Satežu, na Opčinah in v Gropadi in te dni še v Škofijah in pri Sv. Križu.

Ugotoviti pa moramo, da je to delo razčiščevanja šlo le s prepočasnimi koraki naprej. Temu je treba iskati vzrokov v splošni politični situaciji in v morečem vzdušju, ki je vladalo na podeželju, kjer so poštene, a razočarani ljudje klonili pod pritiskom, ki so ga stalno izvajali vidaljevski škvadristi po naših vaseh. Na drugi strani pa je oviralo hitrejšo razčiščevalno akcijo neko sentimentalno slogaštvo, ki je hotelo obdržati enotnost za vsako ceno. Seveda niso pri tem naši ljudje doumeli do kraja likvidatorske vloge Bidovčevega „zaščitništva“. Toda prišel je čas, ko moramo tem našim obotavljancem in cincarjem odločno zaklicati: odločite se! Enotnost, ki je ni več in jo hočete s silo ustvariti, dejansko niti ni enotnost, kajti razbija resnično skupnost ene edine slovenske kulture, ki jo Bidovec s svojo družbo zanika.

Kultura je v vsakem času in v vsakem narodu odraz življenja, družbenih prilik in razvojne stopnje dotičnega naroda in dobe. Dejstvo pa je, ali je to komu prav ali ne, da je glavnina slovenskega naroda v svobodni ljudski republiki Sloveniji, da drži tam oblast krepko v svojih rokah ljudstvo samo, ki z nevidenim poletom ruši še zadnje ostanke starega kapitalističnega sveta in gradi novo socialistično družbo. Iz te slovenske stvarnosti torej ne more rasti drugačna kultura kot resnično raste: to je napredna, to je ljudska kultura.

In tej napredni ljudski kulturi pripadamo mi vsi in ji hočemo pripadati, ker hočemo kulturno živeti. Ta zavest mora zmagati v vseh zdravih, resnično kulturnega življenja željnih ljudeh tudi na našem ozemlju. To spoznanje sicer živi v podzavesti naših ljudi. Kako bi se sicer mogle prav takrat, ko so nas po volitvah proglasili za mrtve, za likvidirane, zbuditi v naših ljudeh nove sile, da so pohiteli na okrajne koncerte v Šempolaj in v Plavje, zlasti pa na proslavo 50 letnice „Lipe“ v Bazovico, da množično izpovedo v slovenski napredni pesmi svojo zvestobo, za katero so že barantali nevredni Judeži.

Te manifestacije, ki so bile zgovoren dokaz, da išče naše ljudstvo poštenih poti iz megle kominformističnega močvirja, so bile za Bidovčeve zaščitnike „alarm“. Sklenili so odločen napad, da zrušijo SHPZ. S falzificiranjem, ki je postalo njihova vsakodnevna obrt, so hoteli dati neko legalno obliko svojemu tako imenovanemu izrednemu občnemu zboru. Šest društev, ki so bila članice naše Zveze, a so kršeč pravila služila likvidatorjem, smo izključili iz Zveze. Klavarno blefiranje te od matičnega debla odlomljene veje niso mogli zakriti niti naročeni pozdravi nekega vse-slovanskega komiteja, niti pozdravi njim enakih bednih izkoreninjenecv, ki tavajo po svetu in za cenen groš služijo sovražnikom svoje socialistične domovine.

Na plenarni seji, ki smo jo sklicali drugega oktobra t. l., ste imeli zastopniki društev cone A že priliko izreči svojo sodbo o tem poslednjem poizkusu razbitja SHPZ. Bidovčev „Pripravljalni odbor za zaščito“ je bil v izjavi, ki jo je podpisalo 23 društev, popolnoma pravilno ocenjen z ugotovitvijo, da „zaščitniki“ s svojim delom služijo že nad leto dni šovinističnemu protislovenskemu in protidemokracičnemu gibanju Vidalija, ki hoče enako kot reakcionarne stranke pripraviti pogoje, da se potepta do kraja mirovna pogodba in se izroči celotno Tržaško ozemlje Italiji. Njihovo delo stremi za uničenjem visoke kulturne in narodne zavesti, ki jo je slovensko ljudstvo ohranilo v trpljenju fašistične strahovlade in utrdilo v zanosni in požrtvovalni borbi med drugo svetovno vojno. Slovenskemu ljudstvu hočejo ubiti hotenje, da o svoji usodi odloča samo.

Ob lanskem občnem zboru je bilo v SHPZ včlanjenih 112 društev in sicer 53 v coni A, 33 v Koprščini in 26 v hrvaškem Potsavezu. V tem letu je bilo izključenih 21 društev v coni A. Do danes pa so bila sprejeta v članstvo na novo ustanovljena društva in krožki in sicer 7 društev v coni A, tri društva v hrvaškem Potsavezu, skupno torej 10 novih društev. Sedanje stanje članstva je:

39 društev v coni A. 33 društev v Koprščini in 29 društev v hrvaškem Potsavezu. Skupno je sedaj v Zvezi včlanjenih 101 društvo.

V pripravi pa je ustanovitev še pet prosvetnih krožkov.

Gotovo vam je znano tovariši, da igrajo Bidovčevi „zaščitniki“ svojo tragi-komedijo do kraja in so Glavni odbor, ki vam danes polaga račune, postavili pred svoje razsodišče in nas sodili v kontumaciji. Resnično nas le skrbi, da nam boste vi, ki ste nas, izvolili očitali, da smo bili še premalo odločni v borbi proti izdajalcem slovenskih narodnih in kulturnih interesov.

Ko smo imeli skozi to poslovno dobo opravka z glavnim in najbolj divje borbenim nasprotnikom slovenske kulturne skupnosti, nismo pozabili niti drugih, ki so sicer v bistvu prav taki izkoreninjenjenci kot so kominformisti, a je njihov gospodar, ki jih hrani in naganja proti slovenskemu ljudstvu, popolnoma drugi. Mislim pri

Z občnega zbora SHPZ v Trstu.

tem Prosvetno Matico, ki je privesek SDZ, četudi na vsa usta pripoveduje apolitičnost kulture. V tej družini sta se našla frak in talar, oba brezdomca, odkar si slovenski narod piše svojo sodbo sam. Apolitičnost kulture sta demantirala zadnje čase sama, ko sta se prav zaradi različnih svetovno nazorskih gledanj na kulturo medseboj zlasala. Toda nas prepir v njihovi družini ne zanima bogvedi kaj, ker vemo, da bosta le morala skupno služiti svojemu mogočnemu gospodarju.

Prav tako kot v odnosu do kominformistov bo tudi na to stran brezkompromisna in jasna načelnost z začetanjem ostre mejne črte osamila v bistvu protislovensko skupino od zdravega ljudskega jedra.

Ta skupina okoli „Prosvetne Matice“ ima po zaupanju angloameriške okupacijske uprave neke pozicije v šolski upravi kakor tudi na radijski postaji Trst II. V šolski upravi igrajo ti ljudje le podrejeno hlapčevsko vlogo in so zato nesposobni se odločno in učinkovito postaviti po robu vsem mahinacijam, s katerimi poskuša italijanska šoviniistična šolska uprava minirati in izpodkopavati slovensko šolstvo.

Na radiu Trst II je ta kolaboracionistična skupina gospodar slovenskega programa, medtem ko je v političnem informativnem delu le glas svojega gospodarja.

Tu je potrebno, da pojasnim tudi naš odnos do tržaške radijske postaje. Od leta 1945 so nas postopoma izrivali iz radia in prevzemali eno oddajo za drugo. Vedno bolj se je kazalo, da dajemo mi najboljši, kvalitetni kulturni program za okvir, v katerega so vstavljali svojo več ali manj odkrito protislovensko, protijugoslovansko in protidemokratsko vsebino. Ob pripravah na proslavo Prešernove stoletnice se je SHPZ potegovala za to, da izvaja jubilejni program na radiu s svojimi močmi in pod svojim okriljem. Vodstvo radijske postaje je seveda to odklonilo z izgovorom, da imajo sestavljen svoj program. Da pa si zagotovijo ta „svoj“ program, je moral nekaj dni pred oddajo Komorni zbor odpeti za to svrha naštudirane pesmi, ki so jih na radijski postaji posneli, da so jih nato na jubilejni oddaji reproducirali kot „svoj“ program. Prav gotovo je bil s tem dosežen višek nesramnega izigravanja in slovenski napredni kulturni delavci in ansambli so na to žalitev in omalovaževanje odgovorili s prekinitvijo sodelovanja. Mislim, da se moramo pri ocenjevanju tega vprašanja samo vprašati, zakaj nismo tega koraka napravili že prej.

Vse doslej nisem omenil naših društev in kulturnega razvoja v Istrskem okrožju. Tam živijo naša društva in se krepi slovenska in hrvatska kultura v povsem drugih okoliščinah kot v angloameriškem področju Tržaškega ozemlja. Pod upravo slavne Jugoslovanske armade ima tamkaj vso oblast v rokah ljudstvo samo, ki je do kraja izvedlo resnično enakopravnost vseh treh tam bivajočih narodov. Istrsko ljudstvo, ki so ga vsi režimi preteklosti izkoriščali in ga tiščali v kulturni zaostalosti, se v polni veri zaveda, da je njegova lastna oblast porok resničnega kulturnega dviga. Zato so ostali poizkusi tržaških kominformistov, da занesejo razdor med istrsko ljudstvo, popolnoma brez odmeva; nasprotno, prav to težko stanje na Tržaškem, ki ga istrsko ljudstvo budno spremlja od blizu, je še bolj strnilo Istrane okoli ljudske oblasti, ki je prav v zadnjem času z dejstvi, ki jih ne morejo zrušiti še tako umazane klevete, dokazala, da se bo dvignil istrski človek iz kulturne zaostalosti le, če se staro nikdar več ne vrne. Zato raste v Kopru na mestu, kjer je nekoč stala kaznilnica, mogočno šolsko poslopje; dograjenih je bilo v tem letu tudi več šolskih zgradb na deželi. V Bujah raste iz tal poslopje hrvaške gimnazije kot trdnjava prebujene hrvaške narodne zavesti in kot svetilnik hrvaške kulture na Bujščini.

V Kopru je bilo obnovljeno mestno gledališče Ristori in medtem, ko se mora Slovensko narodno gledališče (SNG) v coni A potikati v majhnih, pretesnih dvoranih, na nemogočih odrih, se v Istrskem okrožju odpirajo z gradnjo novih zadružnih domov vse boljše in boljše perspektive za razvoj umetniškega in ljudsko-umetniškega udejstvovanja. V tem letu so Istrani prišli tudi do lastne radijske postaje, ki je močan faktor v izobraževanju in umetniški vzgoji najširših ljudskih množic.

Poročali smo že, da so kominformisti posebno žolčno napadali in poskušali tudi sabotirati vse naše stike z matičnimi narodi v Jugoslaviji. Prav zato pa smo mi te stike gojili še z večjo vnemo, še z večjo ljubeznijo.

Močna delegacija zveze z zastopniki društev in s pevskim zborom prosvetnega društva „Ivan Cankar“ je decembra pohitela na komemoracijo tridesetletnice smrti Ivana Cankarja. Ob Prešernovi stoletnici smo zopet bili tudi tržaški Slovenci združeni z vsem slovenskim narodom pri počastitvi Prešernovega spomina v Ljubljani, Kranju in v Vrbi. V okviru Prešernove stoletnice pa je SHPZ priredila še dva masovna izleta v Prešernovo rojstno vas. Sredi aprila je obiskalo Vrbo nad 400 dijakov vseh slovenskih srednjih šol obeh področij, sredi maja pa je pohitelo v Vrbo nad 200 članov naših prosvetnih društev. Na pobudo SHPZ je bilo letos organizirano na Gorenjskem letovanje naše dijaške mladine, ki je po zaslugi Zveze mladine Slovenije in drugih činiteljev, ki so se zavzeli za to akcijo, doseglo popolnoma svoj namen.

V Jugoslavijo pa so pohiteli v prošli poslovni dobi tudi mnogi naši pevski zbori.

Te naše obiske bomo še vzdrževali, da, še poglobili jih bomo kljub kominformističnemu besnenju, kajti to niso morda zabavna potovanja, temveč obiski bratov pri svojih bratih v rodni hiši.

Prav tako bomo nadaljevali stike z našimi goriškimi rojaki, ki so se srečno začeli z obiskom pevskega zbora „Ivan Cankar“ na festivalu v Sovodnjah, kjer so prvič nastopili vsi zamejni Slovenci. Tam smo se sestali tudi z našimi koroškimi brati, s katerimi moramo tudi navezati, tesnejše stike.

Mislim, da je najboljši odgovor vsem, ki bi nas radi ločili od slovenske skupnosti, da te stike še bolj gojimo in poglobimo.

PARTIZANSKO GNEZDO ŠT. VID V PODJUNI

Župnija Št. Vid v Podjuni je bila prva, ki je dala partizane v Podjuni, in, izvzemši okolico Železne Kaple, največ borcev za svobodo — partizanov na Koroškem. V Št. Vidu v Podjuni je bila leta 1943 ustanovljena prva organizacija OF na Koroškem in sicer krajevni odbor OF za Podjuno. Št. Vid z okolico je bil torišče vsega partizanskega in antifašističnega gibanja Podjune in Sp. Koroške.

Marsikdo bo morda vprašal, zakaj naslov „Partizansko gnezdo Št. Vid v Podjuni“? V pojasnilo naslednje: Ko je vsemogočni komandir žandarmerijske postaje Kotschnig, na žalost celo sin slovenske matere, še strahoval s pomočjo par domačih izdajalcev in ovaduhov naše ljudstvo, našega kraja ni nikdar imenoval drugače kakor pa „St. Veiter Banditennest“. Ta naziv so uporabljali tudi nacistični mogotci v Velikovcu in drugi nacisti v bližini, ki sedaj mislijo, da bodo nacistična nasilstva in preganjanja, pri katerih so sodelovali, zapadla pozabljenju, ko so se poskrili za razne firme in pod razne plašče. Ta naziv so uporabljali tudi v Celovcu v uradih vojnega zločinca Maier Kaibitscha, kakor ve povedati partizan Andrej Polcer pd. Lazar v Sp. Vinarah. Št. Vid je postal tedaj s tem novim nazivom splošno znan in če so se naši redko naseljeni domači nacipatriotje sramovali povedati, odkod so doma — dogodilo se je večkrat, da so jih hudomušneži nalašč spraševali dobrovedoč, da so doma iz naše šentvidske fare — banditskega gnezda, — so le ti hiteli zatrjevati, da so iz „Tainach-Steina“. Naši ljudje pa so bili na novi naziv ponosni; ponosni so bili na svojo partizansko četo, v kateri niso sodelovali le mladi fantje, temveč tudi štelvini družinski očetje, v boju in trpljenju osiveli možje; ponosni so so bili na svoje „partizansko gnezdo“ in zato tudi nosijo te vrste nekdanj tako popularni naslov. S temi vrsticami hočemo oteti pozabljenju boj, življenje in trpljenje naših najboljših, oteti pozabi žrtve, ki jih je dal Št. Vid.

I. Naša četa.

Naša župnija je dala skoraj pol stotine partizanov — borcev za svobodo. Zato je bila nacističnim nasilnežem pravi trn v peti. Toda vsa zasledovanja in preganjanja niso mogla zavreti osvobodilnega pokreta.

Da kaznujejo neuklonljivo prebivalstvo, so naprej zaprli obe trgovini v Št. Vidu in trafiko; blago iz trgovin pa so porazdelili na nacistične trgovine drugod, največ ga je šlo v Velikovec. Naši ljudje so stisnili zobje. Prišla je druga kazen: razpustili so občino, ki je bila s svojimi 31 naselji druga največja občina v okraju Velikovec, in jo razdelili na štiri sosednje občine. Ljudstvo je stisnilo pesti in ni klonilo. Začele so se masovne aretacije in samo v štirih vaseh je bilo aretiranih in zaprtih 36 oseb. Toda odhod naših fantov in moč v partizane je bil le še številnejši in če se je zgodilo, da je kaka hiša odpovedala gostoljubnost našim borcem, kar je bil zelo redek primer,

je odprlo našim partizanom gostoljubna vrata 10 drugih hiš. V zimi 1944/45 ni bilo vasi, v kateri partizani ne bi našli zavetja.

Številna je bila naša partizanska četa in naše borce si našel na vseh sektorjih Slovenije in tudi Hrvaške. Naši fantje so se borili na Dolenjskem, v Beli Krajini in na Gorenjskem, svoje rane so lečili ob sinji Adriji, bili so priče velike nemške ofenzive v Zg. Savinjski dolini v decembru 1944 in na vrhu 2350 m visoke Ojstrice sta poleg Rožana Janeza Maleja pd. Rotiča iz Št. Janža v Rožu, prenočevala dne 17. 12. 1944 tudi dva iz naše čete in sicer desetar Janez Marolt iz Mokrij in pisec teh vrst. Močno zastopana pa je bila v tej ofenzivi Železna Kapla. Nečloveški skoraj so bili naporji v teh bojih in pri umiku, ko so od vseh strani 30 krat večje sile nasprotnika napadle maloštevilne edinice Narodnoosvobodilne vojske in jih preganjale s planine v planino in to v največjem snegu in mrazu. Toda naši partizani niso klonili in koroški partizani so bili poleg drugih, ki so članom angleških in drugih vojaških misij pomagali nositi njihovo prtljago, in se z vsemi svobodoljubnimi narodi sveta borili kot enakovredni borci za uničenje nacizma in tretjega rajha. Člani naše čete so se borili in umirali na levem bregu Drave, na Svinški planini, drugi spet so vršili poverjeno jim nalogo drugod, na terenu med ljudstvom v Ziljski dolini, na levem bregu Drave, v Celovcu, Rožu ali Podjuni in ko sva s tovariš m partizanom Jožetom Hoblom pd. Bučem iz Mokrij meseca novembra leta 1945 za zamreženimi okni velikovških zaporov, kamor so nas spravili na podlagi podlih denuncijacij bivših nacističnih hlapcev, obujala spomine iz naše borbe, mi je pripovedoval, kako je s pomočjo par drugih tovarišev v temnih nočeh jeseni odnosno po zimi 1944/45 rešil iz vojaškega ujetniškega logorja v Sinči vasi enkrat 14 in drugič 6 angleških vojnih ujetnikov in jih pripeljal k svoji edinici, odkoder so bili potem odpravljeni na osvobodeno ozemlje in od tam v domovino.

Vseposvods, kjer so bili naši borci, so bili na mestu. Borili so se v svesti, da se borijo za pravično in veliko stvar, ne samo za svoj narod temveč za vse zatirano človeštvo. Doma pa je naše ljudstvo prav tako vršilo svojo nalogo s podpiranjem, vzdrževanjem in s skrivanjem posameznih edinic v večnem strahu, da bo izdano in moralo zaradi tega hoditi križev pot po gestapovskih ječah, taboriščih in mučilnicah.

II. Rezika Mičej — Jelka.

Ko smo v decembru 1943 na sestanku v Št. Vidu ustanovili prvo organizacijo OF in sicer Okrajni odbor OF za Podjuno, katerega prvi sekretar je bil Blaž Smolnik pd. Pavlež na Pogrčah, ki je v poletju 1944 vsled izdajstva znanega gestapovskega volhuna bil zaprt v celovških ječah, gospodarski referent in blagajnik pa France Hobel pd. Rojak na Pogrčah, oče treh v borbi za svobodo padlih junakov, se je pokazala potreba po zanesljivem kurirju, ki bi držal vezo med centralo v Celovcu, našo organizacijo in pozneje predvidenimi novimi organizacijami. S Petrom, ki je vodil centralo v Celovcu, sva izbrala našo Reziko Mičjevo, hčerko ščtarskega mojstra Andreja Mičjeja v Št. Vidu. Dobila je številko 317 (člani in funkcionarji organizacije tedaj še nismo imeli partizanskih imen temveč številke). Rezika je postala kurirka. Kako vestno in zanesljivo je vršila nevarno kurirsko službo, vedo pač najbolj oni, ki so imeli z njo posla. Naša organizacija se je razvijala, drug za drugim so šli fantje v hribe med borce. Rezika je zbirala zanje potrebščine in sicer sanitetni, tehnični in drugi material in najbolj vesela je bila tedaj, kadar se ji je posrečilo dobiti v Celovcu ali drugod prav velik zaboj potrebnega materiala.

V zimi 1943/44 se je ob priliki neke akcije zgubil od edinice partizan Mirko. Tovariši so mislili, da ga je zajela policija in so se bali posledic. Čez par dni smo zvedeli, da se je zatekel k „Matevžu“ v Podkrin in da išče možnost povratka k svoji edinici. Bil je Dolenjec in ni poznal terena. Rezika je šla s tovarišico Olgo iz Nagelč in piscem teh vrst v temni noči in snegu ponj; srečno smo ga pripeljali k njegovi edinici.

Partizanske edinice so se množile. Vsled zime in vremenskih neprilik so iskale zavetja v zanesljivih hišah in Rezikin dom je postal poleg drugih varno zatočišče naših borcev.

Prišel je maj 1944. Na binkoštni ponedeljek še je bila Rezika-Jelka z nujno partizansko pošto v Rožni dolini in sicer v Št. Janžu, dva dni nato pa je bila vsled izdajstva aretirana skupno z materjo Terezijo Mičej in polbratom Štefanom in prepeljana v zloglasne gestapovske zapore v Celovec. Začel se je križev pot zanjo in njeno mamico. Zaslišanja, povezana z mučenjem, so se vlekla v večnost, doma pa se je zbiral obtežilni material, kajti našli so se domači izdajalci, ki so povedali vse in več, kakor je bilo res. Prišli sta z materjo pred sodišče. Nesreča je hotela, da se je ravno tedaj mudil v Celovcu predsednik senata najvišjega sodišča (Volksgerichtshof) kruti dr. Freisler iz Berlina in tako se je zgodilo, da sta bili Rezika in njena mama obsojeni dne 6. I. 1945 na smrt in dne 12. I. 1945 usmrčeni.

Naša Rezika je bila neustrašena borka v borbi proti nacifašističnim tiranom in neustrašeno in junaško se je vedla tudi v zaporih. Ravno tako tudi njena mama. Kljub vsemu mučenju ni izdala ničesar in nikogar, tolažila in vzpodbujala je svoje sojetnice in tudi potem, ko je bila izrečena sodba in so jo skupno z materjo vkovali v železje, ni klonila. Z dvignjeno glavo se je poslovila od svojih sojetnic-trpink z besedami: „Mirno grem v smrt, ker vem, da ne umrem zastonj in da bo moje in moje mame življenje maščevano!“

Ugasnilo je dvoje življenj, dvoje bork in dvoje zlatih duš, polni upov in nad, se je uvrstilo med stotisoče mučnikov našega rodu in med milijone žrtev, ki so morale pasti, ker so ljubile pravico in resnico.

III. Žrtve Rojakove hiše na Pogrčah.

Posestnik in znani borec za pravice našega naroda France Hobel pd. Rojak na Pogrčah je poslal v partizane tri svoje sinove in sicer Franceta, poročenega očeta dveh malih otrok, Feliksa in Toneta; hčerka Stana, poročena Jernej, pa je bila dolgo dobo v zloglasnem koncentracijskem taborišču Rawensbrück v Nemčiji in se je šele septembra 1945 vrnila k svoji družini. Njen mož Rudolf Jernej je bil kot partizan ujet in zverinsko mučen od gestapa v Dravogradu in pozneje zaprt v gestapovskih zaporih v Celovcu in SS taborišču Lendorfu, drugi zet Rojakov Jože Logar pa je bil istotako zaradi sodelovanja s partizani meseca januarja 1945 obsojen na smrt, pozneje pa baje pomiloščen, vendar se ni več oglasil niti se ni več vrnil.

Rojakova hiša je bila vedno narodno zavedna, kakor vse domačije na Pogrčah. Kot taka je bila tudi ves čas nacističnega tiranstva zbirališče vseh onih, ki so si želeli iz suženjstva v svobodo. Že v jeseni 1941 in potem stalno naprej smo se zbirali v njej okoli Franceta Hobla. V hiši je imel radio-aparat in tuje postaje, posebno London, smo poslušali redno. Tedaj sem spoznal očeta in njegovo hišo, spoznal sinove-junake Franceta, Feliksa in Toneta. Ko smo poslušali radio-vesti, je okoli hiše vedno stražil eden od sinov, največkrat najmlajši Tone. Starejša dva sta morala kmalu v vojake. Ko pa so se na naših planinah pojavili borci-partizani, je pobegnil iz vojske najprej France in šel v partizane, čez mesece mu je sledil Feliks in končno je odšel med borce mladi, še ne 18 let stari Tone. Šli so v borbo v zavesti, da brez žrtev ni zmage in da za domovino ni nobena žrtev pretežka. Borili so se po gorah, ki obkrožajo našo Podjuno, ob vznožju Karavank, kjer so občudovali lepote našega Roža, na levem bregu Drave in pri naši Zilji.

Brez žrtev ni zmage! Prvi je padel zadet od krogle nad Lobnikom najstarejši sin France in zapustil ženo in dvoje nebogljencev, sina Fredija in hčerko Roziko. Niti sinček niti hčerkica ateka-junaka nista še dobro poznala, premajhna ju je zapustil. Prišla je zima 1944/45 in nad Ziljsko dolino je padel drugi sin Feliks. Ko so hoteli stopiti v hišo tovariša-partizana, je padel iz zasede strel in junak Feliks je sledil bratu-junaku Francetu. Nedaleč stran od Feliksa pa je ležal v bunkerju

ranjen tretji brat Tone. Našel se je izdajalec, ki je nacistom povedal za bunker in v borbi je dal življenje najmlajši Rojakov sin Tone.

Medtem ko je najstarejši France našel svoj mir in zadnje domovanje poleg svoje matere na domačem pokopališču v Št. Vidu, počivata Feliks in Tone pri Zilji na pokopališču v Maloščah. Trije sinovi, trije bratje, trije heroji, padli v borbi za svobodo, snivajo večni sen v domači, z znojem in krvjo prepojeni zemlji.

Se li vsi, ki ste danes na krmilu, vsi, ki trdite, da ste za iztrebljenje nacizma, in vsi, ki pravite, da ste mučeniki nacizma, smatrajoč že samo premeščenje na drugo službeno mesto za žrtev in za junaštvo, če ste se v pali par mesecev pred zrušitvijo tretjega rajha in nacifašizma zapustiti svoje službeno mesto, se li zavedate, kaj je žrtev, kaj so žrtve, ki jih je doprinesel naš rod ne samo za svojo svobodo temveč za svobodo in rešitev vseh, ki so si svobodo in rešenje želeli? Če se zavedate žrtev hiše Rojakove, potem ne smete dopustiti, da se blati spomin teh žrtev, teh herojev od strani nacistov in njihovih nekdanjih pomagačev.

Svet nam bo ostal grob Franceta, Feliksa in Toneta, sveti nam bodo ostali vsi grobovi partizanov, posejani vsepovsod, kjer biva naš rod. Hrani jih Zilja, Gospo-svetsko polje, obala Vrbskega jezera, Rož in Podjuna in hrani jih Svinška planina. Na 15 naših pokopališčih številni partizanski grobovi pričajo o velikem doprinosu našega naroda v narodno-osvobodilni borbi za mir in lepše življenje. Sveti so nam ti grobovi in sveta nam je naša z našo krvjo napojena zemlja. Sveta nam bo ostala, ker so zanj umirali najboljši sinovi in hčere našega naroda!

Andrej Plajer.

BOJEVA ČETA NA SVINŠKI PLANINI

Pričujoča črtica opisuje košček življenja slovenskih koroških partizanov, ki so se 1. 1944 in 1945 v neverjetno težkih pogojih borili na najsevernejšem delu Slovenske Koroške proti ogromni sovražnikovi premoči.

„Na Svinški planini, ki se vleče od Velikovca in Grebinja med Labotsko dolino in Gospo-svetskim poljem daleč tja proti severu, so še slovenske vasi. Najbolj znani sta Kneža in Djekše. Tu na tej skrajni severni postojanki je majhna grupa slovenskih partizanov vzdržala, — odrezana od vseh ostalih edinic, — proti ogromni nacistični premoči mesece in mesece. Dan za dnem so majhno četico naših hrabrih borcev, ki je štela samo 20 do 30 mož in bila pod vodstvom tov. komandirja Boja, Nemci hajkali.“

Tako je pripovedoval tov. Tone, ki je delil muke in trpljenje s svojimi tovariši.

„O tej hrabri četici bi lahko napisali resnično epopejo trpljenja, junaštva in smrti, ki se z besedami da le težko opisati. Vse, še tako lepe besede bi premalo povedale.

Na južnih obronkih Svinške planine se razprostirajo Mirniški gozdovi. Tu sredi teh obširnih gozdov se je še pred par meseci na veliki jasi šopiril krasen enonadstropen hotel. Zdelo se mi je, da vidi pod vsako smreko, kjer je bil naš domek, skromen kotiček s smrekovimi vejami pokrit, in naša postelja z listjem in smrekovimi vejicami postлана.

Hotel je bil od prvega dneva, ko je naš tov. komandir Boj s svojo malo četico 20 mož stopil na koroška tla, trn v peti vsakemu izmed nas. Okoli malega Mirniškega

gozdčica smo imeli 8 položajev. Hotel, včasih izletniška postojanka oholih Celovčanov, pa je bil močna švabska postojanka. Želja nas vseh je bila, da jo uničimo. Toda vse je ostalo le pri načrtih. SSovci so bili premočni, stalno jih je bilo samo v tej postojanki okoli 120, ki so nas trdo držali. V našem skromnem domu smo morali tiho govoriti, nismo smeli niti zakašljati niti zakuriti in čakati smo morali teme, da smo si mogli skuhati skromno večerjo in na vse zgodaj skromen zajtrk.

Željno smo čakali sporočil iz naše drage Slovenije, ki so bila zelo redka, ker smo bili popolnoma odrezani. Samo brezžičnim potom nam je angleški major, ki je bil z nami, nudil zvezo s svetom. Ko pa je padel, je postal radiotelegrafist tov. Tone. Zelo težko je bilo naše stanje, obroč se je vedno bolj zoževal okoli nas. Oddali smo brzojavko in vse naše oddaje so bile obupen klic na pomoč, kakor na potapljajoči se ladji — SOS.

Takoj naslednji dan so prišli 3 zavezniški avijoni. Naša srca so od veselja začela močno utripati. Sedaj bomo spet ljudje, spet se bomo najedli in kako dolgo že nismo kadili! Bili smo že raztrgani in na pol goli. Pa tudi municijo smo rabili! Težko smo čakali noči, da se podamo na označeno mesto, kjer so letalci spustili za nas predragocena padala. Šli smo na vrh Svinje, toda tam so nas pričakovali že Švabi. Pogovorili smo se s puškami in le nekaj malega rešili.

Žalostni smo se morali umakniti. Le tov. komisar Mitja in komandir Boj sta bila vedno veselih obrazov. Dajala sta nam pogum in nado.

Do strašne borbe je prišlo naslednjega dne. Dvajsetkrat močnejši SSovci so nas prepodili iz naših jazbin v Mirniških gozdovih Svinje. Rešili smo si golo življenje. Za trenutek smo se potem lahko oodahnili, toda kmalu smo morali na nove položaje v Bistriške gozdove. Pregarjali so nas 3 dni brez prestanka; 20 nas je bilo proti 300 Nemcem in to v najhujši zimi, ko se je vse zaklelo proti nam. „Feuer, Feuer, vorwärts, Heil!“ je odmevalo po grapah in hribih. Pregarjali so nas kot divjo zver.

19. januarja 1945 se je pričela ponovno ogromna hajka proti nam. Nas je bila le peščica izmučenih in utrujenih do smrti, lačnih in prezeblih. Ob poteh smo srečavali divjačino, srne in jelene, ki so jih zastrupili Nemci, da ne bi imeli niti v gozdu možnosti hrane. Brodili smo po snegu, si z golimi rokami delali pot, plazili se po trebuhu pod snegom. Švabi pa s smučmi za nami.

„Ta dan mi bo ostal v spominu do smrti“, je pripovedoval tov. Tone, ki je eden redkih, ki je ostal od te majhne grupe živ. „Januarja smo plavali po vodi, potopili se za trenutek pod gladino, da smo si rešili življenje. Ko smo priplavali na drugo stran vode in gazili do dva metra visok sneg, smo bili trdi kot železo. Hlače so se lomile na nas. Pešočili smo naprej in se organizirano umikali. V nas je bila volja do življenja močnejša kot vse zapreke. Drago so plačali vsak poskus, da bi se nam približali na domet. Vedno spet je obležal kak SSovec. Komisar Mitja je bil duša nas vseh. Rafali naših brzostrelk so delali svoje ...

Naslednjih par dni smo se vrnili nazaj v Mirniške gozdove. Do smrti izmučeni smo morali prestati nov še hujši napad. Tako grozna je bila premoč sovraga, da smo si rešili življenje le tisti, ki smo splezali na smreke, se zabili v sneg ali kakor tov. Branko, ki je ležal tri ure v potoku. V tej borbi je padel naš komandir tov. Boj, eden izmed največjih borcev na Slovenskem Koroškem. Težko ranjen si je tov. Mitja z zadnjim nabojem vzel sam svoje življenje.

9 junakov od naše male peščice je padlo borec se do zadnjega diha za našo lepo Slovensko Koroško. Položili smo jih v skupen grob sredi Mirniških gozdov na Svinški planini.“

Tov. Tone, eden izmed redkih, ki so ostali živi v onih groznih dneh, je utihnil. Zamislil se je. Poteze na njegovem obrazu pričajo o muki in trpljenju v tri in pol letih njegovega partizanskega življenja. Na koncu pa je dodal odločno: „In vendar smo zmagali!“

Zgonik M.

Bilo je v hudi zimi 1944—45. Sneg je zapadel že zgodaj v jeseni. Slišali smo, da je že v začetku novembra plaz odnesel kurirja, ki je šel na vezo iz Sel na Mrzli vrh. Ni čuda. Snega je zapadlo že zgodaj čez kolena, bil je zelo južen, teren pa je bil na tej kurirski progi zelo strm in neporaščen. Zato je bila nevarnost plazov še večja.

Na samem ob tej kurirski progi stoji samotna hiša. V tisti zimi so se kurirji pogosto oglašali v njej. Gospodinja, stara zgarana ženica, je bila kaj gostoljubna. Sprejela je vedno mimoidoče kot svoje in jim dala okrepčila. Kurirji so v hiši postajali vedno bolj domači. Gospodinjini so pravili kar na kratko „mati“. Pa saj je tudi bila. Imela je dva sina in oba na fronti. Starejši Peter je bil na Ruskem, Hanzej pa nekje na Francoskem. Na dopustu ni bilo nobenega že več kot dve leti. Mati je pogosto potožila kurirju, da se boji za sina, ker tako poredko pišeta. „Da bi le prišel kateri na dopust, v partizane bo šel“, je dejala. „Tu bo vsaj vedel, zakaj se bori. Glej, sestro in celo njeno družino so mi izselili, sedaj pa naj se še sina borita zanje, ki so nam prizadejali toliko gorja.“

Bilo je sredi decembra. Že drugi dan je močno snežilo. Mati sedi pri oknu in pleše za kurirja nogavice. Ko se nagne k oknu, zagleda prihajajočega človeka. V začetku je mislila, da sta kurirja. Siromaka! Tak sneg, pa na vezo! ... V mislih sta ji bila takoj Peter in Hanzej, ki gotovo prezebata kje v snegu in mrazu. Njima ne morem pomagati, si je mislila, bom pa vsaj kurirjema, ki sta gotovo prav tako daleč od doma in nimata koga, da jima bi pogrel mleka, nimata prostora, da bi se mogla posušiti. Jaz pomagam njima, mojima sinovoma pa bodo drugje.

Pogleda bliže, pa spozna, da prihaja samo en človek. Čudno! Po navadi pride vedno dva kurirja. Prišlec se ustavi pred vrati, otrese čevlje ob podboje vrat ter sleče zasnežen plašč. Ko prišlec vstopi, spozna mati soseda. V Selah je bil, pa je prinesel zanj brzojav. Brzojav, je pomislila. Da se ni fantoma kaj pripetilo. V strahu ji je stisnilo materinsko srce. S tresočo roko odtrga papir in bere: „Prišel na dopust v Celovec, domov ne morem. Pridite! Peter.“

Razjasnil se ji je obraz. Blažen smehljalj ji je preletel ustne ... Torej je vendar le dobil dopust, si je mislila. Kaj sedaj?

Ker je veliko število fantov-vojakov iz Podjune in Roža šlo k partizanom in se niso vrnili več na fronto, je gestapo odredila, da ne sme noben vojak iz desnega brega Drave, ki pride na dopust, iti domov, pač pa mora ostati v Celovcu ali kje drugje na levem bregu. Mnogi fantje, ki so odhajali k partizanom, so morali čez Dravo po skrivnih potih, z čolni ali na kak drug način.

Vsa vesela je mati spekla dobro pogačo, skuhalo nekaj klobas in slanine ter se drugi dan odpravila v Celovec. Oče, star mož, ki mu je bilo delo vse na svetu in se ni brigal za kaj drugega, je ostal za varuha.

Težko je hodila mati proti Selam, ker gazi sploh ni bilo. Proti večeru je prišla do avtobusne postaje in zjutraj se je odpeljala v Celovec.

Peter jo je pričakoval že drugi dan. Svidenje po več kot dveh letih je bilo med materjo in sinom res prisrčno. On ji je pripovedoval o življenju na fronti, ona pa, kako je doma. Stvari o partizanih je iz previdnosti zaenkrat zamožčala. Sicer je vzgajala svoja sina v slovenskem duhu, nemški pred vstopom v šolo skoraj nista znala. Sedaj pa sta bila oba že delj časa od doma in ni vedela, če jima je kaj ostalo od vzgoje, ki jo je jima dala.

Prvi in drugi dan sta govorila le o domu in znancih. S previdnimi besedami mu je povedala, da je ta ali oni izmed njegovih mladostnih tovarišev šel k partizanom. On je sicer že bral v raznih nemških časopisih o „banditih“, ki pobijajo nacistično policijo in delajo nemire, a natančneje jih ni poznal. Poznal je tudi svoje tovariše iz mladosti ter je zaslutil, da ne more biti vse resnica, kar je bral.

Saj sta bila Hirsov Jaki in Toni vendar vedno tako dobra in poštena fanta. Bila sta vedno tudi zavedna Slovenca! To mu je dalo mnogo misliti in stavljaj je materi vprašanje za vprašanjem.

Še istega večera mu je mati namignila, naj bi tudi on šel k partizanom in ne več na fronto. Načrt je bil takoj gotov: Preobleče se v civilno obleko, sposodi si dokumente od prijatelja, ki je v Celovcu v službi — in hajd domov.

Uspelo mu je. Ko je prišel domov, je imel samo še tri dni dopusta.

Treba bi bilo pripraviti očeta na to, da gre k partizanom. Oba, mati in Peter sta vedela, da je svojeglav in da bo to težko. Poizkusila je mati. Oče je zarohnel: „Sama se pehaš v nesrečo! Kaj ni dosti, da dajeva partizanom jesti! Še Petra hočeš pognati v nesrečo in s tem sebe in mene. Ko zvedo, da se ni vrnil na fronto, izs lijo naju oba. Kaj bo z hubo, na kateri lahko preživiva tri goveda in par svinj! Vse nama propade! Kaj bo bolje, če bo svoboda, ko pa tebe in mene ne bo več, da bi jo uživala. Nazaj naj gre Peter, pri Nemcih je še vseeno boljše kot pri partizanih, ki hodijo okrog kakor brezdomci. Tam imaš še vsaj redno hrano.“

Materi je bilo težko. Vedela je sicer, da bo pri očetu, ki je tako navezan na dom, naletela na odpor, a da bo tako vzrojl, ni mislila. Menila je, da je to samo trenutna očetova jeza in bo drugačen, ko stvar prespi. „Jutri poizkusim še enkrat“, je dejala.

Tisto noč ni mogla spati. V spanju so se vrstile pred njo razne slike: Peter-partizan jo pride obiskat... ona in oče s kovčgom na avtomobilu na poti v tujino.... slišala je tuljenje sivke in bavhe, ko ju ženejo od hiše....

Zbudila se je in premišljevala: Če gre Peter v gozd, odpeljejo mene in starega, če gre Peter nazaj na fronto, se bori proti lastnemu narodu, proti svojim tovarišem iz mladosti, ki ga gotovo pričakujejo. Vojna bo kmalu minila in njen Peter bo partizan-zmagovalec! On je mlad. Pred njim je še življenje.... midva sva stara. In če nama vzamejo to hubo, Peter že zasluži toliko, da bomo vsi živeli, saj je mlad. Bilo ji je jasno: ali oče in jaz, — ali Peter! V njej se je borila materinska ljubezen, ki želi otroku le najboljše s sladkimi mislimi po udobnem življenju. Vsa zmučena se je obrnila v postelji in zdelo se ji je, da ji še stara ura na steni daje s svojim enakomernim tiktakanjem na izbiro: Ali midva ali Peter.... ali midva ali Peter?... Pa ji je prišlo na misel, da so Nemci že zelo izčrpani in da mogoče sploh ne bodo polagali posebne važnosti na ta slučaj. Saj se jim povsod tako godi, da jim uhajajo vojaki domov in k partizanom. Teh misli se je oprijela in z njimi bo poskusila prepričati jutri očeta.

To noč so vsi slabo spali. Vsi so premišljevali isto. Mati je sklenila, da rajši stavi sebe in moža v nevarnost, kakor da žrtvuje svojega prvorojenca. Petru je razodela svoj sklep, bil je zadovoljen.

Kmalu dopoldne je hotela spet priti s stvarjo na dan. Baš je hotela začeti, pa zagleda, da prihaja nekdo po stezi iz gozda. Bila sta kurirja. Skoči jima nasproti. V naglici jima pove, da je sin doma in ju prosi, naj ga „s silo“ mobilizirata.

Kot po navadi, sta se kurirja napila toplega mleka. Pred odhodom pa je starejši partizan stopil k Petru in ga povabil s seboj. „Tovariš, mobiliziran si, z nama pojdeš! Tvoje mesto je pri nas!“ Petra to ni presenetilo, pač pa očeta. Najprej se je razhudil ter vpil: „Ali ni dovolj, da dajem vsakemu jesti?“ Pa mu je prijazno pojasnil kurir: Oče, dolžnost vsakega Slovenca je pomagati z vsemi močmi v naši borbi. Mnogi od naših tovarišev so dali življenje zato, da boste tudi vi in ostali Slovenci uživali svobodo.

Ko je oče uvidel, da zgrda ne gre, je pokleknil pred kurirja: „Poglejta moje sive lase, moje stare kosti, usmilita se mene in žene — izselijo naju, če gre Peter.“

Tedaj je spregovorila mati: „Tudi vidva, tovariša, imata gotovo starše in gotovo so v nevarnosti. Sedaj ni čas misliti na to. Huda je ločitev, tolaži pa me zavest, da vojna ne bo trajala dolgo. Nacizem bo strt — vi zmagovalci. Če ne morem dati obeh sinov, naj gre vsaj eden. Vsem nam je jasno, kje je prava pot.“

V tem času je mati pripravila nahrbtnik ter odejo in nekaj prigrizka. Peter je zadel vse na rame, se poslovil od matere in stopil k očetu: „Oče, sedaj še niste doumeli, zakaj vse to. Bil sem na fronti in spoznal, kakšna je moč Slovanov. Tovariši iz mladosti so mi pokazali pot. Grem, da popravim, kar sem do sedaj zagrešil. Nekoč boste vse razumeli.“ Oče je uvidel, da je Peter trden v svojem sklepu in mu je hladno podal roko. Mati je stopila k vratom, kjer je visel škropilnik z blagoslovljeno vodo, pokrižala z njo Petra in dejala. „Sin, bodi srečen....“

Sep.

ŠIMEN GROS:

Na farmi v Ameriki

Bilo je tista leta po prvi svetovni vojni. Proizvodni aparat, nenaravno napihnen po vojnih dogodkih, se je vračal spet k mirni produkciji. Toda staremu, izvoženemu tiru se ni mogel več prilagoditi; nenadni skok, ki ga je napravil razvoj v tehniki s stopnjevano uporabo strojev in mehanizacijo dela je povzročal brezposelnost in s tem velike motnje v gospodarskem življenju vseh držav. Zavladalo je brezobzirno načelo svobodne trgovine, ki se glasi: „Veliki žrejo male!“ Cene na svetovnem trgu stvarno niso bile več narekovane od proizvodnih stroškov, ampak od ponudbe in povpraševanja.

Industriji na ljubo, da bi jo zdržala umetno, je takratna avstrijska vlada delala koncesije poljedelskim uvoznim državam in zadela občutno lastnega kmeta. Medtem, ko so uvažali iz prekomorskih dežel žito, meso, mast in krmila, avstrijski kmet ni vedel kam s svojimi pridelki. Če si prisluhnil tiste dni med poljedelce, si slišal množični izdih: „—kaj bo? — Z Ameriko ne bomo mogli konkurirati! — Amerika nas bo požrla in na vse zadnje pojdemo še sami tja kot roboti!“ Kmečki modrijani so zmajevali z glavo: „Kako je to mogoče? Saj je v Ameriki tudi kmet, ki prideluje žito? In vožnja čez morje, koliko jim pa ostane?“ — „Zemlja tam je rodovitna, godijo se čudeži in trikrat na leto zori —“ tako so modrovali drugi.

Takrat me je prevzela misel, da bi šel v Ameriko, v eno teh velikih žitorodnih dežel in tam na licu mesta spoznal skrivnost njihovega poljedelstva. „Morda me išče tak kje v Kanadi sreča in bom dobro zaslužil? In če je tam boljši, pridem nazaj po družino in gremo vsi tja. Če pa nič ni — in je vse vku p prevara — me pa vsaj ne bo več vznemirjalo!“ Žena se je sprijaznila s to mislijo in se odločila, da gospodari do mojega povratka sama. Otroci so poskakljali: „Gremo v Ameriko!“ Mali Mirko je pazno poslušal in si razlagal stvar po svoje. „Minko meliko šov! —“ let ekserajh!“ Tako si ga slišal brundati, kadar ga je kaj ujezilo.

Začetkom aprila devetindvajsetega leta sem se podal na pot v Kanado. Ni namen, da bi opisoval vožnjo čez morje, četudi je bila velik dogodek mojega življenja. Kljub vsemu novemu, ki me je srečavalo in kljub ugodnosti in razvedrilu, ki ga nudijo parobrodne družbe svojim potnikom, sem ostajal resen. Odgovornosti, ki sem jo s tem korakom prevzel v pogledu na družino, sem se zavedal. Nikdar nisem verjel v tiste bajke o Ameriki, kjer postane revni prodajalec užigalic čez noč večkratni milijonar; ali, da je tam nekje na divjem zapadu še zlata, ki ga je treba samo pobrati. Veroval sem, da je sicer Amerika dežela bogastva, prepričan pa sem bil, da se to bogastvo ustvarja le z delom pridnih rok.

Devetdnevno vožnjo čez morje sem prestal razmeroma dobro — še štiri dni z vlakom v notranjost dežele — in naš transport, večinoma kmečki izseljenci iz vseh krajev Evrope, se je ustavil v mestu Winnipegu. Prišli smo brez izjeme kot kmečki delavci, kajti kakor povsod na svetu, je manjkalo tudi v Kanadi delovnih sil v poljedelstvu.

Posredovanje dela je bilo brezhibno; na kolodvoru so nas sprejeli agenti in so novodošle koloniste dodeljevali na razne kraje, kjer so pač zahtevali delavce. Poljaki, Madžari, Romuni, Hrvati in Nemci, vsak je našel tam okence, za katerim mu je govoril posredovalec dela v njegovem materinem jeziku.

Po stari moji navadi sem se postavil v vrsto, dočim so se drugi prerivali do okenca. Tu se me je oprijela smola: bili smo trije Korošci. Poznali smo se od doma in hoteli smo ostati skupaj. Toda farme, ki bi potrebovala tri delavce, ni hotelo biti. Po eden, po dva so prejeli naslove, kam naj se odpeljejo z vlakom. Končno se je eden naše trojice le odločil, da sprejme ponujeno delo na farmi, daleč proti zapadu. Ampak tudi za naju dva ni bilo mogoče več kaj doseči. Ožbej se ni mogel odločiti, da bi šla narazen in končno sva stala pred okencem kot edina, ki nisva dobila dela. Šla sva, da si poiščeva kosilo in prenočišče. Mesto samo me ni preveč zanimalo. Vele mestno življenje je povsod na svetu enako: po cestah in ulicah se vije nepregledna množica ljudi, avtomobilov in drugih vozil. Komaj, da se prerije živ čez križišča. Proti večeru sva se vsedla utrujena v kino. Zjutraj in opoldne sva šla na kolodvor spraševati za delom. Odgovor posredovalca je bil sumljivo kratek: „Nič še ni!“ Tako je šel teden h kraju. Vsotica, ki mi je od potnih stroškov še ostala, se je po zamenjavi v dolarje hitro manjšala. Zaslужka pa nič! Iz te zagate naju je rešil nasvet koroškega rojaka, ki je bil doma menda iz okolice Borovlj in sva ga slučajno spoznala v lokalu, kjer smo obedovali.

Drugo jutro, ko prideva tja do posredovalnice in slišim običajni odgovor, naznamim temu poštenjakoviču slovesno, da sva „suha“, da ne moreva več čakati. Za vsako ceno naj nama preskrbi delo! Z razumnim pogledom naju možakar ošine, potegne iz predala listino in napiše na njo naslov, kam naj se peljeva in mi jo izroči. Zvečer sva sedela v vlaku, ki je sopihal proti severozapadu.

Dočim se nahajajo v vzhodnem delu Kanade velike reke, jezera in močvirja in je pokrajina poraščena večinoma z gozdom, se začenja zapadno od mesta Winnipeg žitorodna planota. Ravnina kamor pogledaš, tja do vznožja skalnatih gora. Drevesa ne vidiš nikjer. Edini pridelek in vir bogastva te dežele je žito, večinoma pšenica. V tej ravnini, kakor kocke postavljene vidiš po več milj druga od druge oddaljene čedne, lesene hišice, stanovanja lastnikov ali najemnikov te bogate zemlje. Nikjer velikih skednjev, ali gospodarskih poslopij. Le ogromni, kakor hiše visoki kupi zmlačene slame pričajo v spomladi, da se je tukaj pridelovalo žito. Iz te slame pa se vali v mesecu maju dim in plamen, ker jo farmarji zažigajo. Tu in tam je ležal ob progi žetveni stroj, ki jih „skrbni“ gospodarji puščajo čez zimo pod milim nebom.

Ko je zavil vlak preko reke Red River v severozapadno smer, se je značaj pokrajine polagoma spremenil: svet, čeravno še nepregledna ravnina, je vendar izgledal kakor morje z nizkimi valovi. Zorane njive se manjšajo, v nižjih legah tolmuni obdani z grmovjem. Vmes pa neobdelana prerija, to so deloma še neizkoriščani pašniki. Kakor narava tako se razlikuje tudi gospodarstvo teh pokrajin: dočim farmar iz žitorodnih predelov Alberte opravlja dela na polju večinoma s traktorjem in konj kot vprežna sila skoraj izgine, se peča gospodar v provinci Saskatčevan, kamor sva bila namenjena midva, poleg žita še z živino in konjerejo.

V jutranji uri se je ustavil vlak na postaji, do katere naju je vodil najin naslov. Izstopiva in premišljujema. Kam sedaj? Od postaje sem, ki je bila lesena kot druga poslopja, se je bližal počasnim korakom, kot bi se sprehajal, moški srednjih let. Na moje začudenje naju je nagovoril v nemščini. Kakor sem pozneje zvedel, se je pred leti v tem kraju naselila skupina Nemcev iz Bavarske in zasnovala naselje „Langenbourg“. Da je ta novi znanec občinski tajnik, ki obenem pobira tudi zemljiški davek in posreduje svojim občanom delavce in druge kupčije, sem zvedel šele pozneje. V pičlih besedah nama je dal mož na znanje, da pride farmar šele popoldan po naju. Medtem pa naj kje na postaji počakava.

Zanesla sva kovčeka v gostilni podobno hišo, ki je nosila mogočen napis „Salon“ in si naročila obed. Točenje alkoholnih pijač je bilo takrat v zapadnih provincah Kanade še strogo prepovedano. Radovedna kakor sva bila, do južine je bilo še časa,

sva si hotela medtem ogledati to ameriško vas. Stopila sva po pločniku, ki je bil lesen, kakor vse drugo v tem „mestu“ razven dimnikov in šip v oknih. Vse naju je zanimalo v tem novem mestu! Ožbej je pokazal na skupino otrok, ki so se na cesti igrali: „— poglej, tako majhni pa že angleško govorijo!“ Šlo mi je na smeh: „Kajne, midva pa še ne znava, ko sva vendar večja od teh!“ Gledala sva, kako so gradili novo hišo iz samih desk, le nizek okvir kot temelj je bil iz kamna in betona. Trije delavci so jo gradili in vse njihovo orodje je bilo žaga, sekira in želbli. Okna in vrata naročijo izgotovljena v trgovini in jih je treba samo vstaviti v lesene stene. Streha je krita z deščicami iz cedrovega lesa. Notranjost čedno omečejo, položijo parket, od zunaj pa stene pobarvajo. Tak način gradnje je zelo primeren za tiste kraje, ker je v ostri kanadski zimi bivanje v teh suhih in toplih stavbah zelo prijetno in zdravo. Take hiše čestokrat prepeljejo v celoti na kako drugo mesto, kar sem videl pozneje na lastne oči.

Naselje Langenbourg ni veliko. Kmalu sva bila tam zunaj pri zadnjih hišah. Pred leseno bajto je stal debeluhar v delovni obleki. Pozdraviva po angleško. „Good morning!“ V mladih letih sem se namreč ukvarjal z angleškim slovarjem in nekaj besed mi je bilo ostalo. Bodisi, da sva gledala okoli sebe, kakor da bi naju lovili žandarji, — bodisi, da je to razodevala najina obleka, — mož je pravilno sodil, da sva tujca. „Odkod pa?“ naju je vprašal že kar v nemščini, ki pa je imela močan poljski prizvok. „Iz Evrope!“ sva povedala. Vprašal je, kaj nameravava. „Na farmo greva delat!“ Dedec je skomiznil z ramo: „Ne bosta kaj uganila, farmer slabo plača, mojo mesarijo kupita!“ Pogledava ga začudeno. „Nisva mesarja!“ mu rečem. „In denarja tudi nimava. Če bi imela denar, ne bi šla v Kanado“. Mož pa je mislil čisto resno. „Saj jaz tudi nisem mesar. V Ameriki dela vsak to, kar zna. Nobenega pomočniškega ali mojstrskega spričevala tu ni treba. Kravo bosta že zaklala, kar pa tiče denarja vama zaupam, vidim, da sta poštenjaka!“ Poslovila sva se od mesarja z željo, da se v bodoče še kaj o tej stvari pomenimo.

Po kosilu, ki je bilo izdatno, jo mahneva spet na cesto. Takrat sva si hotela ogledati okoliš. Prometa ni bilo. Par avtomobilov, ki so jih vozile večinoma ženske, ki so imele opravke v trgovini ali na pošti. V delavnikih se dela. Le v nedeljo ali praznik se pripelje farmer s celo družino v cerkev, katerih je imela postaja Langenbourg kar štiri. Vsaka verska sekta ima tam svojega duhovnika in cerkev.

Mimo hiš pogledava, tja ven v ravnino. Ožbej se ustavi: „Ti, kaj pa je tam? Krava? Pa nima rog?“ „Za kozo ima predolg rep“ mu pomagam misliti. „Morda si je pa roge polomila“, nadaljuje, „toda oba in tako tesno pri glavi?“ „Saj veš, da sva v Ameriki in da gre tu vse na debelo“. Tako sem pojasnjeval radovednemu tovarišu, toda stvar mi le ni bila popolnoma jasna, posebno ker sva zagledala še dve drugi kravi, ki sta bili kot prva brez rogov. Ko sem bil pozneje na farmi, sem videl, da vsej mladi govedi porežejo rogove z velikimi škripalkami. Ta za živino sicer zelo huda operacija je po drugi strani koristna, ker se živali med seboj ne bodejo in tudi ne poškodujejo v toliki meri žične ograje pašnikov. Angleži so odgojili takoimenovano „skorthorn“ pasmo, kateri rogovi že po naravi ne rastejo več. Ta pasma je tudi v Kanadi zelo razširjena.

Utrujena od tega dne sva se vračala. Obrnila sva korak proti občinski pisarni: „Morda pa je farmer vendar že prišel?“

Pred pisarno je stal avto. Iz pisarniških vrat je ravnokar stopil možki in se obrnil proti nama. Z Ožbejem sva pogledala: „Ta bo“. Očividno mu je občinski tajnik naju že opisal, kajti prijazno je pozdravil in se dobrodušno nasmehnil. Bil je nemške rodovine, ki se je priselila pred leti iz Ruske-Poljske v Kanado. Govoril je nama v nemščini, pomešani z angleškimi izrazi. Vprašal je, kaj sva delala doma. Povedala sva, da sva s kmetijstva. „Potem je dobro za vaju in zame. Večkrat nam pošljejo ljudi, ki nimajo pojma o poljedelstvu. S takimi je težko. Na vse zadnje jim postane dolgčas, ker niso vajeni samote in pobegnejo nazaj v mesto“. „No ja“, je rekel na koncu pogovora, „pa poskusimo v božjem imenu“.

Med vožnjo, ki je trajala približno četrto ure, nama je povedal, da rabi pravzaprav le enega, drugi pa da lahko gre na sosedno farmo, ki je oddaljena le dve milj od njegove. Menil je, da en dan lahko ostaneva oba pri njemu in naj sama odločiva, kateri pojde k sosedu.

Ob prihodu na farmo naju je predstavil svoji ženi, dvema sinovoma in staremu stricu. Prvi vtisi, ki sem jih dobil od te družine, so bili ugodni in me, kakor sem videl pozneje, tudi niso varali. Odkazali so nama sobo v prvem nadstropju lepe

Ded in vnuk

stanovanjske hiše, kamor sva zanesla najino prtljago. Bilo je že proti večeru. Sina sta se odpravljala z mlečno posodo tja v majhen ograd, kjer je čakalo osem krav, da jih pomolzeta. Gledam, nobena ni imela rog: kakor stare dame z „Bubikopfom“, mi je šinila nespo- dobn misel skozi glavo. „Pri nas“, nama je razlagal novi gospodar, „je molža opravek za moške“. Ko sem mu povedal, da imam doma krave in da sem jih vedno sam opravljal in molzel, je veselo rekel: „Greš pa kar lahko pomagat!“ V delovne hlače sem se bil že takoj po prihodu oblekel, vzamen golido in sedem po kravo, ki se mi je zdela še kolikor toliko mirna. Zatopljen v svoj posel nisem opazil, koliko sta jih medtem že fanta pomolzla. Sedem pod rugo, vlečem in stiskam: alita mrcina mleko pridržuje. Opozorjen po nervoznem mahanju repa stisnem golido trdo med kolena, kravjih brc sem bil vaju. Toda „ta stara dama“ je imela drugo taktiko: v naslednjem hipu me je preskočila — in nesreča je bila tu! Brisal sem si mleko iz obleke in obraza in sram me je bilo. Fanta sta se mi

smejala: „Ta je že pomolžena, zato se pa brani, naše krave so pametne!“ Pozneje sem videl, da jim nisem prizadejal s tem bogve kake škode, ker so od mleka prodali samo smetano, posneto mleko pa so vlivali v grmovje. Ko sem jih opozarjal, da bi ga morali dati svinjam ali teletom, so dejali: „To je voda!“ Toda zelo dobra voda, sem mislil sam pri sebi.

Prvo jutro na farmi! Z Ožbejem sva vpregla par konj v voz in šla nakladat debelo kamenje, ki je ležalo tu in tam na njivah. Nisva bila preveč razpoložena. Dan je bil soparen in midva po dolgem potovanju omehkužena. „Kamenje bi lahko doma pobirala, ga imam več kot tu“ se je jezil tovariš. „Jaz ne ostanem tu, tisti starejši sin se mi nič kaj ne dopade“. Ožbej je bil dokaj mlajši od mene in še prost fant. Po dolgi, a vendar zanimivi vožnji se mu je sedaj oglašalo domotožje. Skušal sem ga spraviti na druge misli: „Ko bi bil ta starejši sin vsaj dekle“, toda vse moje prizadevanje ni pomagalo; Ožbeju je bilo dolgčas v Kanadi.

Po večerji je stopil gospodar k nama in vprašal, kateri pojde k sosedu. Ožbej je bil odločen, da pojde on. Zadel je na slabo mesto. Bilo je veliko otrok, a za delo nikogar. Mesec dni je ostal tam. Preden je odšel na zapad, da si poišče drugo farmo, se je poslovil od mene. Ni bil trdnega zdravja in izgledal je slabo. Pozneje mi je pisal iz mesta Toronto, kjer je našel delo v nekem hotelu. Jaz pa sem se pogodil po nekem času za mesečno plačo in se skušal živjeti v življenje kanadske farme.

Začetkom maja se začenja v teh predelih Kanade pomladanska setev. Vsled dolge in ostre zime ne sejejo zimske pšenice, temveč le pomladanska semena. Njive, v jeseni naorane, se obdelajo z brano in kultivatorji, ker je treba zatreti plevel. Osat in divji oves, pa tudi „mustard“, neka rumena redkvice, delajo farmarjem hude preglavice. Zemlja pripravijo skrbno za setev. Za tem pridejo sejalni stroji, velike delovne širine. Kjer ni traktorjev, se vpregajo konji in sicer po štiri, po šest in več. Pri nas vidiš z majhno sejalnico zaposljene tri ljudi. Tam jo vodi en sam, ki je čestokrat še nedorasel fant, stoječ na deski, ki je priklopljena v ta namen zadaj na stroj. Dostikrat se pripne plugu kultivatorju ali sejalnici še brana, kajti načelo velja: prihraniti čas in delovno silo človeka. Ko se je začenjal mesec junij, je bila setev končana in po prvem, toplem deževju so njive ozelenele.

Kanadski kmet poseje običajno le dve tretjini svoje orne zemlje z žitom. Ostali del pa preorje in tekom leta obdela z brano in kultivatorji. Na ta način uničuje plevel in se zemlja odpočije. Skozi pet tednov po deset ur na dan sva sedela dva na plugih in orala tisto tretjino. Dva hektara in pol sva dnevno prevrgla z dvojno vprego. Na plugu sedeč sem primerjal to delo z oranjem doma, in zdelo se mi je igrača: v jasnem kanadskem jutru, pred seboj pet iskrih konj, vpreženih vstric v eno vrsto sem rezal kilometer dolge brazde v črno, mehko zemljo. Za kmeta, vajenega žuljev na rokah, to ni bilo delo, ampak užitek.

Polje! Četudi v tujem svetu, si mi vendar tako znano. V tvoji tihi samoti tam zunaj sem se čutil domačega. Sanjal sem in delal načrte, razmišljal, urejeval vtise. Poletete so mi misli tja čez morje k družini, katero sem bil zapustil, da bi ji zavaroval in olajšal obstoj. Primerjal sem življenje našega kmeta, ki se bori od zore do mraka za svoj črni kruh, primerjal sem ga z življenjem in gospodarskim načinom, ki sem ga videl in doživljal v teh mesecih. Redno smo delali le deset ur dnevno. Ko si snel konjem komate, je stalo sonce še visoko. Dobili so nekaj zdroba, šli potm na pašo in ostali tam čez noč. Prajrijska trava je redilna, plegli so lahko pri kupih slame in zjutraj so se vračali siti in odpočiti v hlev. Dobili so malo priboljška, skrtali in očesali smo jim grive in rep, pa jim dali spet komate na vrat. Dvanaest smo jih tako stalno imeli za delo. Ostali konji, — imel jih je gospodar okoli štirideset, — pa so se preživljali na pol divji sami zunaj v naravi. Tam jih pušča farmar tudi pozimi brez hleva ali katere koli strehe. S kopitom si odkoplje konj izpod snega staro travo, gospodar pa jim nameče od časa do časa nekaj sena v grmovje. In vendar sem videl skakljati žrebata vesela in zdrava v lahнем, novozapadenem snegu, ki je še v mesecu maju pobelil čez noč naravo. Najmlajši so se pa stiskali h kobilam. Od desetih je tisto leto poginilo le eno žrebe in to le, ker je obtičalo v mlakuži in se močno prehladilo.

Isto je z govejo živino. Le par molznih krav in tekom poletja rojena teleta se dajo v zimskih nočeh v preprosto zgrajen hlev. Vse drugo pa ostane in prezimi zunaj in si išče zavetja pri kupih slame ali za kakim grmom. Umevno je, da živali čez zimo zelo shujšajo in da slabša, posebno teleta, tudi poginejo. Toda, kadar ozeleni prajrija in se vračajo daljši dnevi in tople noči, postane živina kmalu spet lepa in rejena. Namen pa je dosežen: farmar ni imel dela, proizvodni stroški so znižani na malenkost in kljub nizkim svetovnim cenam je zaslužek vendar še znaten.

Isto načelo kot v živinoreji vodi Američana tudi v pridelavi žita: prostranost in rodovitnost zemlje, ki je ni treba gnojiti, ogromna ploskev, ki jo izkorišča in obdeluje s pomočjo velikih strojev en sam človek, to so končno vzroki, da evropski kmet v pridelavi žita ne more konkurirati s poljedelcom v Ameriki.

Zanimala me pa ni le dobrina zemlje, stroji in gospodarjenje, — zanimal me je tudi ameriški človek. Skušal sem priti z ljudmi v dotiko pri cerkvi; na postaji, kamor sem vozil žito; pri skopnem popraviljanju cest; pri mlačvi na drugih farmah; z gospodarjem in njegovo družino. Spoznal sem v pogledu na gospodarstvo v njih zgolj napredne ljudi. Preprosti v svojem obnašanju ne pozabljajo, odkod so prišli. Gospodarji, četudi je njihova zemljiška lastnina precejšnja, gredo z drugimi vred na delo. Moški se pogovarjajo o strojih, konjih in pridelku; žene o perutnini in gospo-

dinjstvu, mladina o hokeju na ledu, nogometu in o plesih. Za Evropo so se zanimali, imeli pa so zelo motne pojme o njej. — Ko sem jim govoril o težavnem življenju našega kmetovalca, o pičlo odmerjeni zemlji, s katero pa je vendar kmet povezan in zraščan na življenje in smrt, takrat so majali glave, se smejali in odgovor je bil: „Mar mi je zemlja, če mi ne daje za moje delo toliko, da bom živel kakor drugi“ — „Kaj pa tradicija? — očetnjava? — dom?“ Odgovarjali so kratko: „Če je trpel moj oče, ali naj trpim še jaz?“ Tiste povezanosti z rodno grudo, ki je bistvo našega kmeta, tam onstran morja nisem našel. Farmar gleda na svojo zemljiško posest le kot na predmet, ki ga izkorišča. Čim se mu nudijo drugod boljši pogoji za življenje, brez odklevanja proda vse in gre drugam. Isto načelo ga vodi v pogledu na delavca, ki ga čez poletje najame, kadar pa je pridelek spravljn in pomagača več ne rabi, ga odslavi, četudi bi ta hotel delati čez zimo samo za hrano.

Ob tem spoznanju niti malo nisem bil iznenaden, ko mi je v jeseni gospodar odpovedal. Zgovorjeni rok je potekel. Tako me tudi ni preveč presenetilo, ko mi je ob tej priložnosti rekel, naj k nim njegovo farmo. „In vi?“, sem ga radovedno vprašal. Prostdišno mi je razlagal: „Fanta vlče na zapad, rada bi še drugod kaj poskusila, tam je boljša zemlja, ilovica. Mlademu človeku ne škodi je, če si ogleda več sveta. Jaz si pa obdržim traktor in mlatilnico, ob postaji si postavim hišo in bom v jeseni dosti zaslužil.“

Razmišljal sem. Zaslužka pozimi na farmi ni bilo. Ali naj grem v mesto in porabim dolarje, ki sem jih poleti zaslužil! Ni me mikalo, da bi se pridružil armadi brezposelnih v kakem industrijskem predelu. Vrhuvsega pa se je oglašal ravno po farmarjevi ponudbi v meni drug načrt: kaj, če bi se peljal domov, prodal posest, plačal dolgove in se vrnil z družino nazaj v ta svet, ki sem ga spoznal od vseh strani?

Skrbelo me je. Pisma od doma so govorila o težavah, naraščajoči krizi, stara mamica me je težko čakala, — oglašala se je domovina. Vse me je gnalo v eno smer: nazaj čez morje. Še bolj sem se zaril v domačo zemljo, z delom kljuboval vsem krizam in danes vem: so višje vrednote kot jih pozna ameriški farmar in najvažnejša od teh za kmeta je trdna povezanost z domačo grudo!

NA PLANINE VEDNO ŽENE ME SRCE . . .

Še pred nedavnim je prevladovalo mnenje, da so gore dosegljive samo eno tretjino leta, dve tretjini leta pa so radi snega in ledu nedostopne. Danes to ni več problem. Nasprotno, zimski vzponi so najbolj privlačen in priljubljen činitelj planinskega izživljanja. Nevarnosti so sicer večje, vendar pa si nagrajen z nepopisnim čarom zimske narave in z osebnim zadovoljstvom, ki ga občutiš lahko samo takrat, kadar si premagal težke ovire, ki so se ti stavile na pot.

Nekega nedeljskega jutra sem vesel prikorakal v Ledenice k Tratniku, kjer sta me že čakala Franci in njegov mlajši brat Jozef. Tokrat je veljalo zasneženi Kepi. Tratnikov oče so nas še posvarili, da moramo biti pametni in previdni. S tem napotilom smo jo udarili proti Kepi. Gosta megla je spremljala naš pohod. Dobro smo se zavedali, kaj pomenita sneg in megla v gorah, vendar zadnji nismo pripisovali posebne pažnje, kajti prepričani smo bili, da bo v višjih legah boljše vreme. In res, nismo se motili, par metrov pod Ilčevim znamenjem se je megla razredčila, še par korakov in znaš i smo se v čisto novem svetu. Tik pod nami belo megleno morje, nad nami pa najlepše vreme, ki si ga moreš misliti. Slika je bila tako lepa, da se dolgo nismo mogli ločiti z mesta. Na severu so se blščale Visoke Ture. Pogled se mi je ustavil pri starih znancih Hochalmspitzi, Glocknerju in drugih. V mislih

sem bil pri Stanku, s katerim sva med vojno potovala po teh krajih. Štiri leta se že nisva videla, samo pismeno sva še povezana in vendar spremljam njegove podvige v ponosnih Julijcih. 29. marca 1948 sta polezla na Begunjščico Stanko in Milan, pred Stankovimi očmi se je smrtno ponesrečil Milan. Ni težko razumeti veliko bol, ki jo občuti Stane. Iz razmišljanja me je vzbudil Franci: „pojdimo, dan je kratek“. Po enourni hoji smo pribredli na Boroveljsko planino. Nudila se nam je krasna slika, kot bel kristal se dviga pred nami piramida Kepe, njen severni rob odnosno greben, ki se dviga tik pred nami v višino, nas je popolnoma očaral. V duhu sem že plezal po zasneženem grebenu. Z daljnogledom sem preiskoval greben in ugotovil, da bi se ga le dalo prijeti, kljub novemu snegu. Skrivaj sem pogledal Francija in Jozija in prepričan sem bil, da se tudi ta dva bavita z isto mislijo. Mučno tišino je prekinil Franci: „opustimo prvotni načrt in zgrabimo greben!“ Prvotno smo bili namreč namenjeni po navadni poti na Kepo. Moji predskoki, da nimamo vrvi in derez, so hipoma splahneli. Takoj smo se pripravili za naskok. Vreme je bilo kot nalašč za tak podvig, nikjer oblačka, torej en dober zaveznik. Molče smo zagrabilí nahrbtniki in s pogledi zapičenimi v greben gazili proti vstopu, ki je dejansko ključ za nadaljni prehod v višino. Malo smo se oddahnili in že je Franci zagrabil skoro navpični greben. Enkrat ga je že poleti preplezal in sicer v rekordnem času 30 minut. Takoj za njim je polezel Jozej, zaključil sem jaz. Pleza je bila zelo težka in izpostavljena. Z rokavicami nismo mogli nič začeti, kajti vsak robek je bil tu življenjske važnosti. Z golimi rokami smo praskali in iskali in iskali redkih prijemov, ki pa so bili poleg tega še zelo krušljivi, kot je to povsod v Karavankah slučaj. Kljub mrazu smo se pošteno potili. Občudoval sem mladega Jozija, hotel sem mu pomagati, pa je pomoč gladko odklonil. Začelo me je skrbeti, ali bo se gladko izteklo, kajti bilo je vražje neprijetno, še kakih 30 metrov, če te „prčšvindlamo“ smo dobri. Priznati sem moral, da smo bili zelo nepremišljeni, spomnil sem se starega izreka: „gora ni nora; ta je nor, ki gre gor“. Sklenil sem, da v zasnežene gore ne grem nikoli več brez vrvi. Tako premišljujoč me je vzdramil vesel vrisk. Franci se je že pritelovadil na varno mesto. Še par krepkih prijemov in bila sva pri njem. Molče smo si stisnili roke in iz oči sem jima razbral pravkar prestale napore. Imeli smo čudne občutke, ko smo z varnega mesta še enkrat pregledali pot, ki smo jo ravnokar preplezali. „Škoda, da nismo vzeli podveznice s seboj“, je ugotovil Franci. Zadovoljni, da se je vse tako dobro izteklo, smo nadaljevali našo pot, ki pa ni bila več težka. Sonce nas je tako prijetno grelo, da smo si slekli jopiče. Med hojo nas je opozoril Jozej na naš križ na Kamnici. Ponosno že kljubuje dve leti vsem naravnim neprilikam. Brata Cvitnika in jaz smo ga postavili v čast padlim borcem za svobodo. Ponosni in zamaknjeni smo gledali na naš križ, šele hladni vetrič nas je opomnil, da bo treba nadaljevati pot. Po enourni naporni hoji po snegu smo dosegli stekališče vseh grebenov, — vrh Kepe. Vrh so krasile zapeljive, vendar nevarne snežene strehe, ki so se predrzno nagibale preko robu severozapadne stene. Tem sveda nismo smeli prav nič zaupati, kajti prerade se odlomijo, zato smo se jim spoštljivo oddaljili.

Z vrha se nam je nudil bajen razgled. Pod nami megleno morje, iz katerega so komaj še kukali naši domači znanci Petelin, Jerberk, Turje in drugi. Na jugu pa so nas prevzeli ponosni Julijci, vitki Jalovec, mogočni Mangart, Montaževa skupina, čisto na zapadu italijanski Dolomiti in še enega gledam, veličastnega in visokega ...

Kaj gledam, se vam ne dozdeva,
zato naj sam vam povem:
Triglav je, on gora kraljeva,
predrago veselje očem!

Tako je napisal Poženčan v svoji pesmi Triglavu. Mislim, da mi ne bo noben zameril, ker sem se poslužil za odgovor njegovih besed.

Kar hitro je potekel čas in treba je bilo misliti na odhod. Sonce je sumljivo hitro ubiralo pot proti zatonu. Svečani in veseli nad uspelo turo smo jo udarili po vzhodnem pobočju v divjem diru v dolino. Okoli nas se je kar tako kadil sneg, človek bi mislil, da se je utrgal plaz. Počasi se je začelo temniti in zvezdice so se začele prižigati na nebu. Vsak v svoje misli zatopljen smo molče korakali v zimsko noč. To enolično škripanje snega pod nogami me je uspavalo, zato sem predlagal, da si pripovedujemo dogodivščine. Franci me je takoj zabil: „No, pa ti začni, ker si že predlagal.“ Ker se trenutno nisem spomnil na kaj pametnega, me je Franci opomnil, da naj pripovedujem tisto prigodo, ko sem se srečal z „Berg-tajfelnom“. Ker Jožej še ni slišal te čudne dogodivščine, sem jima že moral ustreči.

Torej trije tovariši smo jo udarili v Schoberjevo skupino v vzhodne Tirole. V prijazni Lienški koči smo se ustavili. Drugi dan smo jo udarili na Hochschober. Nazaj grede nas je očarala veličastna piramida Glödis-a in v nas se je zbudila želja, da ga naskočimo. V Lienški koči smo vprašali oskrbnika, kako bi bilo z vzponom na Glödis. S kritičnim očesom nas je premeril od nog do glave in nam končno odsvetoval. Kar za malo se nam je zdelo to omalovaževanje. Kljub temu smo sklenili, da ga naskočimo in sicer po vzhodnem grebenu, ki ni eden najlažjih. Naš bojni načrt je bil skovan. V krepkih domačih besedah in precej glasno smo se zabavali in veselili predstoječe ture. To naše veselje pa je kalil nek priletan mož. Že s postave si mogel razbrati, da je to žilav in v borbi z naturo prekaljen gornik. Pisano nas je gledal in imeli smo občutek, da bi nas najraje snedel, ko bi le mogel. To nerazumljivo zadržanje moža nas je ujezilo. Slutili smo vzrok njegove jeze. Tuja govorica mu gotovo ni bila všeč, zato smo mu hoteli dokazati, da smo Slovenci tudi ljudje. Po dolgem sem in tja smo se le zblížali, seveda nam je ob tej mučni nalogi pomagal naš Glödis. Vprašali smo ga, seveda v nemščini, kakšna je pot po vzhodnem grebenu itd. . . . Z veseljem smo ugotovili, da ima on tudi isto pot in da se mu lahko pridružimo. Povedali smo mu tudi, da smo iz Slovenske Koroške in mož je bil kot izpremenjen. Na enkrat smo si bili najboljši prijatelji. Ko smo ga vprašali, zakaj se je prvotno tako čudo zadržal proti nam, je odkrito priznal, da nas je smatral za inozemske fašiste, delomrzneže, hochštaplerje in ne vem kaj še. Iz moža se je izcimil pošten Avstrijec, po poklicu inženir iz Gradca. Večer je potekel ob prijetnem kramljanju in medsebojnem razumevanju.

Drugi dan smo zgodaj zjutraj odkorakali proti Glödisu. Bilo nas je 5, mi trije, inženir in neki študent kemije z Dunaja. Torej lepo krdelce. Gromko so odmevali koraki naše karavane po skalni stezi. Prišli smo pod vzhodno steno Glödisa, desno nad nami pa se je dvigal ponosni greben. Tu smo odložili cepine in moj nahrbtnik, ker bi nas sicer samo ovirali pri plezi, nato pa smo začeli plezati proti grebenu, ki nas je prijazno vabil. Kmalu smo prisopihali na sam greben. Tu smo imeli dovolj prostora, da smo se lahko prosto gibali, se počleno odpočili, pokadili vsak svojo cigareto in . . .

Z mesta, kjer smo počivali, se je naš greben navpično dvignil kakšnih 30 metrov v višino, tako, da ga je bilo možno samo na južni strani obiti. Inženir in Dunajčan sta že praskala in kašljala po grozno krušljivem skalovju in se končno pritelovadila kakih 40 metrov višje na greben. V grlu nas je nekaj dušilo in tilniki so nas boleli od gledanja v višino in že sem opazil, da je naša bojevitost znatno upadla. Posledica vsega tega je bila ta, da se je Saša premislil in požvižgal na Glödis. Eden se je torej že „premisllil“, mene je pa kljub temu mikalo gor. Molče sem začel plezati, nisem hotel motiti razporeditve tovarišev, kajti oba sta bila več ali manj začetnika. Nenadoma je Feliks zahteval, da se naveževa, Saša se pa ni dal pregovoriti, rajši se je predal toplim sončnim žarkom, pripomnil je samo, da naju bo tu počakal. O inženirju in spremljevalcu ni bilo ne duha ne sluha. Morala sva se podvizati, da jih dohitiva. Po večurni in nevarno izpostavljeni plezi po ostrem in na nekaterih krajih popolnoma razdrapanem grebenu sva se pritelovadila kot dva akrobata na vrh Glödisa. Stisnili smo si roke in ponosni smo bili nad našim uspehom. Malo smo si privezali duše, z užitkom pokadili cigareto ter se predali višinskemu soncu.

Vsak se je podpisal v knjigo, le jaz še ne. Vzel sem knjigo in se podpisal, pogledal ostale pripombe in podpise in glej čudo: V knjigi sem spet našel podpis, katerega sem srečaval na vseh tritisočakah, katere sem v svojem življenju prehodil. Vedno

Nmav čez izaro, nmav čez gmajnico

sem si želel srečati tega skrivnostnega moža, ki straši po visokih vrhovih in se podpisuje z „Bergtajfel“. In, evo ga, — ta skrivnostni „Bergtajfel“ je bil na moje veliko presenečenje — naš inženir!

Tu me je prekinil v pripovedovanju Jozej: „Torej to le ni bajža, jaz sem pa mislil, da ga že spet biješ, kakor je to tvoja navada.“ Vesel sem bil, da je moje pripovedovanje le imelo zaželjeni uspeh, kajti ko sem se nekoliko razgledal, sem mogel razbrati, da smo že v Iljčevem rovtu. Ja, pri kramljanju koj hitro mine čas.

Jozij je bil spet radoveden, kako smo prišli dol in če smo šli po isti poti nazaj. Seveda sem mu prav rad ustregel, ker sem videl, da se fant zelo zanima in da bo iz njega nekoč prav dober gornik.

Po isti poti, to se pravi po grebenu nismo šli nazaj, temveč smo si izbrali drugo pot in sicer skozi vzhodno steno. V označbo stene bi pripomnil samo to, da je bila zelo krišljiva. Bati se je bilo treba kamenja, ki bi ga zadnja naveza, v kateri sem bil jaz, mogla sprožiti na prvo, katero je vodil naš „Bergtajfel“. Toda ta skrivnosti mož je tako spretno manevriral naš sestop, da se nam je le malokrat sprožila kaka skala. Nekje v bližini se je utrgal kameni plaz, kateremu nismo pripisovali nobene važnosti, saj jih je dovolj v stenah, ki stalno mrmrajo; poleg tega pa smo bili v varni razdalji od bobnečega plazu. Sestop je torej šel čisto načrtno izpod rok, — razen male nezgode, ki pa se je hvala Bogu srečno iztekla.

Par metrov nad menoj se je, ne vem iz kakšnega vzroka, odluščil za glavo debel kamen, in odskakoval kot razposajen pobalin naravnost proti meni. Sicer me imajo pionirji radi, vendar na take sem kaj rad „fercihtal“. Kajti 40 metrov pod menoj je na izredno izpostavljeni policiči popolnoma nezavarovan stal Feliks. Zavpil s m proti Feliksu, vendar moj svarilni klic je bil odveč, kajti ni se smel zganiti z mesta. Kaj sem hotel, največjemu razgrajaču, kateremu so se pridružili še manjši, sem nastavil hrbet. Udarilo je in malo zapeklo, krčevito sem zagrabil za vrv... Sekunde napetosti, Feliksa sem samo videl, kako se je prijel za glavo. Kamenje je bilo mimo, le pod nami je še mogočno bobnelo. Zadeva se je dobro iztekla, razen nepomembnih prask ni bilo nič hudega. Hitro sva prečkala nevarno mesto proti levi in na varnem sva bila. Želje, da bi se še enkrat postavila za tarčo, so nam popolnoma prešle. „Bergtajfel“ je že bil zelo v skrbeh. Zato se je zelo razveselil, ko smo bili spet skupaj. Previdno smo nadaljevali sestop in pozno popoldne izstopili pri Saši, ki nas je že željno pričakoval. Kratak oddih, še kakih 50 metrov in bili smo — pri pólomljenih cepinih, edino moj nahrbtnik, ki je bil dobro zavarovan pod steno, je ostal še cel. To so bile posledice kamenega plazu, ki se je maščeval nad nedolžnimi cepini, ker nas ni mogel uničiti. Sijajno razpoloženi smo se zadržali po snegu v smeri k naši koči. Tik pod nami se je bleščalo temnoplavo jezero in nas vabilo, da ga posetimo. Čremo do ježera in Feliks je predlagal, da ga preplavamo. Noben se ni odzval temu povabilu razen mene. Skočila sva v vodo. Kot bi mignil sva bila spet zunaj; o preplavanju jezera sploh ni bilo govora, kajti voda je bila tako mrzla, da nama je skoro sapo vzelo. Popolnoma sveža sva jo udarila proti koči. Vso pot sva letela, kot da bi bila plačana. Iz kože so naju začudeno gledali in vsak si je mislil svoje. Čez kako dobro uro so prišli ostali tovariši. Pri čaši kave smo obujali spomine na pretekle ure. No, to je bilo moje, odnosno naše srečanje z „Bergtajfelnom“.

Sedaj bi bil na vrsti s pripovedovanjem Franci. Toda iz megle se je izluščila medla svetloba: bili smo pri Tratniku. S skrbjo so nas že pričakovali. Vsi so bili radovedni, kako nam je uspela tura. Pripovedovanja ni hotelo biti konca, moral sem se posloviti od tovarišev in prijetne Tratnikove družine. Vesel in zadovoljen sem jo urezal proti domu, kjer so me tudi že željno pričakovali.

Ljubo Urbajs.

OTON ŽUPANČIČ OSVOBOJENJE

Velika radost je v meni. Izmerite njeno višino po globokem trpljenju, ki ste ga prebili sami, zdihujoči pod jarmom ošabnega zavojevalca in škipajoči z zobmi nad sramotnim izdajskim poniglavstvom bednih rojakov, ki niso našli smeri v velikem odločujočem času. Morilci so smeli hoditi svobodni med nami in visoko

Oton Župančič

dvigati glavo, značaji so hirali in umirali po temnicah in taboriščih doma in v pregnanstvu, krivi preroki so si prilastili lepo slovensko besedo za pačenje resnice, poniževanje poštenjakov in lepšanje puhle pene svoje modrosti.

Povem vam: dostikrat, kadar sem poslušal besedune, ki so prav s tega mesta prodajali svojo ponarejeno robo, da bi z njo zapeljali narod kakor brezdušni sejmarji, mešetarji in sleparji, sem se počutil, kakor pes na verigi, ki laja v luno in sem moral sam zalajati, da sem dal duška srdu, ki mi je kipel v duši, ter sem izbrisal strup,

ki mi je hotel zagnojiti vse, kar je bilo v meni še lepega, človeškega in dostojanstvenega.

Divji srd je v meni in velika radost je v meni.

Polnile so se temnice in koncentracijska taborišča, a naša gora je bila čedalje bolj živa, čedalje bolj zelena.

Tam se je zgrinjal naš mladi pogum, ki se ni hotel ukloniti. O, dečki naši, sinovi, bratje, očetje, hčere in sestre in matere in žene, partizani in partizanke, terenci in terenke, ki niste nič računali s časom ne s plačilom v denarju in blagu, temveč ste prevzeli zase vse trpljenje, ves napor, glad in strad, ki ste izvolili mah za blazino, skalo za zglavje, vejo za odejo, nebo za strop, ker ste čutili, da je treba domovino imeti in zahtevati takoj in vso nedeljeno in docela svobodno, ne pa priznati laži-avtonomije skromnega kosa slovenske zemlje pod tujim varštvom z nekakim svitom kulturne leščerbe, ki naj bi pomenila mesec, pa je bil kvečjemu medel zadnji krajec, ki ga bo čedalje manj, dokler v mlaju sploh ne izgine z obzorja. Velik srd je v meni in velika radost je v meni.

Nam je bil zapovedan kulturni molk in držali smo ga, kakor je bilo težko; ko pa je naša armada vkorakala v Ljubljano, glej, je zasijalo sonce. In kakor se o veliki noči vrnejo zvonovi iz Rima, da po trodnevem molku velikega tedna oznanijo vstajenje in zapoje alelujo, tako nam je dan naše osvoboditve razvezal jezik. Spregovorili smo, zapeli smo: Zmaga! Naš duh se je vrnil iz pregnanstva, planil je iz temnice, razsvetlil se je ter dobil dar govora.

Velika radost je v meni in hotel bi jo razliti čez sva slovenska srca, ki se vesele, da dihajo spet svobodni zrak Slovenije...

LORENC KRAMER-JANŠEJ: *Mojci v „Juhe, pojdamo v Škuf’če“*

Juhe, pojdamo v Škuf’če! Ta pesem je znana po vsej slovenski zemlji. Radi jo pojemo na Koroškem in tudi drugod jo prepevajo. Zato hočem v kratkih obrisih opisati, kako je nastala ta pesem.

Na desni strani ceste, ki pelje iz Hodiš mimo Hodiškega jezera v Škofiče, leži majhna vasica „Pinja ves“ s štirimi hišami in majhno cerkvico, posvečeno sv. Martinu. Spada med najstarejše podružnice škofiškega zvona. Tam se je rodila pred dobrimi sto leti Ajtonova Mojci... Iz majhnega dekleta se je po letih razvila prava krasotica. Spadala je med tiste srečne ljudi, ki podedujejo po svojih starših debele vsote denarja. Zato se ni čuditi, da so se snubci od blizu in daleč oglašali tako pogostoma. Mojci pa se je svoje lepote in svojega premoženja tudi zavedala. Zato je svoje oboževalce zelo neobzirno in izbirično odklanjala. Nobeden ji ni bil po volji in pri vsakem je dobila kako napako. Prvi ni bil dovolj lep, drugi je bil sicer lep a ne dovolj bogat, tretji je spet prerad pogledal v glažek itd.

Opisal bom le nekaj primerov, kako so vasovali pri Mojciji, kajti vseh je nemogoče napisati, ali pa bi nastal cel roman. Nekega večera so svojo srečo poskusili Holbičani. Janšijev Voranc je zbral okrog sebe še soseda Zupija, Žedermana, Čegla, Pečka in Tomana. Po kratkem posvetovanju, kako se naj približajo Mojciji, so krenili čez blato proti Ajtonu. Pod oknom so zapeli za uvod pesem „Al je to tista šiša, al je to tista ves“. S tem so hoteli spraviti Mojcijo v dobro voljo in boljso dovzetnost. Po dolgem sem in tja, kdo jo naj pokliče, se je ojunačil Janšijev Voranc in potrkal na okno. Iz kamre ni bilo glasu. Potrkal je še dvakrat, a spet je ostalo vse tiho. — Šele čez čas se je začulo mrmranje in rezko vprašanje: „Tu pa je tone?“

Tedaj se hitro oglasi Voranc: „Mojci, al boš kaj odprla?“ Po Vorancovem glasu je spoznala, da so Holbičani in brž je začela svoje lafitne: „Kaj boste vi babe iskali, ko vsi skupaj nič nimate. Sejete samo na „maselne“, s kom pa boste žene in otroke redili?“ Vsakega je še po svojem ozmerjala, jezno zaloputnila okno in odšla spat.

Večkrat se je pripetilo, da so ob istem času prišli pod okno tudi Logovaščani in tedaj se je razvnela bitka med njimi in Holbičani. Navadno samo z besedami, včasih pa je prišlo tudi do dejanskega spopada. Navadno se je začelo zbadanje s pesmijo:

Juhe, pojdamo v Škuf'če,
Juhe, s Škofič pa v Paprače,
Juhe, s Paprač pa v Pinjoves,
Juhe, k Mojciji v ves.

Juhe, Janšij potuhnjank.
Juhe, Župij sramsac,
Juhe, Ždrman je ravhovec,
Juhe, Čakl čahlač.

Juhe, Toman je šrajovc,
Juhe, Peček pa rajovc,
Juhe, Kordaž je kašlovč,
Juhe, Rudic frklač.

Holbičani jim niso ostali dolžni in so jo tudi po svojem zavili:

Juhe, Lojzej je juckovc,
Juhe, Hanzej žbrač,
Juhe, Petrej je drimovc,
Juhe, Pavlej hvavač.

Juhe, Jozej je šparovc,
Juhe, Jokej pa harovc,
Juhe, Maksej čeglač,
Juhe, Foltej krofač.

Trevov Jok je bil tudi med Logovaščani in je bil drugim zelo nevoščljiv. Zato je večkrat šel naprej, tako, da je bil prvi. Nekega večera se je pripetilo, da so hkrati prišli tudi Št. Ilčani k Mojciji v vas. Vedel je, da mu prišleci ne bi prizanesli; zato se je v skrajni sili skrnil pod gnojni koš, ki je stal ravno pod oknom.

Ne sluteč, kaj se pod košem skriva, stopijo kar trije fantje na koš pod oknom, da bi govorili z Mojcijem oziroma slišali njen odgovor. Zaradi preobilne teže, se je koš upognil in pritislil na skritega Joka. Naenkrat se zasliši grmenje, Rrrsk — kakor bi hlače trgal. Št. Ilčani pa so se misleč, da nekdo strelja, razbežali na vse strani. — Šele pozneje se je zvedelo, da je to bil Ircov Jok, ki je posebno rad jedel jajca in mu jih je prav tisti večer mati menda skuhala kar sedem parov.

Po dolgem presledku se je oglašil še Hafnjakov Jurij in jo hotel imeti za ženo. Jurij je bil sicer postaven fant z zavihanimi brki kot star grenadir, samo v glazu ga ni smel videti. Ker se je Mojci bala za premoženje, je tudi njega odslovila.

Minula so leta, iz Mojcije je postala stara ženica, ki se je bavila samo še s svojim denarjem. Svoj zaklad je imela skrit v hlevu za hišo. Zaradi vlage pa so začeli

bankovci kmalu plesneti. Ob solnčnem vremenu je Mojci svoje plesnive bankovce sušila v rešetu za cerkvijo. Pri tem je obujala spomine na svoja mlada leta in pela:

Stara sem hratava,
davat nča mo,
vse je zapustvo me,
oh, kaj kej še bo.

Cvancarce, rajniši,
vsi ste plisni,
Buh ti pa sunce daj,
da' b bli spet sši.

Med tem so se z juga pripodili temni oblaki, potegnil je veter in Mojcijevi bankovci so sfrčali po zraku. Vsa obupana je klicala sosede na pomoč, da bi ji rešili njeno premoženje. Zraven pa je tožila: „Bolše bi bu, da bi jih zapiv Hafnjakov Juri, tiri me je tudi tov meti še kot staro devico za svojo ženo.“

Ko je popolnoma onemogla in videla, da se bliža konec življenja, je dala svoje ostalo premoženje za sv. maše, ki se naj berejo za njen dušni blagor.

Pesem, katere zgodovino sem opisal, je na novo uglasbil naš koroški komponist Pavlej Kernjak s Trebinje.

LU ZA PESJAKOVA

SPOMINI NA PREŠERNA

Srečno, presrečno je bilo moje detinstvo. — Ne govorim tu o svojih roditeljih, najboljših, kar jih more Bog nakloniti zemeljski stvari, ampak o usodi, da je odličen veleum s svojo oblastjo odločno vplival na moje življenje...

V veliki, svetli, z rumenkastimi vzorci poslikani sobi je stala velika miza, pogrnjena z zelenim suknom, vsa obložena s knjigami in pismi. Tamkaj je sedel oče, zakopan v pravde. Vendar me je vselej ustavil, kadar sem šla skozi tisto sobo v sosedno pisarno k svojemu očetu. Razgovarjal se je z menoj, povedal mi kaj veselega ter se smejal mojemu smehu in mojim otročjim odgovorom tako prisrčno, da so mu solze prihajale v oči.

Še stoji živ pred mano v vedno črni svoji obleki, z blagim, prijaznim obrazom, z dolгими črnimi, nekoliko kodrastimi lasmi, ki jih ni nikoli nosil poglajenih, ampak so padali kakor jim drago na visoko čelo. A pod tem vedno zakritim sedežem genialnih misli so se svetile sive oči in gledale tako prijazno, tako otroško dobro ter se usipale tako blagohotno vame, da se jih še zdaj spominjam s pravo radostjo.

Prav tako še pomnim, kako se je on, ki je bil navadno redkobeseden, včasih hipno namuznil in tiščal fini ustni trdno skupaj, ali obenem je napravil globoko gubo sredi čela. Tedaj sem vedela, zdaj bo čuti kaj šaljivega. In res sem se že smejala na vse grlo, ko je bila izpregovorjena prva beseda.

Prve poezije, to sta bila po dva ali največ po štirje kratki stihi, ki sem jih očetu ali materi govorila za god ali za novo leto, je zložil vselej on in on je bil tudi, ki me jih je naučil na pamet. Vidim ga še, kako se mi je, stoječ poleg mojih roditeljev, zadovoljno nasmihal, ko sem srčno deklamirala svoje voščilce, in kako je bil ginjen, ko sem objemala svojo mater in skrivala solzni obraz v njenem naročju.

Rasla sem in skoraj znala čitati. Zanimal ga je moj napredek. Nekoč, ko sem prišla iz šole, me je srečal ljubeznivi mož na stopnicah in izpraševal po svoji navadi o tem in onem. Nisem vedela, če so mu bili moji odgovori povšeči ali ne, kajti za-

mišljeno me je gledal in molčal. Že sem se hotela posloviti, kar me je prijel za roko in odvedel k očetu.

„Prijatelj, daj mi poučevati svojo hčerko?“ je dejal živahno. „Večjega veselja mi ne moreš napraviti.“ —

Prerad je dovolil moj oče in čas opoldne je bil določen za pouk. Uro, kadar naj bi se odpočival od truda in dela, je posvetil plemeniti mož izobraževanju malega dekletca! In kako gorko, kako resno se je trudil za to, kar je prostovoljno prevzel! Nikdar se ni ohladil v vnetosti, nikoli ne zamudil ure — bodisi delavnik ali praznik, mu je bilo vseeno — in proti meni je kazal toliko nežnosti in vljudnosti, da sem se, četudi otrok, sama pred seboj čutila povzdigovano.

Zgodovina je bila najvažnejši predmet pouka. Zgodovinske prizore mi je stavil pred oči lepše in živeje, nego jih opisuje mrtva črka. Srce se mi je širilo, moj duh je

V Št. Rupertu pri Beljaku počiva Prešernova mati

rasel ob misli na vzvišene podobe starih Grkov in Rimljanov in čudila sem se v šoli, da je bilo to, kar me je doma razvnelo in včasih do solz ganilo, isto, kar so moje součenke pripovedovale malomarno in brez vsega čustva.

Od dne do dne se mi je večala ukaželjnost. Nestrpno sem pričakovala prvega udarca dvanajste ure, ki me je rešila šolske klopi, in kar brez sape sem pritekla k učitelju, ki me je vsekdar sprejel z enakim veseljem. Kakšno zadostilo zame in menda tudi zanj, ko sem znala natanko ponoviti, kar mi je včeraj povedal! Često-krat je bil moj ljubi oče priča teh lepih ur, radostno je poslušal in stiskal potem z eno roko prijatelju desnico, z drugo pa ljubkovaje gladil moje žareče lice.

Nekoč — kako bi popisala, kar sem takrat občutila — некоč je položil moj dragi učitelj, tiho se nasmihač, staro, preprosto vezano knjižico predme na mizo, jo odprl in brala sem: „Englische Sprachlehre“. Učila naj bi se torej angleščine! To me je iznenadilo, to mi je bila čast! S pravo vnetostjo sem se poprijela uka in mesec dni potem sva začela čitati „The Vicar of Wakefield“ v izvirniku . . .

A njegovi volji sem se morala podvreči in se poprijeti še drugega jezika. Prestrašila sem se ga — latinski je bil! Učenik mi je dejal, da si z latinščino ugladim pot do sorodnih ji romanskih jezikov. Kolikokrat pozneje sem se uverila, da je trdil

pravo. No, učila sem se dobrovoljno tudi starega mrtvega jezika in se kosala s svojim bratom ...

Nepozabna so mi mladostna leta, nepozaben mi je mož, ki mi je hotel blagodušno podeliti vse zaklade svojega izrednega znanja, mož, ki je umel tako ljubeznivo buditi moje dušno življenje, ki mi je bil tako prisrčno dober!

Hvaležna mu bom do smrti in hvaležna rečem: Prešeren mi je bistril um, on prebudil, kar je prebujenja vrednega počivalo v moji duši; po njem sem se navzela ljubezni do domačega in do tujih jezikov ter do njih književnosti; njemu se moram zahvaliti, da znam ceniti znanstvo po pravi vredn sti.

IVAN CANKAR: KURENT

Kurent ni bil rad sam; kadar je stopal po samotni blatni cesti, ali kadar je ležal v travi ter gledal v nebo, so frfotale misli nad njegovo glavo kakor zlohotni črni netopirji. Zato se je na svoji poti vesel pridružil pobožnim romarjem.

Iz vseh slovenskih krajev so se bili zbrali v pisano procesijo. Šli so globoko upognjeni, trudni, prašni in blatni do pasu, kakor poslednji popotniki, namerjeni v dolino Jozafat. Največ je bilo starcev in stark, ali tudi otroci so bili med njimi in celo lepa dekleta je videl Kurent. Stopali so zvrstoma, par za parom, lesen križ se je majal pred njimi. Po zeleni slovenski deželi se je razlegala tista stara in lepa pesem, kakor klic bridkosti in hrepenenja.

„Marija k tebi uboge reve
mi zapuščeni vpijemo!“

Razlegla se je pesem prav do neba hripavo in žalostno ter je vzdihovaje ugasnila nad požetim poljem.

Nato je vzkliknil tenki, trepetajoči glas starke, ki je visoko izpodrecana in do pasu upognjena stopala koj za križem.

„Sveta Marija! — Sveta Mati božja! — Sveta devic Devica!“

Odgovarjalo je sto glasov, trudno pojočih, kruha in tolažbe prosečih.

„Za nas Boga prosil!“

Še v Kurentovo srce je segla tista topa, udana, milo proseča boleost; in njegova misel je bila žalostna.

„Iz vseh teh lepih krajev ste se zbrali, pravi in izvoljeni poslanci svojega naroda! Vaša beseda je udana prošnja, vaša pesem je plaha molitev. Koliko je bilo pač naste bridkosti v ta srca, da še upanju in zaupanju, ne kletvi in rotnju ni več prostora? Pahnili so v ječo nedolžnega hlapca, pa se ni branil, še kričal ni; pokleknil je in je prosil: „Daj, o Bog, da mine to trpljenje, da se odpro te zaklenjene duri! — Delal je hlapec, vsem gospodarjem tega sveta je služil, nazadnje pa sklene roke ter prosi: Dajte mi kruha! — Ozrle se bodo nate usmiljene oči Matere božje z Brezja in potolažen boš, hlapec!“

Žalostna je bila Kurentova misel in zmirom žalostnejša.

„Koliko časa je romal Kristus na Golgato? Pač ne trikrat petsto let! Trikrat se je zgrudil na kolena — kolikokrat si se zgrudil ti, narod suženj, in kolikokrat si vstal udan, ukazu božjemu poslušen, ter si zadel svoj križ na ranjene rame? Kristusu je pomagal mož iz Cirene — kdo je pomagal tebi, kadar si ležal na obrazu in je bilo

trpljenje večje od tvoje moči? — Kje je začetek tvoje poti in kedaj ti je bila sodba govorjena? Kje je konec tega strašnega romanja in kedaj bo sodba dopolnjena?“

Pesem je vzdihovala preko poljane, molitev je kipela do neba.

„Zdravje bolnikov —“

„Pribežališče grešnikov —“

„Tolažnica žalostnih —“

„Za nas Boga prosil!“

Zmirom bolj trudna je bila molitev, hripavi glasovi so ihteli in stokali. Na desno in na levo se je zibal leseni križ pred procesijo; starec ga je držal trdno z obema rokama, ali koščene roke so se tresle in so omagovale. Dan je bil soparen, solnce je žgalo; s ceste se je vzdigal ilovnat zadušen prah; usta so bila suha, žolta skorja se je držala lic, oči so komaj še razločile pot.

Takrat je bilo Kurentovo srce do vrha polno usmiljenja. Njegova blagoslovljena roka se je doteknila srebrne strune in zgodilo se je, kakor da je kanil žarek nebeški na črno močvirje. Glave, ki so že do pasu klonile, so se vzdignile; trudni korak je lahkotnejše stopil. Na srce je potrkalo tiho upanje, v žalostne misli je z dobrotljivo lučjo posvetilo veselje.

Še večje čudo se je zgodilo: pesem, prej tako ihteča in bridkostna, se je vsa izpremenila. Besede so bile kakor poprej, ali glasile se niso, kakor prošnja in molitev, temveč kakor poskočna napitnica. Objokanim očem je bila Marija resnobna kraljica na zlatem prestolu, potolaženim očem pa je bila vesela družica.

Celó nebo je milejše zasijalo in od daljnih gozdov je zahladil prijazen pozdrav. Kurent je odzdravil s pesmijo tako zvonko in veselo, da so gore zašumele od radosti in da so visoko nad poljem zapeli škrijanci, Bogu na čast in Kurentu na slavo.

Kakor se je prej izpremenila popevka, da se je iz molitve rodila poskočnica, tako se je zdaj izpremenila še beseda sama. Bog nebeški vedi, kako se je to zaobrnilo — ne udanosti več ni bilo, ne vzdihujočih prošenj, ne romarskih pesmi in ne litanij. Telesa, tako globoko upognjena, so se korenjaško zravнала; noge so bile gibke in lahke, kakor na plesu; oči so se prešerno smejale.

In čuj, proti nebu veselemu je vriskaje planila vesela pesem.

„Lepših fantov na svetu ni
kot so ti mladi furmani,
ti mladi furmani!“

Prečudno lepo so bili ubrani glasovi. Kurent je natanko razločil moški, brneči bas tistega starca, ki je nosil križ; ta križ pa se ni več majal visoko nad procesijo, temveč leno se je pozibaval na rami; tudi je spoznal Kurent glas izpodrecane starke: Prav tako tenak je bil in trepetajoč, kakor takrat, ko je prepeval litanije Matere božje. Nadvse prijetni in milozvočni pa so bili glasovi otrok in deklet; poprej, ko je vzdihovala proti nebu ihteča molitev, ni slišal Kurent mladih glasov, ob prčerni poskočnici pa so zvonki in zaupljivi vzkipele do samih svetih nebes. In nebo se je prijazno nasmehnilo — slišalo ni ihtenja in vzdihovanja, pač pa je milostno sprejelo veselo daritev.

V hrib je šla procesija; od tam gori, iznad gozda, je že pozdravljala bela cerkev, pozdravljala je poleg cerkve bela krčma. Romarjem se je storilo ob teh pozdravih, kakor lačnemu, kadar je miza pognjena, kakor žejnemu, kadar je čaša napolnjena, kakor jetniku, kadar so vrata odklenjena. Njih pesem je bila prej vesela daritev, zdaj pa je bila svatovsko vriskanje. Kurent sam ni videl, kdaj in kako je bil prehitel procesijo; šel je pred njo in pred križem. In procesija sama ni videla križa več; srca niso več poznala bridkosti, noge niso čutile strme poti; kakor svetla luč je šlo veselje pred romarji in jim je kazalo pot...

Gosposvetsko polje

Ko sem bil že čisto obupan, se mi je nenadoma vendar pokazala sreča. Prišel sem do celovške klavnice in si pričel ogledovati snažno moderno poslopje. Pred vhodom se je sprehajal vratar s kapo na glavi ter me po strani opazoval. Nenadoma je pristopil k meni ter me vprašal:

„Ali nimaš dela?“

„Pravkar ga iščem, gospod“, sem hlastno odgovoril.

Vratar je nekaj zamrmral in me premeril z očmi.

„Hm, ali znaš ravnati z živino?“

„Doma sem bil pri živini.“

„Ali znaš kidati gnoj?“

„Znam...“

Njegov glas se mi je zdel malo prezirljiv in me je osupnil.

„Daj knjigo!“

Prelistal je mojo še skoraj popolnoma novo delavsko knjižico, potem pa rekel:

„Pojdite z menoj!“

Odginal me je v pisarno. Predstavil me je nekemu razmeroma še mlademu gospodu z besedami:

„To bi bilo nekaj za nas.“

Z uradnikom sva ostala sama. Pisarna je bila svetla in prijazna ter je že sama po sebi vzbujala upanje. Uradnik je listal po moji knjižici: ko se je z nekako zagnanim obrazom obrnil k meni.

„Od kod pa si?“ Govorila sva nemški.

„Iz Kotelj“, sem odgovoril strahoma.

„To vem“, se je zganil gospod. „Mislim namreč kaj si...?“

„Kaj... kmečki sin, prav za prav kajžarski...“

„Tudi to se vidi v knjižici. Kar bi rad vedel, je: ali si Slovenec ali Nemec...?“

Strmel je vame z bodečimi očmi.

Vprašanje mi je sprva zaprl sapo; nikoli se mi še sanjalo ni, da me bo kdo pri iskanju dela kaj takega spraševal. Ko sem se spet znašel, sem odločno odgovoril:

„Slovenec sem, saj še prida kaj nemški ne znam...“

Bil sem prepričan, da bo moj odgovor uradniku zadostoval, vendar sem se korenito motil. Mož je spet nekaj časa obračal knjižico, preden se je znova obrnil k meni.

„Slovenec si — ali nisi nemara Vindišer? V tvojem okraju živijo še Vindišerji...“

Brez pomisleka sem s trdnim glasom rekel:

„Jaz nisem Vindišer, temveč Slovenec. Pri nas živimo Slovenci...“

„A tako! Potem pa zate tukaj nimamo dela. Mi smo mestno podjetje.“

Njegov glas je bil zloben, odkrito sovražen, ko mi je vračal knjižico. Potem me ni več pogledal. Zapustil sem pisarno, ko da bi se bil v njej napil žganja. Bil sem tako zmešan, da nisem mogel zbrati svojih misli. V glavi mi je vrelo, po meni je gomazelo neko pekoče, nevarno razburjenje, ki mi je slepilo oči. Niti opazil nisem, da stojim že pri vratarju. Nenadoma zaslišim dobrohoten glas:

„No, kaj je, ali si sprejet?“

„Nisem...“

„Zakaj pa ne...?“ Glas je bil začuden.

„Zato ne, ker sem Slovenec...“

Iz mene je krčevito bruhnulo. Vratar je tlesnil z dlanmi in se mi zakrohotal:

„Človek neumni, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec!“

Zapustil sem ta nesrečni, sovražni kraj, ne da bi se bil ozrl, in izginil po cesti. Bil sem bolj razburjen in užaljen kakor jezen, bilo me je sram. Delo, ki sem ga že imel

v rokah, se mi je na tak čuden način nenadoma izmuznilo iz njih. Sram me je bilo, ne zavoljo mene, temveč zaradi tistih, ki so me vrgli na cesto. Ker sem bil Slovenec, torej nisem bil niti vreden, da bi kidal gnoj v mestnih hlevih, opravljal najnižje delo! Vsega tega nisem mogel prav verjeti. Sam sebi sem se zdel neznansko smešen in neboljšen.

Brez pomisleka sem šel dalje po cesti. Ni me zanimalo, kam prav za prav grem, le iz mestne tesnobe me je gnalo. Naposled je mestni šum ostal daleč za menoj. Pred menoj se je med položnimi griči vila cesta dalje proti severu. Tu sem bil samotnen popotnik in postalo mi je lažje. Začel sem prosteje dihati. Dokler sem bil še v mestu, so se mi kljub razburjenosti sem in tja še prav na rahlo vrvale v možgane besede klavniškega vratarja: „Bedak, zakaj pa nisi rekel, da si Nemec...“ Imel bi stalno službo, majhno sicer, a tako, ki bi odprla trdno pot navzgor, k napredovanju. Ta strupena misel me pa ni mogla obvladati, ker sem jo vselej hitro potlačil. Tu zunaj sem se spet začutil močnega in samozavestnega. Zdelo se mi je neskončno prav, da se nisem uklonil, da se nisem hotel prodati za tako nesramno ceno, s katero bi samega sebe zatajil. Bil sem tako zadovoljen sam s seboj, da sem pri tem pozabil na vse drugo, tudi na svoj obupni položaj.

Tako sem hodil morda uro, morda dve, ko sem nenadoma zagledal na desni strani nad cesto veliko cerkev z vasjo. Videl sem to podobo prvič v življenju, a sem takoj spoznal, da so Svatne (Gospa Sveta). Zdrznil sem se. O Svatnah sem že bral v naših domačih knjigah, a tudi iz pripovedovanja starih ljudi, ki so včasih romali sem, so mi bile znane.

Sedaj sem stal tu pred njimi, samotnen popotnik sredi ceste, ki ga brez cilja žene dalje. Veličastna podoba Svaten me je vsega prevzela, me prikovala prednje. Pred menoj se je odpiralo lepo Gosposvetsko polje. Zgodovina tega kraja, kolikor sem jo poznal, je vstala pred menoj v vsej svoji živosti. Tukaj so si nekdanji naši predniki volili svoje voditelje. Takrat še ni bilo ne grelnic, ne mestnih klavnic, ne tega, kar je že tako zgodaj pričelo tlačiti mojo zavest človeške enakovrednosti. Vse to pa sem bolj slutil kakor razumel.

Sredi Svaten sem postajal spet močan. Pred nekaj urami sem prebil veliko preizkušnjo tako dobro, da me zdaj ni bilo treba biti sram pred zgodovinsko podobo Svaten. V meni je rasel ponos. Govoril sem z ljudmi, ki so se sami ali pa že njih predniki prodajali celovški gospodi za kidovne vile, za dobre službe, za hiše in posestva, za ugodje in blaginjo tega sveta. Ali to me ni bolelo. Čutil sem se vzvišenega nad njimi, sluteč, da bo prišel čas, ko bodo za svojo preračunljivost dajali obračun.

Iz zbirke Od Kotelj do Belih vod, 1945
odlomek.

Janez Trdina Mladostni spomini

Rodil sem se 29. maja 1830. leta v Mengšu na Gorenjskem. V domači vasi sem ostal do desetega leta. Bil sem jako razposajen dečko. Smrdelo mi je vsako delo, tem rajši pa sem pohajkoval, se pretepal, dražil pse, klatil sadje, lovil ptiče, lazil po hosti, poleti se kopal, pozimi drsal in se kepal. Blagi materi sem delal dosti žalosti in skrbi. Imel pa sem to dobro svojstvo, da sem rad hodil v šolo in se prav pridno učil. Priroda mi je podarila odličen spomin. V treh mesecih sem znal ročno čitati. Naša šola je bila od konca bolj nemška nego slovenska. Ali slovenščina je vendar čim dalje bolj izpodrivala nemščino in jo popolnoma pregnala že pred letom 1848. Za vajo v čitanju mi je dajala obilo prilike domača hiša. Tako sem se seznanil zarana tudi z našim knjižnim jezikom. V Mengšu je zavladalo veliko veselje za čitanje pred letom 1840. Knjige so se pridno kupovale, posojale in čitale. V župniji je bilo tudi dosti samoukov, še več pa samoukinj. Doma sem imel še eno duševno

zabavo, ki mi je bila še ljubša nego čitanje. Poslušal sem strastno rad narodne pripovedke in bajke, ki so jih pripovedovale dekletke, posebno pa moja bivša pestunja Neža. Takrat je ta vrsta narodne poezije še krepko živela, nihče se ji ni smejal ali rogal, kakor se godi to dandanes.

Socialno življenje tista leta na kmetih ni bilo prijazno. Vaščani so se delili v dva sovražna si tabora. V enem so bili graščaki, njih družine in njihovi podrepniki, v drugem pa velika večina kmetov, grajskih podložnikov, ki so morali tlako delati, dajati desetino in še druge davščine, nekoliko tudi v denarjih. Ni mogoče popisati strašnega sovraštva, ki so ga kazali Mengšani ob vsaki priliki proti gospodi. S to besedo so razumevali takrat ljudje graščake in cesarske uradnike, njih verne za-veznike. Gospodo so preklinjali naši kmetje pri pijači, pri delu in brez dela. Že zgodaj zjutraj in ko so se spat spravljali, preklinjali so jo celo, ko so prišli od spovedi in obhajila. Ni čudo, da sem se navzel tega sovraštva tudi jaz. S sedmim letom sem bil že cel demokrat. Ker so graščaki in uradniki med sabo govorili in pisali vse po nemški, sem jel kmalu smatrati nemščino za glavno znamenje naših sovražnikov. Črtil sem torej že v jako mladih letih vse Nemce, ves nemški narod. Dobro pomnim, kako mi je poskakovalo srce od radosti, ko nam je pravil v drugi latinski šoli profesor Heinrich rojen Moravec, kako neusmiljeno sta mlatila Nemce češka junaka Žižka in Prokop. To nasprotje nemškega in slovenskega jezika je razvilo v meni goreče kranjsko domoljubje, ki so ga ljubljanske „Novice“ kmalu predelale v slovensko rodoljubje. Jele so izhajati, ko sem bil v prvi latinski šoli. V drugi šoli sem že vedel, da se imenuje naš narod pravilno slovenski, ne pa kranjski, in jel sem se čutiti s ponosom za Slovenca.

Kadar so se Mengšani srdili na gospočo, so se često spominjali blagodatne francoske vlade, pod katero je prenehala kmečka sužnost in je užival najzadnji kmet iste pravice kakor največji gospod. Te vroče simpatije so si pa Francozi tudi pošteno zaslužili, ker so odpravili z enim mahom vso tlako in desetino in skrbeli v naši deželi za red, pravico in varnost. Teh simpatij ni mogla zmanjšati niti nepobožnost novih oblastnikov, ki so uvedli tudi pri nas civilni zakon in še nekatere druge reči, katerih ni odobraval katoliška vest. Napoleona so častili naši ljudje kakor komaj največje svetnike. Poznal sem častitega starčka, ki je molil vsak dan za njegovo dušo.

Prav dobro se spominjam rokovnjačev, ki so šarili pogostoma po naši vasi. Hodili so od hiše do hiše kakor berači ali niso prosili, nego zahtevali. Kruha niso marali, hoteli so imeti mesa, klobas, jajc, zabele ali kpe bele moke. Če jim gospodinja ni ustregla, so jo jeli grdo psovati in včasi tudi pretepati in daviti. Mengšani so imeli večkrat hude boje s to sodrgo, ki je glupa birokracija mnogo let ni mogla ukrotiti in zatreti. Nekatere rokovnjače sem poznal po obrazu.

France Bevk *Merica*

Mlina, ki ga imam v mislih, danes ni več. Ko sem zadnjič hodil tam mimo, sem stežka spoznal prostor, kjer je nekaj stal. Stene so porušene skoraj do tal, ostanke zidov pa poraščata loza in robida. Umetna struga, ki mu je dovajala vode, je že zdavnaj zasuta. Tudi drugače se je tam mnogo spremenilo. Kjer je bilo prej gosto grmovje, leska in jelša, vse prepleteno s srobotom in robido, se zdaj razprostira senožet z redkimi macēsni. Skozi breg gre nova cesta in železnica.

Ne vem, če ni bilo prej lepše kot zdaj. Vsaj meni se toži po tisti divjini z mlinom, ki je ropotal in se stresal od jutra do večera. Pencča se voda je padala na veliko leseno kolo, ki se je počasi obračalo, vzdihovalo in stokalo. Zdelo se je, da utrujeno ne more več in kliče na pomoč.

Tudi mlinar je že zdavnaj v grobu. Ime mu je bilo Jaka. Spoznal sem ga že, ko sem komaj zlezal v prve hlačice. In zlepa si nisem koga tako dobro zapomnil kot

njega. Še danes mi je kot živ pred očmi. Bil je suh kot trlica, ozkih, vdratih lic, nosil je svetlo, kozjo brado. Sinje oči so mu prijazno vrtale v človeka.

Bil sem še bosopet pobič, ko sem kdaj pa kdaj prinesel v košku mešič žita v njegov mlin. Vsakikrat me je sprejel z veselimi dovtipi in s smehom. Rad me je nekoliko zadržal in mi pripovedoval sto zanimivosti. Ščasoma sva si postala prijatelj.

Pa se je zgodilo, da me ni bilo več k njemu. To ni bila moja krivda. Doma so mi nekoč ukazali, da naj nosim poslej mlet le k njegovemu sosеду. Ta je imel mlin pet minut hoda nižje ob potoku.

Ne vem, zakaj so bili zamenjali mlinarja. Znano mi je le, da so Jako začenjale obiskovati nesreče. Najhujša je bila ta, da mu je zbolela in umrla žena. Zapustila mu je kopico nedoraslih otrok. Iz žalosti in obupa je prepogosto pogledal v kozarec in zanemarjal mlin. Kadar pa človeku obrne sreča, ga zapustijo tudi ljudje.

Ta sprememba mi ni bila ljuba. Vsakikrat, kadar sem zavil po stezi mimo Jake, mi je postalo tesnobno pri srcu. Če pa sem slokega mlinarja zagledal ob polopju, me je obhajala bojazen, da me lahko opazi. Zdelo se mi je, da so njegove oči govorile: „Glej, glej, kakšno je tvoje prijateljstvo! Kaj sem ti storil, da se izogiblješ moje hiše? Lepo, lepo!“ — Stisnil sem glavo med rameni in tiho, potuhnjeno stopal med grmovjem. Šele ko sem mu izginil izpred oči, sem si oddahnil.

Nekoč v jeseni, ko so bile noči že temne, kot v rogu, sem spet nesel v mlin. Lahkega srca sem bosopetil po peščeni stezi med grmovjem, ki je že kazalo orumenelo listje. Mlin pod menoj je počival, nikjer ni bilo videti žive duše. Morda mlinarja ni doma sem pomislil. Ko pa sem došel do mesta, kjer se cepi steza, sem nenadoma obstal kakor vkrcpan, zagledal sem Jako. Sedel je na skali pod košato lesko in s paličico, ki jo je imel v rokah, brskal po pesku. Ni dvignil mračnega obraza, pogledal me je izpod čela.

To srečanje, posebno pa mlinarjevo vedenje, me je vsega zmedlo. Za hip so mi bile ohromele noge in mi je otrpnil jezik. Žal mi je bilo, da sem šel po tisti poti, mar bi bil rajši naredil velik ovinek. Pa sem se naglo zbral in ga pozdravil.

Odzdravil mi je in oči spet uprl nekam v pesek.

Šel sem mimo njega, kakor da stopam po trnju. Nisem ga gledal, a sem čutil, da mu oči visijo na mojih nogah. Ko je opazil, da sem zavil na stezo, ki je vodila k sosеду, se je dvignil.

„Ti, kam neseš?“ se je oglasil.

Obstal sem in se plašno ozrl.

„V mlin“, sem mu odgovoril.

„Seveda v mlin“, je dejal malce neprijazno. „To že vem, da ne v kovačijo. Saj imam tudi jaz mlin in je bliže. In mislim, da moji kamni meljejo tako kot drugi. Ali ne?“

„Doma so mi rekli...“

Ni pustil, da bi izgovoril do konca.

„Če so ti doma tako ukazali, le nesi drugam! Le nesi! Saj te ne zadržujem.“

A jaz sem stal na mestu in ga gledal. Odkar sem ga bil zadnjič videl, je bil ves izpremenjen. Oči so mu ostro sršele, obraz mu je bil blede, a lica bolj upadla kot prej. Skoraj bi se ga bil bal. Hkrati sem čutil neko krivdo pred njim in se mi je zasmilil. Čudno me je stisnilo za grlo. Če bi bil hotel dalje, bi se mi noge ne bile premaknile, ne bi mi dalo srce.

„Bom pa nesel k vam“, sem zajeceljal.

„Ne, ni treba“, je Jaka odmajal z glavo. „Le nesi dalje! Ne maram, da bi te zaradi tega ošteli.“

„Saj ne bom.“

Če bi bil zato tudi tepen, takrat mi ni bilo do tega.

Jaka se je naglo spustil po stezi. Preden sem prišel za njim, se je veliko kolo že vrtelo. Mlinar ni čakal, da bi postavil košček na klop. Vzel mi je mešič s hrbta in hitel

zasipat. Mlin je v trenutku oživel, kakor da se je predramil iz pravljичnega spanja. Mračen prostor, ki je bil podoben kleti, je napolnilo tresenje in ropotanje.

Hotel sem takoj oditi.

„Počakaj“, mi je rekel. „Saj bo kmalu. Kaj boš jutri hodil!“

„Pa bo noč.“

„Noč? Seveda bo noč. Saj je vsak dan. Pa še ne tako kmalu. Poglej, kje je sonce!“ Sonce je stalo tik nad grebenom nasprotnega hriba. Še malo, pa bo izginilo,

Novi Beograd raste iz zemlje

senca bo legla v dolino. Plezala bo zmerom više v hrib, za njo pa se bo dvignil mrak, gostila se bo tema. In s temo se bodo porajali strahovi, ki jih je bila polna moja domišljija. Teme in strahov pa sem se strašno bal.

Vendar se mlinarju nisem upal ustavljati. Ne vem, zakaj je hotel, da naj počakam. Morda ga naslednji dan ne bo doma. Prizadeval si je na vso moč, da bi me s čim zamotil. Oči so se mu znova svetile kot nekdanje, čez upala lica se mu je razlezel nasmehek.

Poiskal je svinčnik in mi v svoj oguljeni zapisnik risal močiče in živali. Učil me je, kako se moram podpisovati z vijugastim okraskom pod imenom. Pripovedoval mi je čudovite zgodbe, ki so se godile nekje v daljnih deželah.

Kakor me je vse to zanimalo, sem vendar gledal in poslušal le na pol. Oči so mi skozi pol odprta vrata venomer uhajale v dolino in na pobčja.

Večer ni še nikoli tako hitro nastajal kot takrat. Vsaj zdelo se mi je tako. Ves breg je bil že v senci, le vrh hriba je še gorel v soncu. Kamen pa je ropotal in mlel zelo počasi; ni bilo konca. Potem je ugasnilo tudi sonce v vrhu hriba, ob potoku pa se je čimdalje bolj gostil mrak. Tedaj se mi je skrčilo srce.

„Saj je že tema“, sem zategnil skoraj v jok.

„Kakšna tema neki!“ je dejal mlinar. „Kje pa vidiš temo? Saj je tudi že zmleto.“

Stresel je moko v mešič, vzel merico za plačilo in mi stisnil roko.

„Bog plačaj! Pa lahko noč!“

Tako toplo mi še ni nikoli stisnil kak človek roke. V tistem stiskljaju in v mlinarjevem glasu je bilo nekaj, kar mi je šlo do srca.

Nikar me ne vprašujte, kako sem takrat hodil domov! Tisti, ki jih je že bilo kdaj strah, bodo to razumeli. Le naj pravijo odrasli, da je strah na sredi votel, okoli pa ga ni nič. Jaz sem ga čutil na sredi in okoli, grabil me je za grlo in mi stopal po petah, da sem se bal ozreti. Poleg tega je bila tista pot strašno samotna, samo grmovje in gozd, tema pa kot v rogu. Zdaj je zašumelo na desni, drugič na levi, v tretje nad glavo nekje. Lasje so mi vstajali pod klobukom, hitel sem z bremenom, da me je bolelo v prsih in sem bil od potu moker kakor miš. Ko sem dospel, sem skoraj brez sape treščil v izbo, kot da so mi volkovi za petami.

Domači, ki so že sedeli pri luči, so me pogledovali začudeno, malce očitajoče.

„Kaj pa je?“

„Strah me je bilo.“

„Dobro, da te ni požrl. Zakaj pa si tako dolgo hodil? Kdo ti je ukazal čakati?“

„Jaka me ni pustil. Dejal je, naj počakam.“

„Kdo pa ti je rekel, da nisi v mlin k Jaki?“

„Dobil me je in dejal, naj nesem k njemu. Pa sem nesel.“

Držal sem se kisle, zakaj nisem pričakoval baš pohvale. Oče je pogledal mater, nato babico, ki je čepe ob peči pletla nogavico. Vsi so nekaj časa molčali.

„Za merico mu je šlo“, se je slednjič oglasila babica. „Polna hiša otrok, a morda nima niti praška moke.“

Nisem bil pokaran, četudi me niso pohvalili. A bilo je kazno, da jim je prav, da sem tako storil. Zaradi merice moke in zaradi polne hiše otrok. Ali vi to razumete?

FRAN SALEŠKI FINŽGAR

KAJ POREKO OČE

Mrakotnega lica je stopil razrednik Valentin v sobo. Vrata je zaloputnil, da so zašklopeitale šipe v oknih. Tudi kateder je razprl, da je počilo kakor strel.

„Ni bila žetev tako bogata, da dvigate po nepotrebnem toliko prahu. Nismo dejali velnice iz rok. Poslednje bo gorje od prvega! Kdor noče, mu ni pomoči — nolenti non fit iniuria...“

Tako je spregovoril prvi hip novega semestra profesor Valentin in njegovo oko je vnovič poiskalo zadnje klopi, kjer so sedele zdesetkovane vrste učencev. Nato je vzel v roke knjigo, premeril s cvrkajočimi koraki sobo gor in dol, zroč zamišljeno v tla, potresajoč po malem z glavo, kakor bi odganjal strupene misli, potem pa je takoj začel pronomina personalia — osebne zaimke.

Francelj je poslušal, kakor je bil dodobra sklenil. Trikrat ga je vščipnil zahrbtni sosed, repetent Vihar, pa je voljno potrpel to krivico, da bi mu ne ušla profesorjeva beseda. Zdelo se mu je celo, da je razrednik nekajkrat z milejšimi očmi pogledal nanj, posebno ker je dvakrat to uro dvignil roko; to je bil v zadnjih klopek dogodek, ki je bil skoraj v spotiko trdovratno nazadnjaškemu oddelku.

Vendar pa Franceljnovega srca ni pomiril niti pogled, celo pohvala profesorja Mihaela zadnjo uro ga ni ogrela. Nad njim in njegovo usodo je viselo mračno vprašanje: „Kaj poreko oče?“ Dokler ne bo izgovorjena ta edino veljavna sodba za sina, tako dolgo ni prostorčka v srcu, kjer bi se zasmejalo veselje.

Ko je šel po stopnicah v stanovanje, je s hodnika zaslišal očetov glas. Kakor nekdaj Izraelci pod Sinajem ob gromu zapovedi, tako je okamenel Francelj sredi stopnic in se stisnil k steni. Prisluhnil je.

„Tako? Da nima izpričevala? Skril ga je, paglavec!“ Te očetove besede je ujel. Gospodinja ga je tožila, da ne pokaže izpričevala in se izgovarja trdovratno: „Ga nimam.“

„Ponj!“ je hipoma sklenil.

Sredi temnih stopnic je sezul škornje in se neslišno splazil na podstrešje, kjer je izpod opcke vzel listino in se neopazno vrnil do škornjev.

Še nikdar se mu ni zdel oče tako silen velikan kakor to uro, ko je stal pred njim — grešnik pred sodnikom.

„Tako, fant! Ti si doštudiral! Dosti draga je latinščina, s katero boš klical praseta na gosposvetski gmajni. Zakaj gor te popeljem. Pa takoj!“

Kakor je bila trda ta beseda in grožnje polna, se je Francelj vendar prav za prav razveselil. Samo da je bila beseda, da ni bil molk!

„Nisem mogel, oče,“ je spregovoril Francelj in segel v žep po ruto.

„Le kaj si imel opravka, da nisi mogel? Ni živine pri hiši, da bi jo vardeval, niso pridelali koruze, da bi jo robkal, in statev tudi ni, da bi sukal za tkanje.“

Ker so študentu kapale solze po licih, se je oglasila gospodinja: „Oče, ne zamerite, vi ne razumete. Ljubljanske šole so hude!“

„Hude, hude, že razumem, pa za očetove groše hude, ne za fanta!“

„I, no, Matevžek, govori ti!“

Gospodinja je namignila sinu na pomoč.

„Takole je, oča: ko bi se bil Francelj noč in dan učil, morda bi bil zlezel do nemščine. Tam bi ga pa deset inštruktorjev ne bilo rešilo. Če ne zna, pa ne zna. V enem mesecu se ne vlije v glavo, kar se drugod uče dve, tri leta.“

„Pa menda ni samo nemščina! Kje imaš izpričevalo?“

Francelj ga je potegnil iz žepa in ponudil očetu. Gospodinja se je zavzela: „Viš ga! Ponoči sem mu stikala po žepih in knjigah za izpričevalom. Kje si ga imel?“

Francelj ni odgovoril, Matevžek pa je očetu razlagal rede.

„Da si mi doma takoj popoldne po šoli! Dodobra se posvetujem, kaj bi s teboj.“

Oče se je obrnil in nič ni rekel z bogom, tudi gospodinji ne. Okrog četrte ure se je oče vrnil in z njim bogoslovec Nace, Franceljnov strnič. Njega je oče poklical za razsodbo.

Študent je sedel na skrinjici, ko sta vstopila. Na kolenih je imel zaprto knjigo, zamišljen in nemiren, kako se odloči: ali pastir v Korotanu na Gosposvetskem polju ali še nadalje študent. Resnica je bila, da Franceljnu ni bilo kdo ve kaj do nadaljnega šolanja. Zelo bridko pa je bilo spoznanje, da bi moral za kazni mimo doma — past v tuje kraje, in ne lepih zvončastih krav, tudi ne bele črede ovčic, ampak svinje. Kakor izgubljeni sin v zgodbah. In natanko je že videl sebe, kako se bo raztrgan in umazan spopadel z umazanimi živalmi za ostanke ob koritu. „O“, je vzdihnil bolešno, „ali je bilo tega treba?“

Bogoslovec Nace je stopil predenj in mu govoril dolgo pridigo. Francelj jo je tiho poslušal, toda njegovega srca se te besede niso kar nič dotaknile. Drži edino očetova beseda, vse drugo se posluša, pa se ne sliši.

Ko je strnič Nace dogovoril študentu, se je obrnil do očeta: „Kakor sem vam rekel, stric; ostane naj! Prav za prav bi bil resnično moral v peti razred in ne v latinsko. Čeprav enkrat pade, leto ni izgubljeno. Saj je dobro, da dobi trdno podlago takoj spočetka. Drugo leto se bo šele pokazalo, ali je za šolo ali ni. Le poski site!“

„Dobro govoriš za fanta, za očeta so pa take poskušnje hentano drage. Pa naj bo! Sin, ti si pa zapomni, tukajle je priča: ti troški, ki jih imam morda po nepotrebnem s teboj, se ti odtegnejo pri doti, če je sploh kaj bo. Ne boš zapravljal meni, zapraviš sebi, negodnik!“

Ko je oče naročil še gospodinji: „Trdo ga imejte in privežite ga na kratko“, je oprtal bisago in odšel resno in strogo kakor vtelčena božja in človeška zapoved.

(Študent naj bo, 1915, odlomek.)

Krjavelj in morski strah

„Saj ga ni hudiča, kdo ga je pa videl?“ pravi krčmar in namežikne drugim gostom, kakor bi hotel reči: zdaj ga imamo, poslušajte.

In res je bil Krjavelj naenkrat ves živ.

„O, to pa, to! Hudir pa je, hudir.“ Rekši se stegne po mizi, pomakne klobuk nazaj in z glavo pritrkova je pravi: „Saj sem ga jaz presekal, opolnoči sem ga, na dva kosa.“

„Povedi nam, povedi, kako je to bilo!“

„Takole: Jaz stojim ob enajstih na barki za stražo pa —“

„Pred si pa rekel, da opolnoči“, mu seže nekdo v besedo.

Krjavelj se ni dal motiti ne ugovoru ne smehu, ampak je svojo trdil in dejal: „Ob enajstih je bilo, to še dobro vem. Sam sem stal, megla je bila in tema kakor v rogu. Zeblo me je pa sabljo sem imel. Postajal sem dremoten; zato sem začel tjakaj po morju gledati.“

„Kako si po morju gledal, ko je bila tema?“

„Naj bo tema, saj sem imel kresilo in gobo in drva da sem zakuril. — Kar gori v jamboru nekaj pravi: vrr, vrr, vrr! Jaz gledam, gledam — nič ni bilo. Spet se mi zadremlje pa počenem na tla. Kar se barka tri pota zaguglje sem ter tja. Jaz gledam, gledam, poslušam — nič ni bilo. Kar nekaj sem po morju pride po vodi in z nogami pravi: comp! comp! Jaz gledam, gledam — kar vidim, da gre hudič ...“

„Kako si pa vedel, da je hudič?“ vpraša eden nevernih poslušalcev.

„Kako bi ne vedel? Ali ni imel rdečih hlač, zelene kapice, kosmatih tačic in takih nohtov na prstih ko onile kavljji pri vagi?“

„Ali te je bilo kaj strah?“ vpraša krčmar.

„Kako me bo strah, ko sem bridko sabljo v rokah držal? — No, potlej je tista pošast ali tisti peklenški škrat plezal gor ob barki prav na glas: škreb! škreb! škreb! Kakor je na vrh prišel, pa se ti je iz oči v oči meni nasproti postavil. Sveta mamka božja sedem križev in težav — sem dejal — pa sem zavzdignil bridko sabljo in sem zamahnil pa sem čez glavo ubral in loputnil: lop! — pa sem ga presekal, samega hudiča sem presekal na dva kosa!“

„Kako pa veš, da si ga?“

„Kaj bi ne vedel, saj je dvakrat palo v morje; prvič je reklo: štrbunk! drugič pa se je slišalo: štr-bunk! Pa reci potlej, da ga nisem presekal, da ga nisem na dva kosa presekal!“

„To je res, da si ga. Na, pij, ki si tako dobro delo storil“, so ga kmetje hvalili. Krjavelj bi bil tisto popoldne še nekatero povedal, pa se je prav po pameti domislil, da bo treba kmalu plačevati, denarja pa ni imel, ker je bil ravno dal za sol in tobak. Zagodrnjal je nekaj, da ima doma „molzavo kozo“, da mora torej iti molst, ter se je tiho izmuzal iz izbe, da ni nihče prav vedel, kdaj.

Deseti brat, 1866, odlomek.

CESARICA IN KRPAN

Krpan je na Dunaju v dvoboju premagal velikana Brdavsa. V cesarskem poslopju so se zbrali zmagovalcu na čast vsi knezi in vojvode in vsa prva gospoda. Cesar Janez je bil tako vesel, da mu je v zahvalo ponudil edino hčer za ženo. Cesarici pa to ni bilo po volji; še zmeraj ni Krpanu oprostila, da ji je bil posekal najlepšo lipo na vrtu, ko si je pripravljajl orožje za boj.

Cesarica še zdaj ni bila pozabila košate lipe nad kamnitno mizo na vrtu; zato je tudi zraven ni bilo, poslušala pa je za vrati, kakor imajo ženske navado, ki bi rade vse izvedele. Ko je slišala, da cesar ponuja Krpanu svojo hčer v zakon, je prišla tudi ona in rekla:

„Ne boš je imel, ne! Lipo si mi spridil, hčere ti pa ne dam! Ljubeznivi moj mož, menda ti je kri v glavi zavrela, da govoriš take besede, ki sam veš, da so prazne ena in druga. Pa tudi vas naj bo sram, vas, gospodje! Grdo je, da se mora kmet za vas bojevati! Še dandanes bi lipa lahko stala, pa tudi velikan ne imel več glave, ko bi vi kaj veljali. Res je, Krpan, otel si cesarstvo in tudi Dunaj si otel; zato pa dobiš vina sod, ki drži petdeset malih veder, potem sto in pet pogač, dvajset janjcev in pa osem in štirideset krač ti bomo dali. Ali dobro me poslušaj! To moraš vse domov na Kranjsko spraviti, ako hočeš; prodati ne smeš ne cepera, ne tukaj ne na potu. Kadar boš na Vrhu pri Sv. Trojici, potlej pa stori, kakor se ti zdi! In ker zdaj nimamo tukaj nobenega Brdavsa več, menda ne bo napak, če osedlaš imenitno svojo kozico, ki praviš, da je kobilica, pa greš lepo počasi proti vrhu. Pozdravi mi tamkaj vse Vrhovščake, posebno pa mater županjo!“

Cesarica je to izgovorila pa je šla precej spet v svoje hrame. Vseh gospodov je bilo jako sram. Kaj bi jih pa tudi ne bilo? Prebito jih je obrenkala, prav kakor takim gre. Krpan se je pa držal, da je bil skoraj hudemu vremenu podoben. Kakor bi se za Mokrcem bliskalo, tako je streljal z očmi izpod srditega čela; obrvi so mu pa sršele ko dve metli. Da te treni, kako je bilo vsem okoli njega čudno pri srcu! Še cesar je plaho od strani gledal, cesar! Pa vendar, ker sta bila vedno velika prijatelja, zato se je počasi predrznil in mu rekel:

„Krpane, ti le molči, bova že naredila, da bo prav!“

Krpan ga pa ni nič poslušal, temveč si je zadel na desno ramo kij, na levo pa mesarico, stopil k durim in rekel:

„Veste kaj? Bog vas obvaruj! Pa nikar kaj ne zamerite!“ Na te besede je prijel za kljuko, kakor da bi hotel iti.

Cesar je potekel za njim: „Čakaj no! Daj si dopovedati, bog nas varuj, saj menda nisi voda!“

Krpan je odgovoril: „Koga? Menite, da nisem še zadosti slišal, ka-li? Meni bi gotovo segla brada že noter do pasa ali pa še dalje, ko bi se ne očedil vsak teden dvakrat, pa bo kdo pometal z menoj? Kdo je pome poslal kočijo in štiri konje, vi ali jaz? Dunaja ni bilo meni treba, mene pa Dunaju! Zdaj se pa takisto dela z menoj! In pa še zavoljo mesa in vina moram očitke požirati! Že nekatere matere kruh sem jedel, črnega in belega; nekaterega očeta vino sem pil: ali nikjer, tudi pri vas nisem in ne bom dobil take postrežbe, kakršne je v Razdrtem pri Klinčarju. Ni gršega na tem svetu kakor to, če se kaj da, potlej pa očita! Kdor noče dati, pa naj ima sam! Pa tudi, kdo bi mislil, da lipove pravde še zdaj ni kraja ne konca? Ali je bilo tisto drevesce vaš bog ali kaj? Tak les raste za vsakim grmom. Krpana pa ni za vsakim voglom, še na vsakem cesarskem dvoru ne, hvala Bogu! Darove pa spet take dajete, da človek ne more do njih; to je ravno, kakor bi mački miš na rep privezal, da se potlej vrti sama okrog sebe, doseči je pa vendar ne more. Petdeset malih veder vina, pet in sto pogač, dvajset janjcev in pa osem in štirideset

krač: tako blago res ni siromak, ali kaj pomaga! Prodati ne smemo, z Dunaja na Vrh pa tudi ne kaže prenašati. Pa jaz bom drugo naredil, kakor se nikomur ne zdi! Deske si bom znesel na dvorišče in, ako jih bo premalo, potlej bo pa drevje zapelo. Vse bom posekal, kar mi bo prišlo pod sekiro, bodi si lipa ali liper, hudolesovina ali dobroletovina, nad kamnitno ali nad leseno mizo; pa bom postavil sredi dvorišča kolibo in tako dolgo bom ležal, dokler bo sod moker pa dokler bom imel kaj prigrizniti. A to vam pravim: samo še enkrat naj pride Brdavs na Dunaj, potlej pa zopet pošljite pome kočijo in služabnike ali pa še celo svojo hčer, ki ne maram zanjo malo in dosti ne; pa bomo videli, kaj boste pripeljali z Vrha od Sv. Trojice! Ako bo Krpan, mesa in kosti gotovo ne bo imel, ampak iz ovsene slame si ga boste morali natlačiti; pa se ga še vrabci ne bodo bali, nikar že velikani! Mislil sem iti brez besedice govorjenja; ker ste me pa sami ustavili, ne bodite hudi, če sem vam katero grenko povedal; saj menda veste, kako je dejal rajni Jernejko na Golem: „Ali ga bom s pogačo pital, kadar se s kom kregam? Kar ga bolj ujezi, to mu zabelim“. Zdaj pa le zdravi ostanite!“

(Martin Krpan, 1858, odlomek.)

IVAN TAVČAR: ŠAREVČEVA SLIVA

Šarevčevo slivo je poznala vsa vas. In posebno dobro smo jo poznali mi vaški otročaji, ki smo skrivoma prihajali, da bi jo malo oklatili, kadar je bila polna sladkega sadeža. Ali nič nismo opravili! Kadar so dozorevale slive na voglu domače hiše, takrat se Meta ponoči niti spati ni upala. Ko jastreb je čuvala nad drevesom, da ni prišel kak sladkosneden tat, ki bi bil vse v temi obral. Spočetka se je časih priplazil ta ali oni otročaj, da bi se sliv kradoma do sitega napasel. A če je najbolj menil, da ga ne vidi drugo nego božje oko, je prižvižgal dolgi brezovec nanj, da se je tuleč splazil z drevesa in oddirjal, kot bi ga bilo opikalo polno sršenovo gnezdo. Nikdar ni več prišel!

Še dobro se je spominjam, kako je lazila Šarevčeva Meta okrog. Obraza je bila prav grdega in v resnici se ni oglasil snubač, ki bi jo bil hotel vzeti v zakon. Od soseda do soseda so se hčere možile, a Šarevčeva je ostala samica. Pa saj se tudi ni menila za snubače; njena edina skrb je bila, da bi kaj dela dobila. Kadar ni bilo snega, je zahajala k bogatinom na delo ter se tako v potu svojega lica težko preživela. Pozimi pa se je preredita skoraj s samo vodo in kruhom, ki si ga je bila nasušila poleti.

Lahko se reče, da so jo očetove besede, naj v starosti ne berači, spremljale povsod in po vseh potih. Še celo v sanjah se je gledala, kako je stara in bolna prosjačila od hiše do hiše in kako so jo ljudje zasramovali, češ Šarevčeva si, in vendar si upaš beračiti! Prebudila se je in kakor plaha srna je planila k strčnemu tramu, kjer je bila v ostrešno slamo skrila svojo doto, ki jo ji je bil brat v dobrem denarju izplačal. Zaradi tega denarja je živela v večnem strahu! In kedaj se je domislila, da bi bilo vse izgubljeno, ko bi bratova kočja pogorela in bi svojega denarja ne mogla rešiti. Za hišo je raztezel goli Kucelj svoja široka pleča proti nebu. Leskovo grmičevje in brinje mu je krilo orjaško skalnato telo in prav malokdaj je zašel človek na njegove puste strmine. Tu sem je prišla Meta nekdanj v tihi noči in zakopala pod brinom svoj zaklad v hladno zemljo; založila ga je z mahom in si vtisnila mesto prav dobro v spomin. In ko je drugi dan pobiraje suhljad prišla na tisto mesto, je takoj dobila svoj brin in zeleni mah, pod katerim je počivala srčca njene starosti. Tako je bilo vse v najlapsešem redu in Meta si je nekoliko oddahnila od svoje skrbi.

Potem pa so jo začele moriti druge skrbi. Nekega dne ji je rekla prijateljica Kašpurjeva Mina: „Ali že veš, da te Videnski ne bodo več prosili na delo?“

Meti se je stemnilo pred očmi. Pri Videnskih je dobivala največ dela in, če je to hišo izgubila, je izgubila vse.

„Moj Bog, zakaj ne?“ je ječala.

„Pravijo, da preveč snež, da druge spodjedaš“, se je smejala Mina.

Preprosila jih je, da je smela še prihajati. A morali bi jo bili videti, s kakim strahom je sedela odtlej za mizo. Vsako žlico je pretehtavala, če ni preveč zajela. In kakoropazuje boječ zajec izpod brina po sledu prihajajočega psa, tako je opazovala druge pri mizi, ali se ji ne posmehujejo, ali se jim ne zdi, da preveč je. Nikdar si ni več upala do sitega se najesti; in ker jo je bil Bog kaznoval z želodcem, ki ni hotel nikoli molčati, so oznanjali njeni pogledi večno lakot in bila je tenka ko šiba dobrovita, ki se tudi v najboljši zemlji ne more razviti, da bi bila debelejša od človeškega prsta. Pa je rajši stradala, kakor da bi morala beračiti na stare dni.

Imela je samo eno veselje v letu, in to tedaj, kadar je njena sliva dobro obrodila. Od hiše do hiše je ponujala sočni sad in spravila vse v denar, s katerim je pomnožila svoj zaklad na Kuclja zeleni strmini.

* * *

Jug je oznanjal svoj prihod in njegovo bučanje je vihralo krog gorskih vrhov. Pozdravljali so ga gozdovi in klanjale so se mu skoraj do tal šibke breze, ki venčajo rjave senožeti rjave Pasje ravni. Ali mogočni jug je hitel vedno dalje proti severu in podil pred sabo celo krdelo sivih oblakov, da so zdaj zakrivali luni prijazni obraz, zdaj spet se stiskali v kot tik Gabrške gore, da je bilo jasno vse drugo nebo. Pod vročim poljubom južnega piša pa so se tajale ruše na materi zemlji in povsod so hiteli hudourniki po jarkih v globoko nižino.

Ravno nad Šarevčevo hišo se je utrgal plaz in se z votlim donenjem usul po rebri navzdol, da se je majal mogočni Kucelj in da so se zazibale koče in kočice na njegovem vznožju. Meta se je prebudila iz lahnega spanja in zaklicala proti Kašpurjevi Mini, ki je spala tisto noč z njo pod Šarevčevo streho.

„Mina“, je poklicela s tesnim srcem, „Mina, ali spiš?“

„Kaj bom spala, ko pa Bog zemljo podira to noč!“ je odgovorila Mina zaspano.

„Zdelo se mi je“, je vzdihnila Meta, „ko da bi mi bil kdo denar ukradel izpod brine na Kuclju.“

„Kaj? Na Kuclju imaš denar?“ — Tu Mina ni bila nič več zaspana. „Kje pa, kje pa? Povej vendar, kje pa?“

Meta pa je bila že zdavnaj na pol oblečena izginila s podstrešja in hitela v mračni noči po Kuclju navzgor, da bi se prepričala, je li njene starosti sreča še vedno varno spravljena pod mehkim mahovjem. V dolini je šumela reka, kakor bi se togotila v najbesnejšem srdcu, in proti zahodu so se bile nakopičile tolpe črnih oblakov, staremu Blegošu na staro glavo. Iz teh oblakov je švignila zdaj pa zdaj dolga strela in se zavlekla od Gorske cerkve tja do samotne Četene ravni. Takrat se je videlo vse pogorje v blešččem požaru.

Meta je hitela dalje in dalje. Sapa se ji je lovila v tanko obleko in mraz ji je pretresal vsako koščico v revnem telesu. Hitela je vedno navpik in pred očmi ji je venomer stal brin in mah pod njim. Zavrteli so se ji možgani v zbegani glavi, ker se v kraju ni mogla več spoznati: dolga rjava črta se je vlekla od najvišjega vrha dol do belega proda, kjer se je penila razljučena Sora. Prst in kamenje je bilo zasulo grmičevje daleč naokrog ali pa ga s koreninami odneslo v globočino.

„Tu je moja brina!“ je veselo jeknila Meta in se sklonila, da bi razmetala mehko prst. A nenadoma je kriknila v smrtni grozi: „Tat! Tat!“

Izpod brina je v resnici smuknil dolgouhi zajec in jo popihal kakor blisk po melini. „To ni moja brina!“ je zajčala Meta. „Bil je samo zajec!“

Od grmiča do grmiča je hitela in brodila z rokami po razmočeni ruši, da ji je končno kri kapala od prstov. Podgrivke in strnadi so zapuščali svoja ležišča in z zateglim čivkom odbegali v jutranji mrak. Vse je ostalo brezuspešno! Pred bornim človeškim hitjem, ki je tu klicalo Boga in vse svetnike na pomoč, je

zaplesala krajina, kakor bi se bila napila najmočnejšega vina. Pred njenim pogledom je plesala reka in plesale so celo ognjene strele, ki so se spuščale temnemu Blegošu s temne brade. Ena misel ji je prevzela vso dušo: denar ti je vzet, sedaj boš morala beračiti, stradati in ljudi usmiljenja prositi na stare dni!

Onemogle so ji duha moči in noč se ji je vselila tudi v trpečo dušo. Vihteč roke je hitela proti dolu in vzdihovala: „Zdaj ti ostane samo še sliva! Če ti še to vzamejo, nimaš nič, prav nič za stare dni! Oj ti preljubi sv. Valentin z Jarčjega brda, ohrani mi vsaj slivo!“

Temo tiste noči je hotel Kočarjev Blaže uporabiti za svoje namene. Prišel je s koškom in z ostro brušeno koso na Fortunovo deteljišče. Nakosil si je zelene detelje; že si je napolnil košček z njo, kar je ugledal belo žensko, ki je prihajala po Kuclju navzdol in njemu — ponočnemu tatu — grozila z roko. Obšla ga je silna stiska, popustil je košek in koso na deteljišču ter pobegnil domov — pod odejo. Košek in kosa pa sta ga potem spravila na Loški grad, kjer je nekaj dni premišljeval o strahovih. Od tedaj je po Kuclju strašilo! Če je le šel pijanček ponoči mimo, je videl belo žensko, plavajočo po skalinah. Treznim ljudem pa se ni več prikazovala. Kočarjev Blaže je bil prvi in zadnji, ki jo je videl.

Jug je še neprestano bučal in vsakdo je bil vesel, če je ležal v gorki postelji. „Mina!“ je zaklicala Meta, dospевši spet pod streho. „Mina, denar so mi vzeli. In tako lepo sem ga bila skrila pod brin!“

Tu se je čudno zasmejala.

„Sedaj mi hočejo še slivo vzeti, ali te mi ne bodo, ho, ho! Sama jo bom spravila.“ Lahno se je smejala in si poiskala sekiro v kotu. Potem pa je odšla godrnjaje po temnih stopnicah. Mino je bilo strah in stisnila je glavo pod odejo; ni mogla zaspati in ves čas je mislila samo na brinje po Kuclju.

Šarevec se je ravno tedaj prebudil in zdelo se mu je, da poje sekira na tnalu. Vstal je in pomolil glavo skozi tesno okno: „Meta, si ti?“

„Ne boste mi je vzeli ne! Ho, Ho!“

In spet je pela sekira.

„Meta je“, je dejal Šarevec ženi, „drva cepi. Ta žival se bo tudi ugnala od samega dela!“

Sekira je neprestano pela. Končno se je nekaj z velikim hruščem podrlo.

„Skladovnica se ji je podrla“, je govoril Šarevec sam pri sebi. „Ne vem, zakaj ne spi, ko vendar še vse počiva.“

Drugo jutro pa je ležala na tnalu posekana sliva in izpod vejevja so izvlekli mrtvo truplo. Bila je Meta z razbito glavo. Posekano deblo je bilo padlo nanjo ter ji tako v resnici postalo „poboljšek“, da ji ni bilo treba beračiti v starosti!

To je bilo gotovo revno življenje!

Fran Erjavec:

Ni vse zlato, kar se sveti

Blaž Čerin, kmet izpod visokega Kolka, je pri delu opazil, da ima pašnik, ki je na eni strani mejil na ogrado, prav dobro zemljo in da bi se dala ograda na to stran razširiti. Razdrl je ondi ograjo in začel kopati ledino. Kopalo se je težko, a čim dlje je kopal, tem večje veselje je imel z delom. Dokopal je do neke kamene žile, a kamen je bil mehak in skrilav. Bila je opoka. Že je odvalil nekoliko skrili, ko se mu pod kopačem nekaj zablčči. Čerin se pripogne, pobere skrilco in izlušči iz nje sijajno kocko. Pogrelo ga je. „Moj bog, to je zlato, čisto, pravo zlato! Kako bi se drugače tako svetilo in rumeno je tudi. Torej so vendar resnico govorili stari ljudje, ki so pravili, da je v Bogatinu polno zlata in da ga Lahi odnašajo na tovore. In če ima zlato Bogatin, zakaj bi ga ne imel tudi Kolk, saj je Bogatinu bližnji sosed?“

A hlapec je blizu. Ta ne sme ničesar vedeti. Treba ga je odpraviti. Čerin je malo pomislil, potem ga je poslal domov po sekiro in mu velel iti sekat lčševje, da se z njim zagradi novi kos ograde. Ko je hlapec odšel, se je spustil Čerin na kolena in začel brskati po razdrobljeni opoki. Po dolgem iskanju je našel še eno zrno, hitro potem spet eno, še večje. A ko je odvalil novo plast, mu je kar oči pobiralo — zrno se je lesketalo pri zrnu. Snel si je klobuk in pohlepno deval vanj dragoceno rudo. Nato si je odklal novo skril, za njo drugo. Vsaka je dala nekaj, ta več, ona manj. Tako je drobil opoko in nabral do mraka za pol klobuka.

A kam zdaj z blagom? Domov ne! Živa duša ne sme vedeti, tudi žena ne. Zaklad je treba skriti ali zakopati. Mislil je in mislil. Naposled se je domislil dupla v stari lesniki, ki je stala v gošči ne daleč od pota. Tja je šel, razprostrl ruto po tleh, usul zlato nanjo, jo zavil in zvezal ter shranil v duplo.

Pri večerji je sedel zamišljeno poleg žene. Malo je govoril, jedel pa še manj, dasi je delal ves dan. Poznalo se mu je, da ga nekaj vznemirja. Kmalu je vstal in šel spat. A spal ni. Vsakovrstne misli so mu rojile po glavi, ali vse so se vrtele okoli zaklada. Najbolj pa ga je skrbelo, kje in kako bi spravil v denar. Strah ga je bilo, da bi ne prišel kakemu sleparju v roke ali da bi kaka zvita buča ne izvelkla iz njega, kje se dobiva tako blago. Kam torej z zlatom? V Gorico? Ne, tam ga kolikor toliko poznajo in prehitro bi se razslulo njegovo bogastvo. V Ljubljano tudi ne. Predolga je pot in tudi prave vere nima do ljubljanskih zlatarjev. Na Laško pojde in nikamor drugam. V Staro mesto ali pa še celo v Videm. Starski in videmski zlatarji najbolj poznajo zlato, posebno tisto, ki se dobiva po teh gorah. Na Laško torej. A kdaj? Čim prej, tem bolje, da bo vsaj vedel, na čem je. Precej jutri ali pa kar zdaj, še pred zoro, ga vsaj ljudje ne bodo srečavali in izpraševali, kam in po kaj. Kmalu po polnoči je vstal, se oblekel in prebudil ženo. Bila je preplašena in ga dolgo ni mogla umeti. Pomiril jo je in povedal, da mora za dva, tri dni z doma, pa naj je torej ne skrbi. Na dobrem potu je, ki mu prinese srečo in obilje, ako bog da. Potem je vzel iz skrinje staro usnjeno mošnjo, v kateri je hranil pokojni oče srebrni denar, prekrizal je otroka, segel ženi v roko in odšel v noč.

Bilo je precej tema, a njega to ni motilo, ker mu je bil znan vsak grm, vsak kamen. Na mah je bil pri stari lesniki. Izvelkel je dragoceni zaklad in se z njim napotil nizdol. Hitro je bil v dolini in potem je urno koračil po gladki cesti. Živ krst ga ni srečal. Ko je posijalo sonce, je bil že na meji goriške dežele in laškega kraljestva. Tu je počival in delal načrte. Kakih osemsto goldinarjev je za stalno vredno blago, ki ga nosi s seboj, tudi ko bi kupoval brat od brata. A koliko ga še leži pokritega v njegovi ogradi! Kadar pride z denarji domov, bo prvo, da si natanko ogleda svet in, kar še te zlate žile ni njegove, jo pokupi od sosedov. Kaj bo potem, to mu še samemu ni prav jasno, toliko pa vendar ve, da bo živel kakor majhen cesar in še celo zlat denar bi koval, ako mu dovolijo.

Tako je sanjaril Čerin in v teh prijetnih sanjah sta mu hitro minili dve uri. Sonce je že visoko odskočilo od gora, ko se je napotil proti Bregu, prvi vasi na beneški strani. Dolgo se tu ni mudil, gnalo ga je dalje v Staro mesto, ki mu pravijo Čedad. Prašen, truden, žjen in lačen je došel tja še pred sončnim zahodom. Hitro je prehodil vse glavne ulice. Na tem sprehodu ni imel oči za drugo nego za zlatarske prodajalnice. Našel je dve. Pred eno je obstal in si nekaj ogledoval nastavljene uhane in prstane in drugo zlato lepočo. V žepu je imel pet zrn svojega zlata, skrbno v papir zavitih, ker ga ni bilo volja kazati zlatarju ves zaklad, preden se nista pogodila za ceno. Izluščil je eno teh zrn iz papirnatega ovoja, ga držal k oknu in primerjal zlatarjevemu zlatu. Ves zadovoljen je stisnil zrno v pest, se ojunail in pritisnil na kljuko na steklenih vratih. V prodajalnici je sedel suh možiček. Ogovoril ga je laški. Čerin mu je pomolil zrno in ga vprašal, če kupi tako blago. Mož je presukal zrno v roki, stopil potem k oknu in potegnil z njim po nekem črnem kamnu. Čerin ni obrnil ves čas oči od njega. Zlatar mu je zrno

vrnil in naredil z roko znamenje, da to ni za nič. Čerina je zazeblu pri srcu. Vendar je izmotal iz papirja še drugo, prav na štiri vogle urezано zрно, ki se je še posebno lesketalo, in ga dal možičku. Ta ga je pogledal, pa mu ga hitro vrnil, niti na kamen ga ni poskusil, kar se je zdelo Čerinu prav brezvestno.

„Bž, beži“, je mislil sam pri sebi. „Ti človeče še ne veš, kako je pravemu zlatu ime. Kaj boš sodilo ti, ki v vsej prodajalni nimaš toliko zlata, kolikor ga je v moji mošnji!“

Nejevoljen je stopil iz prodajalnice in šel dalje iskat druge. Našel jo je, in sicer eno, v kateri je bilo nekaj in več lepšega blaga. V njej je stal mož, zajeten in trebušen, a tudi tukaj se mu ni godilo nič drugače. Trebušnjak je sicer lomil za silo neki jezik, ki je imel v sebi še kako slovensko besedo, vendar tudi njega ni bilo volja, poslušati Čerina in se pogajati z njim. Ker se je že mračilo, je začel zapirati okna in Čerin je moral, hoti ali ne hoti, iz prodajalnice, ne da bi bil kaj opravil. Srdit in potrj je šel iskat prenočišča v gostilno.

Drugi dan je bila nedelja. Čerin je šel k prvi maši, potem pa je ubral pot proti Vidmu. Ne bomo natanko opisovali, kako se mu je godilo v Vidmu pri tem, kako pri onem zlatarju. Kakor bi se bili zmenili, so se mu vsi v zobe režali, vsi so bili ene misli in enega govorjenja, da to ni zlato, temveč ničvredna železna ruda. Čerinu je upadlo srce, ali iskrica upanja mu je vendar še ostala. To mu je upihal neki zlatar, ki mu je ponujal za vse blago pet lir, a ne, kakor bi bilo kaj zlata v njem, ampak samo zato, ker so bili lepi kristali. Toda naš Čerin si je mislil: „Rad bi me prevaril, pa me ne boš.“ Da bi bilo to železo, ni mogel verjeti. Kako bi mu mož drugače ponujal pet lir? Če on ponuja pet, jih je vredno morebiti sto.

Tako je modroval Čerin. V tem so začeli zlatarji zapirati in Čerina tudi ni bilo več volja hoditi okoli njih. Bil pa je od dolgega pota preveč utrujen, da bi bil mogel še tisto popoldne iz Vidma. Potreben je bil počitka. Pohajal in posedal je torej po mestnem vrtu. Žive duše ni poznal, a to mu je bilo danes prav, ga vsaj nihče motil ni v premišljevanju. Kako vse drugače je prišlo, kakor je mislil! Menil je, da se vrne poln denarja, a zdaj mora paziti na vsak vinar, da ga ne izda čez največjo potrebo. Skoparil je zlasti pri pijači. Morebiti kdaj vse leto ni popil toliko vode kakor zadnje štiri dni. A pri vsem tem ga je začelo skrbeti, kako bo prebil s potnino. Ni se mislil namreč vrniti po najbližnjem potu domov. Še v Gorico pojde. Kesal se je, kolikor se je mogel, da ni šel že sprva tja.

Dr drugega dne je res koračil po dolgočasni ravnini. Rad bi sédel na železnico, a vožnja se mu je zdela predraga. Zatorej je hodil prč. Nebo je bilo oblačno, kmalu je začel padati dež. O mraku je prišel ves iznemogel in do polti moker v Gorico. Šel je najprej v ulico Rastél. Tu je vedel za tri ali štiri zlatarje. Do prvega je imel največ zaupanja, pri njem je kupil poročna prstana, ko se je ženil. No, zlatar ni bil sam, imel je dva kupca, a Čerin bi se bil najrajši pogajal brez prič. V drugi prodajalnici je sedela gospa in pletla nogavico. Čerin se je nejevoljno obrnil in šel dalje. Tretja je bila zaprta, v četrti je videl spet gospo z nogavico v roki poleg nje delavca. Vrnil se je k prvemu in pri vratih od strani pogledoval v prodajalnico.

Čerin je opazil, da hodi na drugi strani ulice neki človek kakor senca za njim in ne obrne očesa od njega. Bil je preoblečen policaj. Kmet sploh ni imel oči za drugo nego za zlatarske prodajalnice. Policaju je bil vedno bolj sumljiv. Kaj, ko bi mož nameraval kaj nepoštenega? Nič se ne ve. Zadnji čas se je večkrat čulo o drznih napadih, celo o belcm dnevu. Stopil je čez ulico, položil roko na kmeta in poizvedoval, kdo je, od kod je in česa išče tukaj. Čerin se je prestrašil in malo da mu ni strah zaprl besede. To vedenje je policaja še bolj utrdilo v sumnji: skratka, velel je, naj gre z njim. Čerin se ni prav nič ustavljal. Šel je tem rajši, ker so se že začeli zbirati radovedni ljudje in se je bal, da bi ga kdo ne spoznal.

Policaj ga je privedel na policijo. Tu ga je začel neki gospod izpraševati. Čerin je povedal resnico in gospod je hitro spoznal, da je mož pošten; zatorej mu je velel iti. Glede rude pa je mislil, da je morebiti vendar kaj vredna. Domislil se je nekega znanca profesorja, temu je napisal listek, ga dal Čerinu in mu povedal, da

ga odvede policaj h gospodu, ki pozna take reči in mu za stalno pove, je to zlato ali ne. Z nobeno stvarjo bi ne bi mogel Čerinu bolj ustreči: zdaj bo vsaj zvedel, pri čem je. Zahvalil se je prijaznemu gospodu za pisemce in šel vesel za vodnikom.

Vtem se je naredila noč in Čerina je malo skrbelo, kaj poreče gospod, da ga še ponoči nadleguje. Pa saj ima v rokah pisemce, ki ga opravičuje. Vodnik ga je vodil iz ulice v ulico in naposled stopil v neko hišo. Tu je vprašal deklo, ali je gospod doma; ko je pritrdila, mu je pokazal neka vrata in odšel Čerin je potrkal in vstopil. Pri mizi je sedel bradat gospod in bral iz knjige. Čerin mu je izročil listek in, ko ga je ta prebral, je pogledal kmetu bolj v oči. Kakor bi ne bil verjel sam sebi, je privzdignil svetilnico, ki je stala na mizi, in mu posvetil v obraz.

„Blaž, ali si ti?“

„Blaž sem. Blaž Čerin izpod Kolka. Ali me poznate?“ je vprašal Čerin ves v čudu.

„Je li mogoče? Poznam te. A ti mene ne?“

„Ne da bi vedel.“

„Nič ne dé, to se zmeniva pozneje. Zdaj pa pokaži svoje blago!“

Čerin je posegl v žep in pomolil gospodu zrno. Ta ga še ni prav v roko prijel, ko se je nasmehnil, rekoč: „Mislim sem si, da bo kaj takega. Torej tudi tebe je premotilo?“

Čerin je prebledel. „Tak ni pravo zlato?“

„Nikakršno zlato. To je železni kršec, železo in žveplo. Zlata ni v njem niti za lek.“

Čerinu so se pošibile noge. Gospod mu je ponudil stol. „A vendar je lepo rumeno in tudi sveti se kakor pravo zlato.“

„Resnica. Zato je pa tudi že marsikoga premotilo. Nisi ti prvi in tudi zadnji ne boš. Zapomni si dobro: ni vse zlato, kar se sveti!“

Zdaj je vzel gospod iz miznice kresilo, stopil od luči obrnjen proti Čerinu in udaril z jeklom ob rudo. Pod jeklom je zažarela iskrice, še ena, še več.

„Ali vidiš, da daje tvoja ruda iskre? Tako trda je. Zlato lahko z nožem režeš, poskusi pa rezati to, škripalo ti bo, kakor bi hotel kremen rezati.“

Potem je šel v kuhinjo in namignil Čerinu, naj gre za njim. Položil je zrno na železno ploščo in udaril s kladivom po njem. Razpršilo se je in razdrobilo v črn prah. In ko je ta prah posul po žarečem oglju, se je zakadilo in zasmrdelo po gorečem žveplu. Čerin je odskočil in zatisnil nos. Zdaj je bil preverjen, da govori profesor resnico. Misli je oditi in si poiskati gostilno, kjer je že včasih prenočeval. A gospod ga ni pustil. Velel je prinesiti vina in kruha in rekel kuharici, naj podviza večerjo.

„No, zdaj mi pa vendar povejte, kdo ste in od kod, ki tako lepo po naše govorite“, je prosil Čerin, ko sta sedela pri vinu.

„Torej me še nisi spoznal? Kajpa, leta človeka spremene. A jaz sem se tebe vendar hitro polastil. Vidiš, pred pet in dvajsetimi leti sva na isti klopi hlače trgala.“

„Kaj, midva da sva bila sošolca?“

„Kakopa! Ti si morebiti kako leto starejši od mene, a zato sva bila vendarle prava sošolca. Nekdaj so še celo šteli, da smo si nekaj v rodu.“

„Midva v rodu?! — — — A, zdaj sem se iz boba izdril!“ je viknil Čerin in se tlesknil po čelu. „Podlogarjev, kajne? Kdo bi vas poznal s tako brado?“

„I, kako pa! Zato me pa tudi tikaj, kakor si me nekdanj in kakor jaz tebe še zdaj!“

„O, da nisem prej vedel, da si ti v Gorici! Govorili so zmerom, da si nekje daleč, sam bog vedi kje. In tudi domov te toliko let ni bilo.“

„Res je. Polnih štirinajst let sem bil v Nemcih, v Gorici sem nekaj dni nad pol leta.“

Vtem je bila večerja nared, dobra in obilna večerja, da je šla Čerinu posebno v slast. Pozno v noč sta sedela in govorila, največ o domačem kraju, in si zbužala

spomine iz blažene mladosti. Čerin mu je moral povedati vse natanko, kje in kako je našel rudo in kod je hodil z njo.

Čerin je bil o jalovosti svojega zlatokopa do konca preverjen, ali neka misel mu vendar še ni dala miru. Ako ta smrdeča in ničvredna ruda, ki je menda samo zato na svetu, da moti in bega poštene ljudi, res nima nobene cene, zakaj mu je zlatar v Vidmu ponujal zanjo pet lir. Ta pomislek je povedal tudi profesorju.

„To je res“, je odvrnil le-ta, „da je kršec izpod Kolka v lepih kristalih, v pravih kockah, in taki imajo neko, četudi majhno vrednost za šole, kjer se mladina uči spoznavati najnavadnejše rude in kamne. V ta namen je tvoja možnja vredna dva poldinarja in ta ti dam tudi jaz.“

„Kaj tudi ti to učiš?“

„Tudi jaz.“

„Potem spravi vse za šolo! Niti vinarja ne vzamem. A prosim te, nauči jih dobro, te naše mladeniče, da bo vsak poznal to sleparsko rudo, da ji nihče več ne pojde v past. Kar sem jaz te štiri dni pretrpel, tega ne priželim nikomur, tudi največjemu sovražniku ne.“

(Odlomek.)

Prehrana, nasladila in bolezni

Brez dvoma je, da je hrana v ozki zvezi z zdravjem in boleznijo. Najbolje vidimo to pri dojenčkih; nepravilna sestava hrane dovede do težkih motenj v organizmu otroka in do obolenja.

Človeško telo ne potrebuje samo beljakovine, tolšče in ogljikovodikov, marveč tudi različne rudninske soli in vitamine. Brez ene teh snovi človek ne bi mogel živeti, ne da bi se pokazale motnje v človeškem telesu. Pač pa bi človek lahko živel brez nasladil, kot so alkohol, tobak, kava, čaj itd.

Ali nasladila morejo nadomestiti hrano?

Alkohol je samo navidezna hranilna snov. Res je, da daje alkohol, ko zgori v telesu v ogljikovo kislino in vodo, kalorije, vendar ne pomeni izgorevanje alkohola nobenega dobička, marveč le izgubo za telo, kajti to izgorevanje se vrši na račun telesnih beljakovin. Ker alkohol hitro zgori in se v bolezni lažje zaužije kakor druga hrana, je važno hranilno sredstvo (ne zdravilo) v boleznih z vročino in mrzlico. Če zbolí človek za vročino (n. pr. pljučnico, influenco, gripo) je zmerno uživanje alkohola dovoljeno in celo priporočljivo.

Vendar pa ima alkohol več slabih ko dobrih lastnosti. Njegova najslabša je, da zastruplja telesne celice in ni organa v človeškem telesu, ki bi ne bil prizadet od alkohola. Največ trpijo želodec, jetra, živčevje, kapiralni sistem žil in ne nazadnje srce! Pitje alkohola na prazen želodec je še posebno škodljivo. Enolična hrana, kakor je v navadi pri nas na deželi, stalno uživanje žganja in mošta, katerim se pridruži še nikotin, močno pospešujejo želodčne in črevesne čire, bolezen, ki je, posebno v naših krajih zelo razširjena. Marsikateri želodec se odstrani pri nas iz navedenih vzrokov na operacijski mizi!

Ko je odkril Kolumb Ameriko in se je zanesel tobak v Evropo, se je priselil tudi v naše kraje hud sovražnik zdravja „nikotin“, to je strupeno olje, ki je najvažnejša sestavina tobaka.

Kajenje tobaka in cigaret je zdravju škodljivo, ker pospešuje katar želodca, želodčni čir in tudi raka! Z eksperimenti je dokazano, da kajenje cigaret povzroča poapnenje žil in radi tega močno dviga srčni tlak, kar spet povzroča večji napor in oslabelost srca. Težke srčne bolezni n. pr. angina pectoris, prenehajo, ako bolnik neha kaditi.

Kakor omenjeno škodujejo nasladila, če jih uživamo na prazen želodec. Ena cigareta po kosilu, ali včasih par kozarcev vina nam seveda nikdar ne škodujejo. Zato je pa jako važen tudi način uživanja hrane. Mi grešimo v tem, in to morda v mestih bolj ko na kmetih, da je zajutek premalo izdaten. Angleški običaj zajutka je posnemanja vreden. (Žalibog, ne razpolagamo z zalogami angleških kolonij!) Ker je želodec zjutraj spočit in prazen, lahko več sprejme. Mnogo manj želodčnih obolenj bi bilo pri nas, ako bi delavci zauživali tudi predpoldne, n. pr. ob 10. uri namesto cigaret, nekaj toplega, bodisi mleko, kavo ali juho. Želodec naj bi ne bil celo predpoldne prazen, da želodčna kislina ne prične prebavljati želodčne sluznice.

Slika s zadne rastave v Št. Janžu v Rožu

Za jed si moramo vzeti dosti časa (tudi zjutraj), ker moramo hrano dobro prežvečiti. Hitro požrta in morda še celo vroča hrana dovede prej ali slej do želodčnih ali črevesnih čirov in s tem le prepogosto na operacijsko mizo!

Pitje med obedom ali takoj po obedu ni priporočljivo. Za pravilno prebavo je potrebno, da se po jedi nabere kri v žilah trebušne votline. Kava po jedi ni priporočljiva, ker kofein, zaužit po jedi, odvaja kri v možgane namesto v trebuh. Glavna moč kave (kofeina) je v tem, da krči žile v trebušnih organih in zviša krvni pritisk tako, da more srce delovati. Odtod njegova oživljajoča moč pri bolnikih, ki jim srce ne deluje več dovolj močno. Tudi pri uživanju kave se je treba postaviti na prirodno stališče, ker naše telo, če smo zdravi, ne potrebuje umetnih dražljajev. Te potrebujemo samo, če smo bolni ali če je telo po napornem delu izčrpano. Tudi kofein je kakor alkohol in nikotin strup in zmernost uživanja je za trajno zdravje nujno potrebna.

Dr. T.

Nekaj o naši prehrani

Spet stoji zima pred vratmi, navaditi se moramo znova na mraz. Rdeči so nosovi in zmrznjena rdeča ušesa se vedno pogostejše pojavljajo. Začeli smo se toplo oblačiti; potreba po večji količini živil narašča. Medtem, ko nam v vročem poletju najbolj prija lahka jed, smo sedaj veseli nad kosom mastnega „špeha“. Toplota naše krvi pač mora ostati vedno enaka. (Splošno je znano, da znaša povprečno 37 stopinj C). Za naše telo so torej živila dajatelj energije, seveda mu dajo tudi še snovi, ki jih uporabljajo za tvorbo svoje lastne zgradbe.

Kaj potrebuje telo zdravega človeka, ki tehta okoli 70 kg v 24-ih urah? Potrebuje sledeče: 1. Zadosti energije (približno 2000 do 3000 kalorij, ki jih dobiva iz ogljikovih hidratov-škroba, sladkorja in toščice). 2. Zadosti beljakovin (70—100 g) in te brezpogojno. Medtem ko na primer toščico za energijo, kar je vsakemu znano iz živinoreje, lahko nakopičimo za „slabe čase“, za beljakovine nimamo organa, ki bi jih nabiral. 3. Dovolj vode (okoli 3 litre). 4. Rudninske snovi, v prvi vrsti kuhinjsko sol. 5. Vitamine in poživila.

Človeška prehrana obstoja iz hranilnih sredstev, ki izvirajo iz rastlinstva in živalstva. Njihova prebaljivost je zelo različna. Najbolj prikladna je živalska hrana, torej meso, ker nima neprebavljive celuloze. Po naši izkušnji izrabljamo rastlinsko hrano bolje, če jo zmeljemo, kuhamo ali pečemo. Instinktivno so se v teku tisočletij ukoreninile svojevrstne oblike narodne prehrane. Kdo ne misli pri tem na koroške „adjove žgance“! Vseposod pa prevladuje mešana jed, ker se je izkazala za človeka najbolj pripravna. Ali bi bila prehrana izključno z beljakovinami mogoča? Da — vendar pa ne za trajno, ker bi človek vsak dan potreboval do 2800 g mesa, ki pa ne bi ga mogel prebaviti, medtem ko je ta oblika pri nekaterih živalih n. pr. zvereh navadna. Prehrana izključno z ogljikovimi hidrati in toščico brez beljakovin pa sploh ni mogoča. Navesti hočem še vegetarce, ki jedo le rastlinsko hrano. Izkazalo se je, da takšna prehrana nima nobenih škodljivih posledic; saj dobivamo iz nje vse, česar želi telo-tudi beljakovine. Seveda uživa del vegetarcev tudi jajca, mleko ali sir. Več narodov, kakor n. pr. Kitajci in Indijci žive pretežno vegetarsko. Vsaka jed bi se nam pa kaj kmalu pristudila, če bi ne bilo za okus poživil. Jedi brez soli si trajno ne moremo zamisliti! Sol, začimbe (popr, paprika, čebula itd.) in tvarine, ki nastanejo pri pečenki ali pri pečenju kruha, so zelo važnega pomena; napravijo tek in pospešujejo prebavo. Vobče priljubljena poživila so še kava in alkohol, ki pa jih smemo le zmerno zauživati.

Vendar bi vse to za zdravo življenje ne zadostovalo, če ne bi dodala narava naši hrani še posebnih tvarin. Že iz davnih časov je znano, da se ob enolični hrani ali ob pomanjkanju svežega sočivja in sadja pojavijo bolezni. Posrečilo se je najti tiste vzroke za te bolezni, ki so v pomanjkanju tako imenovanih „vitaminov“ (latinsko „vita“ = življenje). Vitamini se nahajajo izključno v rastlinah. Najdemo jih tudi v mleku, v surovem maslu in v jajcih; to pa zaradi tega, ker jih je dobil živalski organizem iz rastlinske hrane. Vitamini so organske snovi; poznamo jih več vrst; raztopijo se ali v toščici ali v vodi; kemijski sestav je deloma znan; označujemo jih s črkami (A, B, C, D itd.).

V praktičnem življenju najbolj znan je vitamin „D“. Bolezen „rahitis“, ki se pojavi dostikrat pri otrokih, ki ne dobivajo maternega mleka, je posledica pomanjkanja tega vitamina. Kosti ostanejo mehke in se skrivijo. Da se bolezen zabrani, je potrebno, da dodamo otroku vitamin „D“ n. pr. v obliki ribjega olja, ki je posebno bogat na tem vitaminu, ali pa da primešamo hrani umeten preparat kot je „Vigantol“ i. dr., ali pa da otroka obsevamo z ultra-violetnimi žarki (sonce!), ki pomagajo stvoriti iz provitaminov vitamin „D“. Zato otroke zgodaj na zrak in sonce! Vitamin „E“ se najde posebno v zelenih rastlinah in žitu. Pomanjkanje

lahko dovede do jalovosti. Pomanjkanje vitamina „C“ povzroča bolezen, ki jo imenujemo „skorbut“. Glavni znak obstoji v krvavitvi pod kožo ali iz sluznic! Je to tipična bolezen ječ in taborišč. Preprečimo jo z rednim uživanjem sveže zelenjave, paradižnikov, limon i. dr. Degeneracija živčevja je posledica pomanjkanja vitamina „B“, katerih poznamo več vrst. Vitamin B₁ se najde v plasti tik pod lupino riža. Ko so začeli v Vzhodni Aziji riž lupiti, se je pojavila bolezen, ki je znana pod imenom „beri-beri“, in izgine, čim dobi telo spet vitamin B₁. V deželah, v katerih prevladuje koruzna prehrana, pa nastopa bolezen „pelagra“, ki je v zvezi z vitaminom B₂. Vitamin B se nahaja tudi v stročnicah, v zelenih rastlinah in posebno v kvasu. Omenjam le še vitamin „A“, katerega pomanjkanje prepreča oziroma hromi rast in škoduje očem. Najdemo ga v ribjem olju, mleku, zelenem sočivju, zlasti pa v korenju, v katerem se smatra rumena barva (karotin) kot njegov provitamin.

Razen teh najvažnejših vitaminov pa so znanstveniki našli še celo vrsto drugih n. pr. vitamin H, J, K, P.

Pa ne samo človek, marveč tudi domače živali uspevajo samo z hrano, ki je bogata na vitaminih, kar ve vsak živinorejec.

Manj znano pa je, da jih potrebuje tudi cela vrsta drugih živali. Samo en primer: Čebelska matica dobiva drugo hrano kot delavke, ki ji omogoča producirati ogromno množino jajčec. Ta hrana pa vsebuje zgoraj omenjeni vitamin „E“! Dognalo se je to dejstvo na naslednji način: Podganam se je polagala v laboratoriju hrana brez vitamina „E“, drugim pa se je dodalo soka, kakoršnega uživa čebelska matica. Prva skupina podgan je ostala jalova, druga pa je povrgla zdrave mladiče.

Znanstvena raziskovanja redilnih snovi vitaminov dajajo v današnjem času povsem nove vidike za zdravo prehrano delovnega človeka.

Prof. P. A.

Dr. Luka Sienčnik:

NESREČA PRI ŽIVINI

Vedno, kadar pride nesreča nepričakovano v hišo, se more opazovati, da ljudje razburjeni tekajo sem ter tja in ne vedo, kaj naj bi hitro ukrenili. Pravimo jim, da so zgubili glavo. Takšno ravnanje ne moremo opazovati samo tedaj, če jim začne goreti streha nad glavo, ampak tudi tedaj, če je prišla kakšna druga nesreča nena doma v hišo. Prav posebno pride to do izraza, če se je eno ali več goved napihnilo, „nadelo“, kakor tudi nekateri pravijo. Vsakdo, ki je to bolezen že videl, se seveda zaveda, kako nevarna je, kako lahko v teku petih minut prej še zdrava žival pade in pogine. Tu je vse brezglavo tekanje po hiši brezpomembno, ja celo škodljivo, ker se s tem zgubijo dragocene minute. Stvar je treba mirno presoditi. Treba si je biti na jasnem, kaj se je zgodilo in kaj je treba ukreniti. Računati je treba s tem, da je za vsako napihnjeno žival treba za uspešno pomoč 2–3 osebe. Sosed naj pomage sosedu in prinese naj s seboj od doma že kar vse, kar bi on sam rabil, ako bi se njegovo goved napihnilo, ker tisti, ki ima nesrečo, po navadi itak nič ne najde in verjetno tudi nima v hiši toliko zdravil pripravljenih, kolikor se mu je goved napihnilo.

Da pa smo v stanu bolezen tudi uspešno zdraviti, jo moramo poznati, ker le potem smo v stanu smoterno in preudarno delati v korist bolne živali. Dostikrat sem bil v stanu opazovati, da so se kmetje mučili s kakšno napihnjeno kravo in vse njihovo delo ni imelo dosti pomena, ker niso vedeli, kaj prav za prav se je s kravo zgodilo. Takšna opazovanja so me tudi napotila, da napišem te vrstice.

Kateri organi so torej pri napihnjenju govedi bolni? Bolan je veliki želodec ali vamp, kakor po domače pravimo. To je organ žaklaste oblike, v katerega bi šlo 60–70 l vode, ako bi ga popolnoma napolnili. Prednji del tega žaklja je nekoliko

oddelen. Imenujemo ga kapo. Iz kape peljeta 2 odprtini, ki sta precej blizu skupaj. Ena pelje v požiralnik, druga v prebiralnik in nadalje v čreve. V tem velikem žaklju se vedno nahaja precejšna množina hrane, ker od tukaj govedo dobivlja prežveček in le tisto, kar je že dovolj na drobno prežvečano in premešano s slinami, gre v prebiralnik. Vse ostalo spet pade v kapo in s tem v vamp ter čaka tam na nadaljno prežvečevanje. Vsa ta hrana v vampu se vsakih 20—30 sekund s posebno ritmiko vampa prevrne in premeša. V vampu se nahaja tudi precejšna koncentracija solne kisline ter drugih prebavljajočih in razkrajajočih snovi, kar ima za posledico, da se hrana že v vampu pripravlja za nadaljno prebavo. Tudi v normalnem, zdravem želodcu se tvorijo v manjši množini plini, ki se nabirajo na površini hrane, in ako stojite nekaj časa ob govedu, boste zapazili, da od časa do časa pride sunek od želodca proti gobcu, kar ni nič drugega, kot odvajanje plina iz želodca navzven. Važno si je zapomniti, da želodec leži na levi strani trebušne dupline in moramo torej vse naše zdravljenje osredotočiti na levo stran. Da je tudi desna stran bolj polna je vzrok samo v tem, da prenapeti vamp pritiska tudi na čreve desne strani in tlači te navzven. Ako je krava breja, bo seveda napetost na desni strani še večja, kar nas pa nikakor ne sme motiti. Klistiranje ali celo seganje v zadnico je popolnoma brezpomembno, ja celo nevarno, ker se lahko strga čreva. Da živali pri tem obolenju bolj pogosto spuščajo blato in vodo, je vzrok iskati samo v prevelikem pritisku od strani napetega želodca. Ta močan pritisk nastane, ako je v želodec prišla hitro se razkrajajoča hrana. Kot tako bi morali imenovati mlado deteljico in lucerno, krompir, repo in podobno. Posebno rada se goveda napihnjejo, ako so se pasla po poljih, na katera, je že padla slana.

Pri hitro se razkrajajoči hrani nastajajo plini, ki se ponavadi nabirajo zgoraj nad hrano, ker so ja lažji od hrane same. Zgodi se pa tudi, da je plin pomešan med hrano, enako kot je to pri testu, katerega gospodinja pusti vzhajati. Ko je pritisk v vampu dosegel gotovo višino, preneha želodec delati, to se pravi hrana se ne meša več, odvajanje plina preko požiralnika je prenehalo in nastopil je trenutek, ko žival prav na hitro začne „kipeti“, kakor pravijo naši gospodarji. Tedaj je tudi zadnji čas, da človek priskoči živali na pomoč.

Zdravljenje je lahko trojno, najbolje pa je, da se vse tri metode združijo, ako je to potrebno.

1. Mehanično. Ako imamo pred očmi, da je vamp velik žakelj, ki ima spredaj odprtino in če še upoštevamo, da je plin lažji od hrane in se zato nabira zgoraj, tedaj nujno sledi iz tega, da bomo živali mnogo koristili, ako jo postavimo spredaj visoko. Plin bo mnogo lažje odhajal. Pospešimo še to odvajanje, ako žival prisilimo k žvekanju, kar dosežemo s tem, da ji privežemo v gobec pas iz slame, katerega smo prej pomazali s kakšno smrdljivo stvarjo. Dobijo se pa tudi posebne železne priprave, ki se vtaknejo v gobec in privežejo na roge. Imajo pa namen, da dražijo požiralnik na kocanje.

K mehničnemu zdravljenju bi morali prišteti še masažo vampa. To se napravi z močnim drganjem od zgoraj navzdol, torej od vačen na vzdol. S tem drganjem se poskuša doseči, da bi želodec spet začel delati, mešati hrano in s tem odstranjevati plin skozi požiralnik navzven. Drgniti je seveda treba samo na levi strani, ker je samo tam želodec.

Tudi obkladke z vročo vodo na vamp moramo še naštet pri mehaničnih metodah zdravljenja. To se napravi na ta način, da se prtena rjuha zravna nekoliko skupaj, se namoči v vroč krop, dene na trebuh ter pokrije z volneno odejo, da ostane dolgo toplo. Ta obkladek se mora vedno spet obnavljati.

2. Kemično ali medikamentalno zdravljenje. Z zdravili hočemo doseči ali uničenje preobilnih plinov ali uničenje bakterij, ki te pline proizvajajo. K prvim bi morali šteti apneno vodo, ki ima lastnost, da vsrkava pline. Apnena voda se napravi na ta način, da se v vodo pomeša gašenega apna. Ko se nekaj časa počaka, se apno vsede in na vrhu ostane čista apnena voda. Te se zalije kakšen liter. Ker pa

se po navadi mudi in ni časa čakati, se pogosto zalije kar apneno mleko, to je z apnom pomčšana voda. Teoretično bi to bilo nevarno, ker ima apno lastnost, da razjeda in bi človek mislil, da bo škodovalo želodcu. Toda goveda so proti temu zelo odporna. Zaliti bi moral nekdo že precejšno množino apna, preden bi mu žival radi tega poginila. Bolj varno pa je seveda, če se poslužimo apnene vode.

Zdravila, ki uničujejo bakterije, ki pimo lahko pod najrazličnejšimi imeni. Od splošnih, nepatentiranih zdravil bi mogel imenovati samo razredčeno solno kislino. Od te se da eno žlico na steklenico vode. Črez pol ure se to lahko ponovi, ako je potrebno. Nadalje se uporablja tudi ribje olje, od katerega se zalije četrt litra z nekoliko kropa, da lažje teče. To dvoje je popolnoma nenevarno in vsak kmet si ga lahko povsod nabavi. Nujno pa bi svaril pred zalivanjem s katerimi koli smrdljivimi kemikalijami, kot je n. pr. petrolej. Meso živali, katerim smo zalili petrolej, bi bilo neužitno in bi ga morali zakopati.

3. Operativno zdravljenje. Odvajanje plina iz želodca lahko pospešimo pri spredaj visoko stoječi živali s tem, da ji skozi gobec porinemo jekleno špiralasto cev prav do želodca. To napravimo na ta način, da primemo z levo roko jezik govedi, ga potegnemo nekoliko ven in istočasno, ko ga spustimo, porinemo v goltanec omenjeno cev. Ako žival stoji spredaj dovolj visoko in je cev dovolj dolga, se nam lahko posreči, da se plin pod visokim pritiskom na mah iz želodca odstrani in je s tem vse rešeno. Če pa cev v želodcu ne pride v plin temveč v trdo hrano, tedaj seveda ne bo prišlo nobenega plina in se moramo posluževati pred vsem mehanične in kemične metode.

V skrajni sili se lahko poslužimo tudi troakarja. Vendar bi pred tem svaril. Poslužimo se ga samo v skrajni sili. Je vendar to krvav operativen poseg, ki ima lahko težke posledice, kot je n. pr. vnetje trebušne mreže. Prav posebno je ta zabavljalj nevaren, ako se ne izvrši na pravem mestu. Zgodilo se je že, da se je prebodlo slezeno ali ledvica, kar je seveda oboje smrtno. Prav pogosto pa ljudje zasadijo troakar na desni strani, kar je na vsak način smrtno, ker tam vampa niti ni. Zabode se naj na levi strani v smeri desnega kolena prednje noge v točki, ki jo ugotovimo na sredini črte, ki si jo mislimo potegnjeno od sredine zadnje leve rebre do kosti levega dlesna. To točko bomo vedno našli, če je goved še tako napihnjeno, ker sta to dve trdi kosti, ki sta vedno otipljivi. Zgodi se pa lahko, da zasadiimo troakar in pri cevi ne pride nobenega plina. Ta pojav opazujemo tedaj, če je plin pomešan vmes med hrano, je torej ves želodec napolnjen kot s testom. Stvar je tedaj kočljiva. Poskusiti moremo z žico skozi cev troakarja mečati v zmesi napihnjene hrane v vampu. Mogoče bomo imeli srečo, da bo trebuh začel vpadati.

Vendar se dostikrat zgodi, da človeška pomoč pride prepozno, ali da je bila nespretna. Žival se tedaj zgrudi in pogine. Po navadi na ohromelosti srca. To pa radi tega, ker se pritisk, ki je v trebušni duplini, prenaša tudi na pljuča in srce. Ta dva organa sta radi tega pri delu težko ovirana. Ravno iz tega vzroka je podenje živali, posebno v poznejšem štadiju bolezni nepravilno, ja celo nevarno.

Ko je žival padla in obleži zleknjena na tleh, se ji spusti kri. S tem samim dejanjem se je pa še zelo malo napravilo. Misel, da je pri kolini najbolj važno spustiti kri, je napačno. Da je tako, bi navedel samo dejstvo, da imajo v Angliji svoj način klanja, ko krvi sploh ne spuste. Kri, ki je dragocena in redilna tekočina, ostane v telesu, meso je potem bolj rudeče in sočnato. Ima pa to slabo lastnost, da se ne drži tako dolgo kot pa meso izkrvavelih živali. Važno, zelo važno pa je, da čreva in želodec pridejo kolikor mogoče hitro iz trebušne dupline in da se ta prezračijo, kar se pri viseči živali napravi samo od sebe, pri ležeči živali se pa s pomočjo količka drži obe polovici trebuha narazen. Pri odpiranju živali se mora skrbno paziti, da se ne prereže vamp ali čreva in se vsebina ne razlije po mesu. Čreva in želodec naj se pelje od mesa dalje stran in šele tam se želodec odpre in zakoplje, ker v nasprotnem slučaju bi se meso še bolj navleklo tega duha. Meso samo naj se nemudoma prepelje na hladen a zračen prostor, najbolje nekam na preprih, da se tam hitro ohladi. Hitreje se bo

hlajenje izvršilo, če se žival razpolovi. To točko sem prav posebno omenil, ker se ravno pri ravnanju z mesom največ greši. Marsikatero govedo se je ravno radi tega že moralo zakopati. Meso, ako ni hitro ohlajeno, se zaduši, postane nekako kislo in smrdeče, torej neuporabno. Prav posebno se to zgodi, ako želodec in čreva ne pridejo dovolj hitro iz črevesne dupline. V teh organih se namreč po smrti razvijejo mnogo višje temperature, kot pa so v zdravem telesu in te pospešujejo razkrajanje tudi mesa.

Ni pa vedno napihnjenu vzrok lahko se razkrajajoča hrana, temveč enak pojav moremo opazovati, ako je živali v požiralniku obtičal katerikoli predmet, kot n. pr. jabolko, krompir, repa, premalo previdno zrezana koleraba ali pesa itd. Posebno rada se žival zažre, ako jo pri pobiranju takšnih predmetov prepodimo, ali ako živali damo zel in je vmes pomešana kakšna repa, s katero žival pri svoji požrešnosti ni računala. Enako se lahko zgodi živali, ako ji dajemo razrezano kolerabo ali peso in je vmes kakšen večji kos. Mnogo bolje je, da teh hranil sploh ne razrežemo, temveč jih polagamo kar cela. Potem žival lepo počasi odgrizava in ni se treba bati, da bi se zažrla.

V primeru, da pa se žival zažre, dobi v požiralniku krč, ki prime dotični predmet, kot s klešči. Nikamor se ne premakne več in ako sedi v vratnem delu požiralnika, ga lahko otipljemo. Predmet, ki je okrogel, požiralnik popolnoma zapre. Plin iz želodca ne more več odhajati in žival začne napenjati. V tem slučaju, da je napenjanje le prehudo, ne pomaga nič drugega, kot pa plin odvesti s pomočjo troakarja. V slučaju pa, da je predmet ogljat, bo plin lahko odhajal iz želodca mimo zaklinjenega predmeta in žival ne bo napenjalo. Samo na nemirnem obnašanju in penjenju bomo zapazili, da živali nekaj tiči. Marsikateri krat se bo gospodarju posrečilo, da bo tisti predmet zmasiral dalje proti goltancu in ga iztisnil spet nazaj v gobec. To pa samo tedaj, ako krč v požiralniku ni prehud. Ta krč v nekaj dneh spet popusti in predmet potem marsikdaj sam zdrči dalje proti želodcu in je stvar s tem rešena. Vendar pa ne bi svetoval gospodarjem posluževati se te čakalne metode, ker dostikrat nastanejo tekom časa na požiralniku ali želodcu tako hude spremembe, da mora biti žival radi teh potem zaklana. Pri današnjih visokih cenah govedi se že izplača, da se pokliče veterinarja, ki bo živali dal injekcijo, ki bo tekom nekaj minut odpravila krč v požiralniku in predmet bo šel sam naprej ali pa se ga potem z lahkoto zmasira nazaj v gobec ali pa dalje v želodec, ne da bi se bilo treba bati, da bi pri tem poškodovali požiralnik.

Nekoliko drugačno je zadržanje svinje, ako je njej kaj obtičalo. Pri svinji je napihnanje, kakoršno opazujemo pri govedi, nemogoče, ker je ustroj njenega želodca povsem drugačen. Tudi z katerokoli sondo ali podobnim predmetom zataknjeni predmet potisniti v želodec se nam verjetno ne bo posrečilo. To pa radi tega, ker svinja skoraj vedno, kadar jo primemo, vpije. Vedno pa, če žival vpije, je odprt sapnik, ne pa požiralnik. Ako v tem štadiju hočemo poriniti sondo v požiralnik, bomo vedno zadeli v sapnik in nadalje v pluća. S tem, da smo ranili pluća, smo žival brezpogojno zapisali smrti. Pri svinjah poskušamo predmet odstraniti s tem, da ji vbrizgamo pod kožo zdravilo, ki bo povzročilo bruhanje. Z bruhanjem vrže tudi v goltancu zaklinjeni predmet spet skozi gobec... To pa seveda samo tedaj, ako ta ni preveč zaklinjen, in če že ni zatečeno. V nasprotnem slučaju se bomo morali odločiti za klanje, ako je žival pri primerni reji, ali pa bomo čakali, da se bo v 8—10 dneh krč sam odstranil in bo žival spet začela piti. Ves ta čas žival seveda ne more ne jesti in ne piti, kar seveda povzroči hudo shujšanje. Pomagati ji bomo poskusili s pogostimi klistiri tople vode, kateri bomo primešali nekaj pšenične moke, kar napravimo na ta način, da v mrzlo vodo zamešamo malo moke in še le potem pridenemo toplo vodo. Ta tekočina mora seveda ostati v črevi. Od tam jo bo željni in lačni organizem vsrkal.

Upam, da se bo s temi vrsticami mogel okoristiti marsikateri naš kmet in da ga bodo ohranile pred nepotrebno nesrečo.

Pašni travniki in umetna pasišča

mesto pridelovanja žita

1. Splošno.

Pod silo tako naglo spremenjenih gospodarskih razmer v Avstriji, nizkih cen za njivske pridelke in dragih delovnih moči — so začeli naši večji gospodarji deloma že opuščati pridelovanje žita in spreminjati njive v travnike in pasišča. Da pa bomo s temi spremembami tudi dobičkanosno izoriščali zemljo, morajo biti vse te premembe smotrno in strokovno pravilno izvedene.

Malokdo v splošnem pomisli, da nam primerno oskrbovan pašni travnik ali umetni pašnik da tudi 40—60% več pridelka ko najbolje oskrbovan naravni travnik. Dočim pri nas marsikje še parceliramo stare „gmajne“, skupne občinske pašnike, in iz njih urejemo njive in travnike, hodijo v severnih evropskih pokrajinah večinoma že obratno pot ter spreminjajo njive in stare, naravne travnike v pašne travnike in umetna pasišča.

Ureditev umetnih pasišč na travnišču pa je zanesljivo uspešna le tam, kjer je letno najmanj 600 mm padavin in to predvsem v poletni dobi. Dežja imamo na Koroškem vendar večinoma dovolj. Drugi pogoj za ureditev pašnih travnišč je, da so zemljišča kolikor toliko skupaj, zložena.

2. Vpliv paše na travnišča.

Na razvoj in zgostitev travniške ruše ter uničevanje plevela mnogo bolj učinkovito deluje paša spomladi in poleti kot v jeseni. Spomladi na travnik spuščena živina vsled dolge zimske in suhe reje v hlevu ni posebno izbircna ter hlastno žre vse povprek in s tem temeljito uniči tudi sočen plevel, na pr. krebulo, lapuh, regrat, zlatnice itd.

Znani strokovnjak Geith nam pokazuje ugoden vpliv paše na travniško rušo na naslednjem primeru:

Na travniku, na katerem doslej niso pasli, je bilo najti 22,5% praznih mest, 45% plevelnih rastlin, 22,5% trav in 10% detelj.

Isti travnik je po triletni paši pokazal naslednjo sestavo ruše:

5% praznih mest, 15% plevelnih rastlin, 57,5% trav, in 22,5% detelj.

Primerno stlačena zemlja, kokoršno napravi paša, je namreč prvi pogoj za uspešen razvoj trav in detelj, dočim mnogo plevelnih rastlin ljubi rahlo zemljo.

Prav zgodnjo ozelenitev travnikov in pašnikov spomladi dosežemo vendar še na ta način, da travnišča in pasišča v jeseni pokrijemo s krompirjevko, plevami ali kompostom in seveda tudi s hlevskim gnojem, ako za tega nimamo druge uporabe. Sicer nam pa pomladansko gnojenje z dobro razkrojenim hlevskim gnojem na urejenih in godnih travnikih in pašnikih — kakor sem ugotovil na Gorenjskem, kjer je stalno dosti dežja, — znatno več koristi ko jesensko gnojenje.

3. O praktični uvedbi pašnih travnikov in umetnih pašnikov.

Pašne travnike izkoriščamo v letu v pet-do šestkratnih presledkih izmenoma za košnjo in pašo in sicer na naslednje načine:

- a) zgodnja paša spomladi — košnja za seno — dvakratna poletna paša — košnja za otavo ali silažo — jesenska paša. Ali:
- b) zgodnja pomladanska košnja za seno ali silažo — dvo-do trikratna poletna paša — pozna košnja otave — jesenska paša. Ali:
- c) trikratna paša od aprila do sredine junija — pozna košnja otave — jesenska paša.

V splošnem se ni bati, da se bo vsled uvedbe paše na travnikih pridelalo premalo sena za zimo, kajti s popasenjem se ruša sčasoma tako zgosti in mrva v toliko kakovostno boljše, da ne pridelamo kljub paši nič manj sena oz. redilnih snovi kakor v primeru, če ne bi pasli. Navadno seno vsebuje, ako je dobro spravljeno 4.2% beljakovin, seno s pašnih travnikov pa vsebuje do 7.5% beljakovin.

Travne površine, katere smo namenili za pašne travnike ali umetne pašnike, je razdeliti oz. ograditi na enako velike oddelke (čredinke). Za glavo odrasle živine računamo za popolno preživljanje ob sami paši 10–12 oddelkov po 300–500 m² pašne površine v posameznem oddelku, za mlado živino pa zadostuje tudi 6 oddelkov pasišča.

Čim je postala spomladi trava ped visoka, je vse posamezne oddelke v kratkih presledkih od 1–2 dni popasti. Pozneje ostane živina po 3–4 dni, izjemoma tudi po 8 dni v enem oddelku. Če ostane živina več kakor 2 dni, napr. 3 do 8 dni v enem oddelku, v hlevu od spomladi do zgodnje jeseni odrasli živini ni treba še posebej pokladati kake krme, ker bi to živino le razvadilo. Pasti bi bilo le zjutraj in zvečer, čez dan pa naj bi bile živali v hlevu.

Še enkrat opozarjam, da vzamemo z umetnega pašnika največ redilnih snovi, ako pasemo po pičlo ped visoki paši. Večja starejša trava že tako oleseni, da za živino ni več tako izdatna.

Ako bi se odločili, da bi uporabljali razdeljene travne površine samo v pašne namene, (in ne bi uvedli prej navedenega kolobarjenja pašnih travnikov,) bi morali šestokrat v maju in juniju, ko trava najhitreje raste, polovico pašnih oddelkov pokositi. Pokoseno sočno mlado travo bi najbolje shranili na ta način, da bi jo okisali ali pa posušili v kozolcu oz. na švedskih stišlnih pripravah.

Da je po odgonu živine iz enega pašnega oddelka v drug oddelk potrebno popašeni oddelk tudi oskrbovati, je naravno.

Zaostale šope bohotne, debelo-stebelne trave moramo takoj pokositi. To travo, čim malo ovne in čim jo potrosimo nekoliko s soljo, živina raje požre kakor sicer svežo travo okrog kravčkov. Da je nadalje treba tudi kravčke z grabljami ali lopato ali posebno brano takoj razbrskati, se razume samo po sebi. Z večletnimi poizkusi se je ugotovilo, da se je z rednim razbrskanjem kravčkov doseglo na pašniku za 19% zvišanja pridelka.

Pašnik ali pašni travnik moramo v letu paše obilno gnojiti, pred vsem z dušikom. Takoj po odgonu živine v drug oddelk navozimo v popašeno čredinko razredčeno gnojnico ali pa v sili tudi umetni dušik. Ako 6–8 krat v enem poletju menjamo pašne oddelke, je treba 4–6 krat gnojiti z gnojnico. Vsakokrat je potrebno 200 hl razredčene gnojnice ali gnojake na 1 ha pašnika.

Vsaj vsako drugo leto v jeseni moramo dati na 1 ha pašne površine 300–400 kg tomaževe žlindre ali pa 200–300 kg superfosfata vsake spomladi. Vsako drugo ali tretje leto je pašne oddelke zaradi ohranitve godnosti zemlje pokriti s krompirjevko, plevami, kompostom itd. Ako moramo v primeru pomanjkanja gnojnice rabiti umetni dušik, moramo trositi v jeseni še 200–300 kg kalijeve soli na 1 ha. Umetno pašno travišče tudi apnimo v toliko, da dobro uspevajo detelje, ker močno gnojenje z gnojnico povzroča hitro izrabo apna v zemlji.

Sicer ne smemo vseh čevljev meriti po enem kopitu, vendar obstoja v severnih in sosednjih zamejnih pokrajinah povsod prepričanje, da je edino s pomočjo pašnih travnikov in umetnih pasišč mogoče pridelovati mleko še kolikor toliko poceni in znižati visoke režijske stroške njegovega pridelovanja ter da je edino na pašnikih mogoče ohraniti pri zdravju že od narave občutljivejše in za jetiko tako zelo dovzetne molzne krave.

Z uvedbo pašnih travišč bi dvignili tudi splošno donosnost kmetovanja in znatno zmanjšali potrebo po delovnih močeh, katere zahteva nedonosno pridelovanje žita in morebitna stalna, vsakodnevna košnja zelene krme ob izključni hlevski reji, ki je pri nas, razven v gorskih krajih, še povsod v navadi. Kočuški.

Letni in živinski sejmi na Koroškem

Opomba: Z (*) označeni sejmi se vršijo naslednji delavnik, ako padejo na uedeljo ali praznik.

Okraj Šmohor:

Brdo: Letni in živinski sejem 24. aprila (*); živinski sejem 25. septembra (*).

Šmohor: Letni sejem v ponedeljek pred cvetno nedeljo; tržni in živinski sejem v torek po

Binkoštih in 26. oktobra; živinski sejem 15. junija; konjski sejem 26. avgusta.

Št. Štefan v Zilji: Tržni sejem 26. decembra.

Okraj Beljak:

Podkloster: Letni in živinski sejem 4. maja (*) in v ponedeljek po Vseh svetih.

Vrata: Letni in živinski sejem 30. novembra.

Bleiberg: Tržni sejem v nedeljo po Jerneju.

Čajna: Tržni sejem 19. marca.

Bistrica: Letni in živinski sejem 12. junija in 11. novembra.

Rožek: Živinski sejem 4. maja (*) in tržni sejem 29. septembra (*).

Vrba: Letni in živinski sejem 12. marca.

Beljak: Živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Sv. Lorencu, ter vsako prvo sredo v mesecu z izjemo v januarju in avgustu; tržni dan vsako sredo in vsako soboto.

Okraj Celovec:

Borovlje: Živinski in tržni sejem 23. marca (*) in 28. novembra (*); živinski sejem v ponedeljek po 8. septembru. Tržni dan vsako sredo.

Grabštajn-Dolina: Tržni sejem v nedeljo po Sv. Petru in Pavlu in prvo nedeljo v oktobru.

Grabštajn-vas: Konjski sejem 30. septembra.

Celovec: Živinski sejem vsak četrtek; konjski sejem v ponedeljek po Veliki gospojnici; živinski sejem ob pomladanskem in jesenskem velesejmu; letni sejem 16. maja in 21. oktobra. Tržni dan vsak četrtek.

Trg: Letni sejem 8. maja, 27. in 28. avgusta.

Št. Vid ob Glini: 1., 2., 8. in 9. oktobra letni sejem.

Okraj Velikovec:

Pliberk: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. treh kraljih, v ponedeljek po Medardu; v ponedeljek po Sv. Egidiju in v ponedeljek po Št. Lenartu.

Djekše: Živinski sejem 23. aprila in 24. junija.

Dobrla ves: Tržni sejem 19. marca; letni in živinski sejem v torek po Binkoštih in v ponedeljek pred Sv. Lukom.

Železna Kapla: Tržni in živinski sejem 3. maja (*); letni in živinski sejem 2. julija (*) in 28. oktobra (*) ter živinski sejem 16. avgusta (*).

Bistrica pri Pliberku: Letni in živinski sejem v ponedeljek po Sv. Janezu Nepomuku; v ponedeljek po Veliki gospojnici in zadnji ponedeljek v septembru.

Grebinj: Živinski in tržni sejem v ponedeljek pred Cvetno nedeljo, v ponedeljek pred Binkošti in v ponedeljek pred Kolomanom; živinski sejem na dan Sv. Ane, drugi ponedeljek v februarju in drugi ponedeljek v septembru.

Pustrica-Št. Lenart: Živinski in tržni sejem v ponedeljek pred Sv. Jakobom.

Velikovec: Letni in tržni sejem na Miklavževu; tržni dan vsako sredo.

Labod: Letni in živinski sejem 12. marca (*), 4. maja (*); 24. avgusta (*) in 27. decembra (*).

NASVETI ZA KMETOVALCE

Mere in podatki

1. Dolžinske mere.

Enota je meter (m), to je palica, dolga 1 štiridesetmilijonski del zemeljskega obsega na ravniku.

1 Mm (miriameter) = 10.000 m

1 km (kilometer) = 1000 m

1 meter = 10 dm (decimetrov) = 100 cm (centrimetrov) = 1000 mm (milimetrov)

1 geografska milja = 7420,4 m = 4 morske milje (1855,1 m)

1 angleška milja = 1609,5 m

1 dunajski seženj (klafta) = 6 čevljev (') = 1,8965 m

1 čevlj (dunajski) = 12 palcev ali col ('') = 0,316 m

1 palec ali cola = 12 črt ali linij (''') = 2,634 cm

1 laket = 0,778 m

1 morski voz = $\frac{1}{129}$ morske milje = 15,46 m

2. Ploskovne (površinske) mere.

Enota je kvadratni meter (m^2).

1 km^2 = $1000 \times 1000 m$ = 1.000.000 m^2

1 ha (hektar) = 100 a (arov) = $100 \times 100 m$ = 10.000 m^2

1 a = $10 \times 10 m$ = 100 m^2

1 čevlj² = 0,1 m^2

1 kvadratni seženj (kv. klafta) = 3,597 m^2

1 oral (joh, jutro) = 1600 kv. sežnjev = 57,5 arov = 5754,64 m^2

1 ruska desetina = 1,0925 ha

3. Prostorninske mere.

Enota je kubični meter (m^3).

1 m^3 = $10 \times 10 \times 10$ = 1000 dm^3

1 dm^3 = 1000 cm^3 = 1.000.000 mm^3

1 m^3 = 31,67 kubičnih čevljev

1 klafta³ = 6,820 m^3

1 čevlj³ = 0,032 m^3 = $\frac{1}{32} m^3$

Pri lesu se meri: ali na prostorne metre³ (prm), ali na polne metre³ (plm).

Prostorni m^3 se merijo, na primer pri zloženih drvah, pri pesku na vozu itd.; polni m^3 pa so na primer pri okroglem in tesanem lesu, pri meri izkopov itd.

Resnična (polna) kubična vsebina prostornih m^3 pa znaša od 25% (na primer trske) do 70% izmere prostornih m^3 .

Tekoči metri se računajo pri meri na dolžino posameznih kosov ne oziraje se na njih širino in višino (na primer blago, ograja itd.)

4. Votle mere.

Enota je liter (l), to je prostor, ki ga zavzema 1 dm^3 .

1 dl (deciliter) = $\frac{1}{10} \text{ l} = 100 \text{ cm}^3$

1 cl (centiliter) = $\frac{1}{100} \text{ l} = 10 \text{ cm}^3$

1 hl (hektoliter) = $100 \text{ l} = 100 \text{ dm}^3$

1 polovnjak = 5 velikih veder (štrajhov) = 10 malih veder = 282,25 l

1 veliko vedro = 2 mali vedri = 40 bokalov = 56,1 l

1 malo vedro = 20 bokalov = 28,3 l

1 polič = ca 7 dl

1 frakelj = $\frac{1}{8} \text{ l}$

5. Utežne mere.

Enota je gram (g), to je teža 1 cm^3 čiste vode v brezračnem prostoru pri 4° C toplote.

1 kg (kilogram) = 100 dkg (dekagramov) = 1000 g = teža 1 l vode

1 g = 10 dg (decigramov) = 100 cg (centigramov) = 1000 mg (miligramov)

1 q (stot. metercent, kvintal) = 100 kg

1 t (tona) = 10 q = 1000 kg

1 cent stari, dunajski = 100 funtov = 36 kg

1 funt stari, dunajski = 32 lotov = 0,56 kg

1 lot stari, dunajski = 17,5 g

1 oka = 1,28 kg

1 mk (metrski karat) ima 20 cg = 200 mg

1 ruski pud = 16,38 kg

6. Električne mere.

1 amper (A, Amp.) je enota za merjenje električnega toka

1 Ohm (om — — O) je enota za merjenje upora teles pri prevajanju električnega toka

1 Volt (V) je enota za merjenje napetosti električnega toka

1 Coulomb (kolomb — — C) je enota za merjenje množine električnega toka

1 Wat (W) je enota za merjenje učinka električnega toka

1 joule = žul (J) je enota za merjenje dela električnega toka

1 kilovat (kW) = 1000 vatov = 1,35 konjske sile enak učinek električnega toka

1 kilovatna ura (kWh) je enota za merjenje porabe električnega toka

1 kWh = 860 kal

Električni motor porabi pri polni obremenitvi za vsak kilovat (1,35 konjske sile) svoje moči 1 kWh toka.

Električna žarnica porabi 1 kWh toka v toliko urah gorjenja, kolikorkrat je število „sveč“ = vatov, s katerimi je označena njena svetlost, obseženo v 1000. Na primer 20 vatna žarnica porabi 1 kWh v 50 urah = $(1000 : 20 = 50)$.

7. Mere za silo (moč).

Enota je kilogrammeter (1 kgm) = sila, ki dvigne v 1 sekundi 75 kg 1 meter visoko.

1 konjska sila (1 HP, 1 ks) = 75 kgm = sila, ki dvigne v 1 sekundi 75 kg 1 meter visoko.

1 HP ura ima 632 kal. (kalorij), 1 delovna kalorija ima silo 427 kgm.

Moč električnih motorjev v konjskih silah, če je označena v kilovatih:

0,5 kW = 0,68 ks (KS, HP, PS)	3,0 kW = 4,1 ks
1,0 kW = 1,36 ks	3,5 kW = 4,75 ks
1,5 kW = 2,0 ks	4,0 kW = 5,4 ks
2,0 kW = 2,7 ks	4,5 kW = 6,1 ks
2,5 kW = 3,4 ks	5,0 kW = 6,8 ks

Za pogon mlatilnic (navadnih) in slamoreznic zadostuje elektromotor 2,5 kW, za pogon cirkulark pa 4 kW.

Človek zmore pri daljšem delu le 0,1 ks, konj 0,5 ks.

8. Toplotne mere.

Enota je 1° C (ena stopinja po Celziju). Celzijeva toplotna lestvica (skala) je razdeljena na 100° (stopinj) med lediščem in vreliščem vode, Réaumurjeva na 80°, Fahrenheitova pa na 212°. Isto toploto pomenijo stopinje:

Celzija	18°	0°	100°
Réaumurje	14°	0°	80°
Fahrenheita . . .	0°	32°	212°

Enake toplotne razlike so 5° C, 4° R, 9° F.

1 toplotna kalorija (kal.) je tista množina toplote, ki je potrebna, da se toplota 1 litra vode zviša od 14,5° C na 15,5° C.

9. Mere za pritisk (tlak).

Enota je atmosfero (Atm.), to je pritisk zračnega tlaka na 1 cm³ morske površine, kar je enako 1,033 kg = okroglo 1 kilogram.

1 atmosfero pritiska ima 10 m globoka voda. Zračni pritisk ali zračni tlak znaša ob morju 760 mm, to je: dvigne živo srebro v brezračni cevi barometra 760 mm visoko.

1 m³ tehta pri navadnem vskladiščenju

Snov:	kg	Snov:	kg
Pšenica	700—800	travniško seno, stisnjeno . .	90—100
ječmen	580—640	slama ozimnih žit	60— 70
oves	400—500	slama stročnic	45— 55
fižol	840—880	slama, stisnjena	200—270
koruza	700—800	rezanica	50— 60
krompir	625—675	nastilj	90—125
krmska pesa	625—675	hlevski gnoj	720—840
repa	550—660	čilski soliter	1200
reznji sladke pese, suhi . .	320—330	apneni dušik	900—1000
trava, travniška	325—345	Thomasova žlindra	2150—2200

Železniški tovorni vagon

10 tonski odprt ima	14 m ³ , zaprt	32 m ³
15 „ „ „	21 m ³ , „	48 m ³
20 „ „ „	28 m ³ , „	64 m ³

V 10 tonski vagon lahko nalcžimo

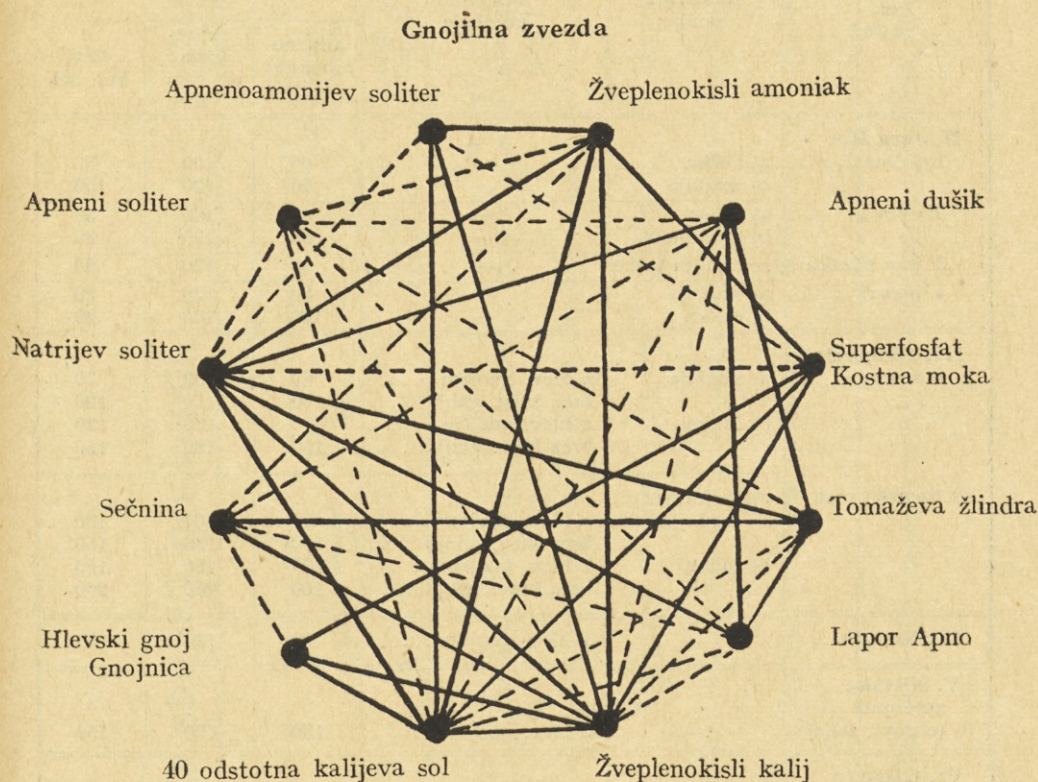
Peska	7 m ³	Lesna smrekovega	31 m ³
Apna	8 m ³	„ bukovega	25 m ³
Opeke	7 m ³	„ hrastovega	24 m ³
Premoga	12 m ³	Vina okrog	80 hl

Povprečni podatki o setvi in žetvi nekaterih rastlin

Vrsta rastline	Sejano z roko do kg/ha	S strojem do kg/ha	Oddaljenost vrst cm	Kalivost semena traja do let	Srednji pridelek v zaostalejši Slov. Koroški v q/ha			1 hl zrnja tehta pribl. kg
					zrnja	slame	gomolj.	
Pšenica	200	160	11—15	4	16	30	—	70
Rž	180	160	11—15	2	15	30	—	72
Ječmen ozimni	150	130	11—15	4	16	25	—	60
Ječmen jari	180	150	11—15	3	12	20	—	66
Oves	130	110	11—15	2	12	25	—	48
Ajda	100	70	20—25	6	8	15	—	60
Koruza	60	50	50—100	5	20*)	30	—	78
Fižol	—	150	40—45	5	15	12	—	75
Krompir	2000	—	45—65	1	—	15	120	—
Pesa krmna	—	25	45—55	4	—	—	250	—
Korenje	12	8	35—45	4	—	—	200	—
Lucerna	30	25	11—15	4	5	45	—	—
Detelja navadna	20	16	11—15	3	2	40	—	—
Grašica	180	160	11—15	5	—	20	—	—
Proso	25	15	20—25	3	15	25	—	70
Repica	25	10	25—55	3	12	—	—	—
Sončnica	—	150	40—50	8	10	—	—	—

*) 100 kg suhih storžev da 70—80 koruze, 100 kg svežih 50—60 kg zrnja.

Tabela za uporabo umetnih gnojil

Z debelo črto povezan a gnojila smemo vsikdar mešati. — Nepovezanih gnojil nikdar ne smemo mešati.

S črto s presledki povezana gnojila smemo mešati le neposredno pred trošenjem.

Posevek oz. sadež	Kakovost zemlje	Temeljno gnojenje	Umetni gnoj v kg na 1 oral		
			dušik	fosforna kislina	kalij
			apneno amonijev soliter	super- fosfat ali tom. žl.	40% kal. sol
I. Ozimno žito 1. pšenica	a) težka	z hlev. gnojem	40	100	50
		brez hlev. gnoja	50	120	60
	b) srednja	z hlev. gnojem	60	120	70
		brez hlev. gnoja	80	200	100
2. rž	a) srednja	z hlev. gnojem	40	80	50
		brez hlev. gnoja	80	200	100
	b) lahka	z hlev. gnojem	80	120	100
		brez hlev. gnoja	100	200	100

Posevek oz. sadež	Kakovost zemlje	Temeljno gnojenje	Umetni gnoj v kg na 1 oral		
			dušik	fosforna kislina	kali
			apneno amonijev soliter	super- fosfat ali tom. žl.	40% kal. sol
II. Jara žita					
1. ječmen	a) težka	—	60	100	60
	b) srednja	—	70	120	100
2. oves.....	a) težka	—	80	100	50
	b) srednja	—	100	120	80
3. jara pšenica	srednja in težka		80	120	80
4. jara rž.....	a) srednja	—	80	120	80
	b) lahka	—	100	140	90
III. Okopavine					
1. krompir ...	a) srednja	z hlev. gnojem	60	100	70
		brez hlev. gnoja	100	150	120
	b) lahka	z hlev. gnojem	100	120	120
		brez hlev. gnoja	150	180	150
2. krmska pesa	a) težka in srednja	z hlev. gnojem	80	100	100
		brez hlev. gnoja	150	150	150
	b) lahka	z hlev. gnojem	100	150	120
		brez hlev. gnoja	160	200	200
IV. Koruza ...	—	z hlev. gnojem	90	120	60
V. Njivska zelenjad (ohrov, zelje)	—	z hlev. gnojem	130	150	150
VI. Oljne in predelne rastline					
1. ogrščica, re- pica.....	—	z hlev. gnojem	80	100	90
	—	brez hlev. gnoja	120	150	130
2. lan, kono- plje.....	—	z hlev. gnojem	60	100	90
	—	brez hlev. gnoja	90	150	130
VII. Stročnice (grah, grašica, fižol)					
	a) srednja	—	—	100	100
	b) lahka	—	—	150	150
VIII. Krmske rastline detelja, lucer- na, trav. detel- jina					
	—	—	—	250	120
IX. Travniki in pašniki					
	a) težka	—	60	150	70
	b) lahka	—	30	230	150
X. Sadno drevje					
	na 100 m ² po- vršine	z drevjem posajene ..	3	4	3

Določevanje starosti pri konjih

Naziv zob sekalcev	Mlečni zobje		Stalni zobje				
	zrastejo	se obrabljaajo	zrastejo v	dosežejo polovico višine v	dorastejo v	Ovalna oblika zob, jedro izgine	
						na zobeh spodnje čeljusti v	na zobeh zgornje čeljusti v
Prednji	Konji so 1—2 tedna brez zob 14 dni do 1 meseca	od 10. meseca do 1½ leta	2½ leta	3. letu	3½ leta	6. letu	9. letu (krajnik je proti zadnjemu letu oster)
Srednji	od 1.—5. meseca starosti	od ½ leta do 2 let	3½ leta	4. letu	4½ leta	7. letu	10. letu
Krajni	od 5.—9. meseca sta- rosti (v 9.—11. mese- cu so razviti vsi mlečni zobje)	od 2. leta do 2½ leta	4½ leta	5. letu	5½ leta	8. letu	11. letu

Nadaljnje določevanje starosti po obliki zob (okrogla, trikotna) zahteva mnogo vaje in jo za vsakdanjo rabo živinorejec lahko pogrša.

Koledar brejosti

Pripuščena dne	Konec. brejosti			
	kobile 340 dni	krave 284 dni	ovce, koze 152 dni	svinje 116 dni
1. jan.	6. dec.	11. okt.	1. jun.	26. apr.
6. "	11. "	16. "	6. "	1. maja
11. "	16. "	21. "	11. "	6. "
16. "	21. "	26. "	16. "	11. "
21. "	26. "	31. "	21. "	16. "
26. "	31. "	5. nov.	26. "	21. "
31. "	5. jan.	10. "	1. jul.	26. "
5. febr.	10. "	15. "	6. "	31. "
10. "	15. "	20. "	11. "	5. jun.
15. "	20. "	25. "	16. "	11. "
20. "	25. "	30. "	21. "	15. "
25. "	30. "	5. dec.	26. "	21. "
2. marca	4. febr.	10. "	31. "	25. "
7. "	9. "	15. "	5. avg.	31. "
12. "	14. "	20. "	10. "	5. jul.
17. "	19. "	25. "	15. "	10. "
22. "	24. "	30. "	20. "	15. "
27. "	1. marca	4. jan.	25. "	20. "
1. aprila	6. "	9. "	30. "	25. "
6. "	11. "	14. "	4. sept.	30. "
11. "	16. "	19. "	9. "	4. avg.
16. "	21. "	24. "	14. "	9. "
21. "	26. "	29. "	19. "	14. "
26. "	31. "	3. febr.	24. "	19. "
1. maja	5. aprila	8. "	29. "	24. "
6. "	10. "	13. "	4. okt.	29. "
11. "	15. "	18. "	9. "	3. sept.
16. "	20. "	23. "	14. "	8. "
21. "	25. "	28. "	19. "	13. "
26. "	30. "	5. marca	24. "	18. "
31. "	5. maja	10. "	29. "	23. "
5. jun.	10. "	15. "	3. nov.	28. "
10. "	15. "	20. "	8. "	3. okt.
15. "	20. "	25. "	13. "	8. "
20. "	25. "	30. "	18. "	13. "
25. "	30. "	4. apr.	23. "	18. "
30. "	4. jun.	9. "	28. "	23. "

Pripust, pojanje (gonjenje), brejost in uporabnost domačih živali za plemo

	Pojanje — gonjenje				Brejost		Uporabnost za plemo let	Dojenje traja tednov
	Prvič pripustimo v mesecu	Pojanje traja	Nastopa		traja dni	povprečno		
			v primeru neoploditve	po porodu				
			čez					
Kobila ..	24—36	do 9 dni	3—4 tedne	5—10 dni	327—350	336	15—25	12—18
Oslica ...	30—40	do 9 „	3 „	5 10 dni	350—365	360	20—30	12—18
Krava ...	16—30	1—1 1/2 „	3 „	4—6 tedn.	260—310	280	10—16	4—18
Ovca	8—18	1—3 „	3 „	6—8 tedn.	145—155	150	7—12	6—16
Koza	8—18	1—3 „	3 „	11 dni	145—155	150	7—12	6—12
Svinja ..	8—18	1—3 „	3 „	4—8 tedn.	110—124	120	5—7	5—9
Zajka ...	7—10	1—2 „	—	—	30	30	2—3	4
Psica	8—9	9—14 „	2 X letno	4 mesece	56—63	63	8—10	4—6
Mačka ..	7—12	9—14 „	2 X „	4 „	55—65	60	8—10	4—6

ČITAJTE IN ŠIRITE

MESEČNIK SLOVENSKE KOREŠKE

SVOBODA

Posamerni izvođ 30 grošov, mesečna naročnina 1 šiling

SLOVENSKI

vestnik

GLASILO SLOVENSKE KOROŠKE

Mladina! Tvoj list je
MLADA KOROŠKA

Letnik IV.

Celovec, v izidu 15. VI. 1949

Štev. 48 (237)

Pregled političnih dogodkov do konca septembra 1949

Mnogokaj se je v minulem letu zgodilo važnega na politični pozornici Evrope in ostalih štirih kontinentov. Vendar, predaleč bi nas zavedlo, če bi hoteli naštetih in razlagati vse ono, kar je v 1949. 1. privlačilo pozornost svetovnega javnega mnenja. Zato se bomo morali omejiti samo na tiste dogodke, ki so v tem letu vzbujali prav posebno pozornost, poleg tega pa tudi vplivali ali vplivajo na bodoči razvoj in bodočo ureditev sveta.

Osnovne značilnosti mednarodne politike se pravzaprav v bistvu niso spremenile, saj je druga svetovna vojna, ki se je končala pred dobrimi štirimi leti, v glavnem že začrtala smernice povojnega razvoja. Vsaj kar se tiče delitve sveta v dva tabora, v napredni in demokratični in v imperialistični in antidemokratični. Nihče pa ni pričakoval, da bodo tudi znotraj demokratičnega tabora udarile v tem času na plan težnje, ki nimajo prav nič skupnega niti z demokracijo niti z enakopravnostjo, težnje, svojstvene imperializmu in prevzete od njega, ki grozijo uničiti vse ono, za kar so v minuli vojni krvaveli mali in veliki narodi.

Imperialistični tabor z Združenimi državami Amerike na čelu je v tem letu nadaljeval s svojo politiko pripravljanja novega svetovnega krvoprelitja, politiko, katere temeljne značilnosti so v izgrajevanju vojaških oporišč širom sveta, pojačanjem oboroževanju na vseh poljih, zastraševanju z atomskim orožjem, sistematičnem in neprekinjenem vojnem hujskaštvu, organiziranju enotnega vojaškega bloka uperjenega proti Sovjetski zvezi in državam ljudske demokracije in podobno. Z različnimi organizacijskimi ukrepi so Združene države Amerike v minulem letu skušale okrepiti svojo mednarodno vlogo, in oblike, s katerimi so 1948. 1. „združile“, v resnici pa popolnoma gospodarsko zaslužnile Evropo (n. pr. Marshallov plan), prenesti tudi na vojaško (Atlantski in Sredozemski pakt) in politično področje (Evropski svet s sedežem v Strassbourgu).

Tako imperialistični tabor, kar pa seveda ni nič čudnega in nenavadnega, saj je ravno v tem bistvo imperializma, v zaslužnjevanju in izkoriščanju malih, slabotnih, polkolonialnih in kolonialnih narodov.

Toda, zelo čudno je in tega v resnici nihče ni pričakoval, da so se v minulem letu tudi s strani Sovjetske zveze in držav ljudskih demokracij pokazale v odnosu do Jugoslavije v vsej ostrini in jasnosti težnje, ki dejansko rušijo zaupanje v prvo državo socializma, težnje in metode, s katerimi skušajo le-te vsiliti, ki morajo vsakogar, ki se je nad temi pojavi zamislil, navdati z globoko skrbjo.

Prav zaradi tega pa je potrebno, da temu vprašanju tudi v našem pregledu posvetimo malo več prostora in več pozornosti.

Kako se je vse to začelo vsi dobro vemo in nismo pozabili. Z resolucijo Informacijskega urada devetih Komunističnih partij so hoteli jugoslovanskemu vodstvu naprtiti vse mogoče in nemogoče grehe, v pričakovanju, da bo tej resoluciji, katere autor je takšna avtoriteta kakor VKP (b), takoj in mimogrede sledilo „priznanje, kesanje in pokora“, v kolikor pa tega ne bi bilo, pa da bo jugoslovansko ljudstvo, v smislu navodil resolucije, nasilno izvedlo odstranitev svojega vodstva.

Ali, vse to je izostalo. Kajti, nihče ne more priznati zločina, kiga ni zagrešil, nihče se ne more kesati greha, ki ga ni nikdar storil. Da pa vseh teh grehov ni bilo, da so bile vse obtožbe iz trte zvite, pa so najboljši dokaz jugoslovanski narodi, ki niso izvedli nasilne odstranitve svojega vodstva kakor so avtorji resolucije pričakovali, ampak prav nasprotno se še trdneje oklenili svoje Partije in njenega vodstva.

Meseci so minevali in vse bolj se je svitalo, vse razumljiveje je bilo, zakaj in kako je prišlo do te nesrečne resolucije, v čem je bistvo spora med vodstvom KPJ in VKP (b). Vsi, ki so od samega začetka spremljali razvoj tega spora so, če že ne takoj pa vendar prav kmalu, prišli do edino možnega zaključka, da je teritorialno

n številčno mala in slaba, vendar po svoji moralni veličini, po svoji enotnosti tako močna Jugoslavija prevzela nalogo, da povede težak, vendar časten in nujen boj za pravilno rešitev vprašanja — kakšni naj bodo odnosi med socialističnimi državami. Ali naj bodo ti odnosi isti kakor v gnilem, propadajočem kapitalističnem redu, to je odnosi zaslužjevanja, pravice močnejšega, izkoriščanja človeka po človeku, naroda po narodu, države po državi? Ali pa naj bodo ti odnosi nekaj novega, kjer beseda enakopravnost malih in velikih, suverenost, neodvisnost, nevmešavanje v notranje zadeve sosedov ne bodo samo gola, prazna in brezpomembna fraza, ki se poljubno obrača in uporablja, ampak dejstvo, živa stvarnost, ki mora priti povsod in na vsakem koraku do izraza. Takšni bi ti odnosi morali biti, saj v tem je ravno ona velika prednost nove, napredne, socialistične družbene ureditve pred staro, nazadnjaško kapitalistično ureditvijo.

Takšni odnosi bi morali vladati med socialističnimi državami in znotraj njih, takšni, kakršni danes vladajo, mirno lahko trdimo, v novi Jugoslaviji in za kakršne se ona tudi bori v mednarodnem življenju.

Med narodnoosvobodilno borbo so jugoslovanski narodi izvedli tudi ljudsko revolucijo in prav to jim je omogočilo, da so pričeli z graditvijo socializma, da so pravilno rešili nacionalno vprašanje, za katerega so že od nekdaj trdili, da je rak rana Jugoslavije, da so ustvarili državo, ki dejansko lahko služi kot zgled in primer resnične ljudske demokracije.

Uspehi med vojno in nič manj tudi po vojni so silno dvignili ugled nove Jugoslavije po vsem svetu. Jugoslavija je s svojim primerom pokazala pot, kako je treba reševati tudi najbolj zapletena vprašanja. V Beograd so prihajale, skoraj bi lahko rekli vsakodnevno, delegacije iz drugih držav ljudske demokracije, da bi se na licu mesta poučile o velikanskem razvoju mlade jugoslovanske republike, spoznale kako deluje državni aparat, kako delajo in kakšni so ljudski odbori, v čem so naloge Ljudske fronte in kako jih rešuje, kakšne so razne množične organizacije, kako in v koliko posamezne naprednejše ljudske republike pomagajo bolj zaostalim kakor n. pr. Makedoniji ali Črni gori, kako je jugoslovansko vodstvo rešilo vprašanje madžarske, slovaške, šiptarske ali drugih nacionalnih manjšin in kolike svoboščine le-te uživajo itd. itd.

Napak pa bi bilo misliti, da je Jugoslavija samo po svoji notranji ureditvi, v reševanju notranjih vprašanj bila primer in zgled ostalim ljudskim demokracijam. Ne! Tudi v svojih odnosih do demokratičnih držav je Jugoslavija v praksi dokazovala, kakšni naj bodo odnosi med socialističnimi državami odnoso državami, ki so na poti v socializem. V času, ko je n. pr. v Romuniji vladala velika lakota kot posledica težke suše je bila Jugoslavija tista, ki je ne glede na težkoče v lastni oskrbi priskočila na pomoč s tisoči in tisoči vagoni koroze, rekoč vrnili boste, ko boste imeli. Zahvaljujoč nesebični jugoslovanski pomoči je albansko ljudstvo takoj po koncu vojne zaživel novo življenje, saj je nova Jugoslavija oskrbovala albansko državo z vsem, prav z vsem, od sukanca do lokomotiv. V času hudih poplav, ki so prizadejale Albanijo, so jugoslovanski narodi darovali več kot 50 milijonov dinarjev, jugoslovanski tekstil in druge potrebščine so se v Albaniji prodajale v prosti prodaji, dasiravno so bile v Jugoslaviji še racionirane. Jugoslavija je odpisala Bolgariji velik del reparacij, četudi je fašistični bolgarski okupator prizadejal prebivalstvu Srbije in Makedonije neštete žrtve in nepopravljivo škodo. Takrat ko jugoslovanski narod ni živel v preobilici, ko je doma primanjkovalo žita, so jugoslovanski narodi priskočili na pomoč bratski Češkoslovaški in ji poslali žito, zavedajoč se, da je tam položaj še mnogo slabši kakor v FLRJ. Prav tako Poljski. Mnogo, premnogo je primerov, ki zgovorno pričajo, kako si nova Jugoslavija predstavlja socialistične odnose, kako je stremela in stremi za tem, da bi osvobojeni narodi vzhodne Evrope sami na sebi občutili, kako bistveno se je položaj spremenil, kako daleč so oni časi, ko so bili ti narodi, prav tako kakor jugoslovanski, žrtev nenasitnega pohlepa tujcev in njihovega izkoriščanja.

Tako je nova Jugoslavija v vsakdanjem življenju in na vsakem koraku dajala primer pravih socialističnih odnosov bodisi znotraj same države bodisi navzven v primerih mednarodnega sodelovanja.

Vse to pa je vedno manj ugajalo nekaterim predstavnikom VKP (b). Že takoj po vojni so se tu in tam izrazile s strani vodstva Sovjetske zveze težnje, ki so v mnogočem nasprotovale predstavi o bodočih odnosih med prvo državo socializma in državami ljudske demokracije. Vendar se je preko vsega tega prešlo, ker se je smatralo, da je trenutnega značaja, da je posledica vojne odnosno zavesti zmago-slavja. Toda te težnje, ki so šle za tem, da bi se volja velikega vsilila malim, da bi VKP (b) prevzela komandno vlogo v vseh državah ljudske demokracije, da bi odločala skoraj v vseh vprašanjih in to ne samo v zunanji politiki ampak tudi v notranjem življenju teh držav, katerih cilj je bil, da gospodarstvo osvobojenih držav napravijo za navaden privesek lastnemu gospodarstvu, te težnje in iz njih izhajajoči postopki so se nadaljevale, še več, dobivale so vse bolj jasno in določeno obliko. Vse to pa je bilo v popolnem nasprotju z načeli o enakopravnosti malih in velikih. In temu se je nova Jugoslavija uprla. In ker je poleg tega v svoji notranji politiki kakor tudi v odnosih do drugih držav ljudske demokracije v praksi dokazala, kakšni naj bodo medsebojni odnosi socialističnih držav, in ravno zaradi tega pridobivala vse večje simpatije demokratičnega sveta, jo je zadelo prekletstvo s strani VKP (b), je prišlo do spora, ki toliko škoduje naprednemu gibanju.

Ustanovitev Informacijskega urada je bila prvi korak, ki so ga storili predstavniki VKP (b), da bi ponovno utrdili svoj položaj v svetu in med Komunističnimi partijami. Nadaljni korak je bila izključitev Jugoslavije iz Informbiroja, temu pa so sledili vsi oni ukrepi s strani Sovjetske zveze in ljudskih demokracij, katerih priča smo od dne, ko je bila objavljena resolucija Informbiroja.

V začetku so rekli, da je resolucija Informbiroja „notranja partijska zadeva“, ki ne bo prav nič vplivala na dotedanje meddržavne odnose med ljudskimi demokracijami in Sovjetsko zvezo na eni ter Jugoslavijo na drugi strani. Vendar, ostalo je, in to samo nekaj dni, samo pri besedah. Pokazalo se je, da se avtorji resolucije ne bodo strašili nobenih sredstev samo da spravijo Jugoslavijo na kolena.

Začelo se je — ob stalni spremljavi vseh mogočih laži in klevet, ki so se iz dneva v dan stopnjevale — v obmejnih državah ljudske demokracije. Njim so v korak sledile ostale države sovjetskega bloka in končno je tudi sama Sovjetska zveza stopila iz ozadja, v katerem se je v začetku držala, da bi lažje vodila vso kampanjo, in se neposredno angažirala v napade proti Jugoslaviji.

Bolgarija je med prvimi po naročilu Moskve vedno bolj odkrito pričela koketirati z idejo „velike Makedonije“, poteptala blejski sporazum in v kratkem času skušala uničiti vse, kar se je v poveljnih letih ustvarilo na jugoslovansko — bolgarskem bratstvu. Prav tako Madžarska, ki se je zatekla k preganjanju jugoslovanske manjšine in uprizarjanju obmejnih incidentov, da bi tako na jugoslovanskih mejah ustvarila vznemirjajoč položaj in na ta način odvrnila pozornost madžarskega ljudstva od dogodkov doma. Po slični poti je šla tudi Romunija, da ne govorimo o Albaniji, ki je od samega začetka pokazala največjo protijugoslovansko aktivnost in je s svojimi postopki največ sama sebi škodovala odnosno prizadela največjo škodo albanskemu ljudstvu. Preveč bi bilo, če bi hoteli naštetati samo del tega, s čemer so v samem početku hoteli škodovati Jugoslaviji in doseči notranjo krizo in s tem „priznanje“ za „grehe“.

Vendar stvar se je nadaljevala in se nadaljuje in zavzema vedno bolj ostre oblike. Od obmejnih incidentov in drugih izzivanj so informbirojevske države prešle na odkrito sabotiranje vsch mednarodnih obveznosti. Medtem ko je Jugoslavija pošteno izvrševala in izpolnjevala svoje obveznosti iz raznih mednarodnih pogodb, pa so pričeli madžarski, češko-slovaški, romunski, poljski in drugi podaniki Informbiroja vedno bolj kršiti trgovinske obveznosti in končno prekinili vsake trgovske odnose z Jugoslavijo. Kljub temu dobro premišljenemu in pripravljenemu poskusu pa njihov načrt le ni uspel. Hoteli so namreč zrušiti petletni plan in onemogočiti iz-

gradnjo socializma v Jugoslaviji. Toda Jugoslavija je znala preprečiti vse te nakane in je do 1. julija 1949. l. ne samo izpolnila, ampak tudi prekoračila polovico petletnega plana. Seveda so nato dvignili obtožbo, da je „dokaz“ jugoslovanskega „izdajstva“, ker je pričela trgovati z zahodom, vendar je ta obtožba kakor vse druge popolnoma neutemeljena in smešna, saj so prav nekatere informbirojevske države tiste, ki — četudi niso izpostavljene gospodarski blokadi z vzhoda kakor Jugoslavija — so v mnogo bolj živahnih trgovskih odnosih z zapadom, kakor FLJR.

Informbiro odnosno VKP (b) se je resnično na vse pretege trudil, da bi Jugoslavijo očrnil. V ta namen je v svoje mračne načrte vpregel celo Komunistično partijo Grčije, pospešil likvidacijo demokratične grške armade, vse z enim samim namenom, da bi odgovornost naprtil Jugoslaviji, oni državi, ki je dejansko z vsemi svojimi močmi do zadnjega podpirala grško osvobodilno gibanje in dala nebroj dokazov za to, od sprejemanja ranjencev do denarne pomoči, ki so jo jugoslovanski narodi zbrali za grško demokratično armado.

Višek izzivanja proti Jugoslaviji pa je letos predstavljala vsekakor sodna komedija v Budimpešti, ki so jo agenti Informbiroja uprizorili, da bi le nekim potom „dokazali“ jugoslovanske zveze z ameriškim imperikalizmom. Iz obtožbe proti Jugoslaviji pa se je ta „proces“ spremenil v obtožbo proti metodam, ki so jih začele uporabljati informbirojevske države. Mnogi jugoslovanski kakor tudi ti jezemski predstavniki so z dokumentiranimi izjavami razkrinkali tisti del obtožnice, ki je naperjen proti Jugoslaviji in črno na belcm dokazali, da gre za potvorbo, kakršnih malo pozna zgodovina. Ta sodna komedija v režiji sovjetske tajne službe je zato zgrešila svoj cilj, bila pa je v toliko poučna, ker je pokazala, kako daleč so nekateri voditelji VKP (b) zašli, ker se morajo posluževati takšnih sredstev, da bi zastrašili Komunistične partije v državah ljudske demokracije, ki postajajo vedno bolj orodje sovjetske obveščevalne službe. V Albaniji so umorili narodnega heroja, sekretarja KP Albanije in bivšega podpredsednika vlade Koči Dodžēja. To jim je bilo premalo, treba je bilo novega procesa, ki naj bi vsakemu, ki se ne strinja z metodami in politiko VKP (b), pokazal kaj ga čaka. Zato je prišlo do Rajkovega procesa, in ker ta še ne zadostuje in ker nikakor ni uspel „dokazati“ izdajstvo KPJ, zato je na vrsti proces proti Trajči Kostovu. Tu samo s to razliko, da so postavili pred sodišče res špijona in izdajalca, pred katerim je bolgarsko partijo svarilo vodstvo KPJ že 1946 l., katerega pa so odstavili in zaprli šele v tem letu, v namenu da bi ta izdajalec (katerega izdajstvo je KPJ že zdavnaj razodela vodstvu bolgarske KP) sedaj naenkrat „dokazal“, da je delal po navodilih Jugoslavije.

V skladu s sovjetskim stališčem, kot je prišlo do izraza po drugem zasedanju Informbiroja, in raznimi ukrepi proti Jugoslaviji od odpovedi kulturnih pogodb, gospodarske blokade, odpovedi pogodb o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči pa vse do premikanja čet, diplomatskih groženj, rožljanja z orožjem in kopanja rovov ob madžarski meji, je tudi izdajstvo, ki ga je Sovjetska zveza izvršila na račun koroških Slovencev. Ta kravja kupčija z zapadnimi imperialisti je z ene strani poteza v zbirki protijugoslovanskih ukrepov, z druge strani pa je samo primer, ki smo ga občutili na lastni koži in ki nam je razodel, da so v današnji politiki prve socialistične države cvenk dolarjev in potoki nafte mnogo več vredni kakor socialistična načela o pravici samoodločbe vsakega naroda, pa če je še tako majhen, da je vse to več vredno kakor dosledna, nepopustljiva borba za tiste principe, za katere se mora socialistična država vedno in povsod boriti, če se hoče res tako imenovati.

*

Najvažnejši dogodek preteklega leta so bili brez dvoma zgodovinski dogodki na Kitajskem. Zmagoslavna ofenziva narodno-osvobodilne armade Kitajske, ki je začela oktobra lanskega leta na poljanah Mandžurije, se je letos že močno približala svojemu zaključku. Osvobojena je vsa Mandžurija, severna in srednja Kitajska, v rokah narodno-osvobodilne armade so tudi obširne pokrajine, ki meje na Ljudsko republiko Mongolijo in na sovjetske republike v Centralni Aziji. Ljudska armada Kitajske stoji na mejah Tibeta, ki leži severno od Indije.

Osvoboditev Kitajske je posebno važna za to, ker se ta dogodek dogaja na velikem prostoru Vzhodne Azije, kjer živi ena milijarda človeštva. Kitajska sama, ki leži v osrčju Vzhodne Azije, pa predstavlja po številu svojega prebivalstva petino človeštva.

Ustanovitev ljudske republike Kitajske je nadaljnji važen korak v konsolidaciji Kitajske. Velesile, ki so do danes še priznavale kuomintaško vladu kot zakonito vladu in uradnega predstavnika Kitajske v odnosih z inozemstvom, bodo sedaj več ali manj prisiljene, da revidirajo svojo politiko na Kitajskem in prej ali slej priznajo vladu Maocetunga. Angleška je to tudi že storila. To bo ogromnega pomena, saj bo Kitajska tista država, kamor bodo vsi narodi Vzhodne Azije obračali poglede in ki bo dajala ostalim zgled, kako reševati zamotana vprašanja.

S priključitvijo Kitajske taboru naprednih držav se je močno spremenilo ravnotežje sil med kapitalističnim in socialističnim svetom. To daje borbi naprednih držav mnoge nove sile in lepše perspektive. Nov veliki narod, kitajski narod, se je iztrgal iz tabora kapitalizma in ojačal fronto miroljubnih držav. Največ zaslug za to ima Komunistična partija Kitajske, ki je znala nauk marksizma-leninizma pravilno prilagoditi kitajskim razmeram in ga približati kitajskim množicam. Borba kitajske Komunistične partije, ki je začela pred 22. leti, se je tako zmoglaslavno zaključila.

Zmaga na Kitajskem bo ogromnega pomena tudi za razvoj ostalih narodov velikega azijskega kontinenta. V bližnji bodočnosti se bo to pokazalo predvsem ob sklepanju mirovne pogodbe z Japonsko. Uradni predstavniki Amerike bi namreč želeli utrditi Japonsko kot novo ameriško bazo na Daljnem vzhodu in jo vpreči v svoje napadalne načrte. Močna in velika Kitajska je v tem pogledu najboljša garancija, da se bodo vsi načrti imperialistov razbili na azijskem kontinentu. Zato poskušajo ameriški predstavniki skovati nekakšen blok reakcionarnih držav, tako imenovani tihoceanski blok, ki bi bil naperjen predvsem proti novi Kitajski. Zato polagajo tako velike nade prav na Japonsko na eni strani, na drugi strani pa na Indijo.

Da bi ojačali svoj položaj v bazenu Tihega oceana in preprečili širjenje komunizma v tem svetu, so leta 1949. vrnili v Indokino bivšega cesarja Anama Bao Daja in pričeli pogajanja za „okroglo mizo“ v Haagu za ureditev Indonezije. Toda to so le drugorazredne postojanke, s katerih Američanom ne bo mogoče preprečiti narodno-osvobodilnega gibanja, ki dobiva tudi v Aziji vedno večji obseg.

Najvažnejši dogodek v Evropi je bila brez dvoma ustanovitev zapadno nemške separatne države s sedežem v Bonnu. Ta dogodek se je pripravljal že več časa. Vsi ukrepi okupacijskih oblasti v zapadnonemških conah so bili usmerjeni že dalj časa na to, da pripravijo gospodarske in politične pogoje za razdelitev Nemčije v dve polovici in osamosvojitve zapadnonemških con v ločeno državo. To pomeni, da so zapadne države sprejele to dejstvo, ne sicer kot dokončno, vendar pa z njihovega gledišča kot začasno potrebno zlo. Zapadna Nemčija naj bi namreč po zamisli Washingtona in Londona branila blok v Zapadni Evropi, povečala vojaško in gospodarsko moč Zapadne Evrope, hkrati pa tudi anglo-ameriškega vojaškega bloka, ki nosi na zunaj simbolično ime Atlantski pakt.

V zvezi z nemškimi volitvami (v Zapadni Nemčiji) se je v Bonnu formirala tudi zapadno-nemška vlada s kanclerjem (ministrskim predsednikom) dr. Adenauerjem na čelu. Bežni pogled na to vladu, v kateri sede po največ konservativno orientirani člani krščansko-demokratske unije, nekaj liberalcev itd. nas, hitro prepriča, kakšno vlogo so namenili guvernerji zapadnih con tej nemški vladi, za katero stoje industrijci, ki so svoj čas dali Hitlerju posebna pooblastila. Ne moremo govoriti o neki kompaktnosti v tej vladi, saj se tudi med njimi mnoga mišljenja in mnogi pogledi še niso razčistili. Bavarska kot največja dežela Zapadne Nemčije upira namreč oči bolj na jug, proti Avstriji, medtem ko poruski industrijalci in renski baroni pričakujejo, da bodo z vključitvijo v gospodarski organizem Zapadne Evrope rešili Nemčijo pred težko gospodarsko situacijo.

Brez Nemčije bi bili namreč vsi načrti, ki jih imperialisti kujejo proti svobodoljubnim silam v Evropi iluzorni. Zato predvidevajo vključitev Zpadne Nemčije v vse tiste ustanove, ki jih je svetovni imperializem v poslednjih dveh letih koval proti naprednim silam.

Atlantski pakt, Marshallov plan in Evropski svet so namreč samo druga stran ene in iste medalje. V prvem primeru gre za vojaško afirmacijo ameriškega vpliva v Evropi, v drugem za gospodarsko, v tretjem pa za politično. Velika zarota, ki so jo pričeli imperialisti kovati proti svobodoljubnim silam v Evropi in ki je našla svoj prvi vidni izraz v tako imenovanem bruseljskem paktu petih evropskih držav, pa je vzbudila upravičene proteste tudi pri demokratičnih množicah teh držav, ki odklanjajo avanturistične načrte, saj se za njimi skriva v prvi vrsti napad na osnovne pravice širokih ljudskih množic, ki bodo nosile glavno breme te agresivne politike. Atlantski pakt terja namreč v interesu anglo-ameriškega imperializma velike materialne žrtve, saj bodo morali prav široki sloji prispevati relativno največ k programu skupne oborožitve.

Položaj širokih ljudskih množic postaja prav tako po zaslugi tistih boržuaznih voditeljev na Zpadu, ki so svojo usodo povezali z interesi ameriškega imperializma, vedno slabši. Velika brezposelnost v Italiji in Franciji kot posledica Marshallovega plana je le ena od usodepolnih posledic popolne naslonitve na Washington. Razvrednotenje denarja, do katerega je prišlo v maršaliziranih državah Zpadne Evrope in v coni šterlinškega bloka in od tega bloka odvisnih državah, je bil nov udarec za široke ljudske množice. Panika, ki je nastala po objavi angleške vlade, da bo razvrednoten funtsterling, ki je nekdanj diktiral svetu in v katerem se je še zadnja desetletja fakturiralo v svetovni trgovini, priča dovolj zgovorno o težkem, udarcu.

Razvrednotenje je prvi korak, prva posledica Washingtonske konference ameriških, angleških in kanadskih finančnih strokovnjakov. Ameriškim monopolistom se s tem razvrednotenjem odpirajo nove možnosti za investiranje svojega kapitala v evropskih državah in njihovih kolonijah. Nihče ni pričakoval, da bo razvrednotenje tako močno — prejšnji kurz funta je namreč padel za dobrih 30% — in da bo zadelo prav potrošniške elemente. Obljuba angleškega finančnega ministra Crippsa, da bodo cene potrošniškim dobrinam poskočile le za 5%, ostalim predmetom pa le za 1%, se je brž izkazala kot nerealna, saj so že nekaj dni za tem cene kruhu poskočile kar za 30%. Namesto da bi breme razvrednotenja prizadelo vse enakomerno, pa je bil spet delavski razred tisti, ki je po diktatu od zgoraj moral prevzeti nova težka bremena. Takšna politika angleških laburistov, ki se vedno bolj vdinjajo svojim gospodarjem preko Oceana, je izzvala v Angliji ostro kritiko. Pojavljajo se že glasovi, da bo vlada zaradi tega prisiljena ponovno razmotriti vprašanje volitev in jih določiti za bližnji datum, kot je bilo to prvotno določeno.

Takšna je slika sveta do konca septembra 1949. Ako na kratko sumiramo potek političnih dogodkov, moramo ugotoviti, da so se napredne sile v tem letu znatno okrepile, in to kljub močnemu pritisku ameriških monopolistov in od njih odvisnih vlad na osnovne pravice delovnega ljudstva. Ameriški diplomaciji je resda uspelo ustvariti v Zpadni Evropi blok od nje odvisnih držav, toda to je izredno malo, ako na drugi strani upoštevamo, da se je 450 milijonski kitajski narod več ali manj že popolnoma iztrgal iz krempljev mednarodnega imperializma in pridružil naprednemu taboru. Kljub temu, da je partizanska borba v Indoneziji, na Malaji in drugod nekoliko popustila, pa moramo takoj pristaviti, da se je na drugi strani še bolj ojačal odpor proti imperializmu in da polagoma tudi v teh deželah dozorevajo pogoji za široko narodno osvobodilno gibanje. S tem pa ni rečeno, da se je težišče borbe proti imperializmu preneslo popolnoma na azijsko celino. Imperialistom je res da uspelo razbiti mednarodno sindikalno federacijo, toda vse težji pogoji, v katerih so danes široke ljudske množice na Zpadu, odpirajo oči tudi tistim naivnejšim, ki so pričakovali rešitve onkraj Oceana. Demokratični tabor na svetu je danes dovolj močen, da prepreči vsako izzivanje imperialistov in diktira mir v svetu, ki je v interesu vsega človeštva.

RAZPORED

Kol'dar za leto 1950	4
Dr. Franci Zwitter, Razvoj slovenske kulture na Koroškem je mogoč samo v tesni povezavi s kulturo matičnega naroda	30
Blaž Singer, Naš kmet v borbi za svojo zemljo in enakopravnost.	33
Floro Lapuš, Zadružništvo-šola medsebojne pomoči.	39
Obračun velikih zmag	42
Lojze Ude, Naši pogledi na koroški plebiscit pred 30. leti.	49
Za svobodén razvoj slovenske ljudske prosvete v Trstu (Iz poročila tajnika tov. D. Pahorja na občnem zboru SHPZ 6. XI. 1949).	59
Andrej Plajer, Partizansko gnezdo Št. Vid v Podjuni.	64
Zgonik M., Bojeva četa na Svinški planini.	67
Sep, Mati	69
Šimen Gros, Na farmi v Ameriki	71
Ljubo Urbajs, Na planine vedno žene me srce	76
Oton Župančič, Osvobojenje	81
Lorenc Kramer-Janšej, Mojci v „Juhe, pojdamo v Škuf'če“	82
Luiza Pesjakova, Spomini na Prešerna.	84
Ivan Cankar, Kurent.	86
Lovro Kuhar — Prežihov Voranc, Gosposvetsko polje.	88
Janez Trdina, Mladostni spomini	89
France Bevk, Merica	90
Fran Saleški Finžgar, Kaj poreko oče.	93
Josip Jurčič, Krjavelj in morski strah	95
Fran Levstik, Cesarica in Krpan	96
Ivan Tavčar, Šarevčeva sliva	97
Fran Erjavec, Ni vse zlato, kar se sveti	99
Dr. T., Prehrana, nasladila in bolezni.	103
P. A., Nekaj o naši prehrani	105
Dr. Luka Sienčnik, Nesreča pri živini	106
Kočuški, Pašni travniki in umetna pasišča mesto pridelovanja žita.	110
Letni in živinski sejmi na Koroškem	112
Nasveti za kmetovalce.	113
Pregled političnih dogodkov do konca septembra 1949	122

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC
SLOWENISCHE STUDIENBIBL. KLAGENFURT

S sp
KOROŠKI koledar
1950

0094057

COBISS •

